

Ірина Холод

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Монографія

Умань – 2015

УДК 378.04–056.459(410)

ББК 74.584(4Вел)

X 71

Друкується за рішенням ученої ради
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(Протокол № від 4 від 24 листопада 2015 року)

Рецензенти:

Антонова Олена Євгеніївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка,

Чичук Антоніна Петрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Науковий редактор: Кочубей Тетяна Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Холод І. В.

Педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії : монографія / І. В. Холод. – Умань ФОП Жовтий О. О., 2015. – 177 с.

Монографію присвячено педагогічній підтримці обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії. Здійснено аналіз змісту, форм та методів надання педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії та визначено перспективи впровадження британського досвіду в Україні.

Для розробників освітньої політики, представників адміністрації вищих навчальних закладів, викладачів та студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

УДК 378.04–056.459(410)

ББК 74.584(4Вел)

© Холод І.В.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1	7
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	7
1.1. Стан дослідження проблеми педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді.....	7
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	19
РОЗДІЛ 2	49
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	49
2.1. Нормативно-законодавче та програмне забезпечення підтримки обдарованої молоді у Великобританії.....	49
2.2. Педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді в системі вищої освіти Великобританії	61
2.3. Зміст, форми і методи педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії.....	75
РОЗДІЛ 3	90
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	90
3.1. Стан і проблеми забезпечення педагогічної підтримки обдарованої молоді в Україні.....	90
3.2. Практичні рекомендації для врахування досвіду Великобританії з педагогічної підтримки обдарованої молоді в Україні	121
ПІСЛЯМОВА	129
ДОДАТКИ.....	132
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	145

ПЕРЕДМОВА

Динамічний поступ становлення української державності, інтенсивні процеси інтеграції українського суспільства в європейське співтовариство, тенденції розвитку освітніх систем зумовлюють необхідність трансформації змісту вищої освіти, переосмислення досвіду своєї країни, вивчення зарубіжного досвіду передових країн світу та адаптації його до національних реалій.

Україна зробила вагомі кроки для забезпечення педагогічної підтримки обдарованої молоді на різних рівнях – національному, регіональному, місцевому. На національному рівні педагогічну підтримку зrealізовано через державні програми роботи з обдарованою молоддю, Інститут обдарованої дитини, який забезпечує методичну базу для педагогів-новаторів, районні та міські відділи освіти, які розробляють регіональні програми педагогічної підтримки обдарованої молоді, університети, що забезпечують різноманітні можливості для інтелектуального та творчого розвитку студентської молоді, заохочують їх до наукової діяльності. Це відображено в Законах України «Про освіту» (1993), «Про вищу освіту» (2014), Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) (1994), Державній програмі «Вчитель» (2011) та ін.

В Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що однією з важливих умов модернізації освітньої системи, головним чинником її подальшого розвитку є залучення до наукової діяльності обдарованої студентської молоді. Комплексна програма «Творча обдарованість», Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 рр. є тими документами, які визначають стратегію її особистісно орієнтованого навчання й виховання, яку окреслено в цих документах як безперервний процес формування творчої особистості, розвитку культурного та інтелектуального потенціалу України, передбачає вивчення й запровадження у практику ВНЗ творчого доробку вітчизняних і зарубіжних дослідників. Успішному розв'язанню цього завдання служить і аналіз історії вищої педагогічної школи України, об'єктивному дослідженню якої сприяли нові політичні, культурні, освітні умови, що виникли після проголошення незалежності України.

На сучасному етапі українські науковці активно вивчають традиційні та інноваційні здобутки розвинутих країн світу, адже запозичення досвіду сприяє позитивному вирішенню актуальних проблем в нашій країні. Вагомий внесок у її розв'язання роблять українські педагоги-компаративісти: О. Безлюдний [9], І. Білецька [14], М. Бойченко [15], О. Заболотна [41], Т. Кочубей [67], Н. Лавриченко [72], О. Локшина [76], Л. Пуховська [116], А. Сбруєва [120], С. Шандрок [159] та ін.

Так, різні аспекти роботи з обдарованою молоддю в окремих державах світу висвітлено у працях О. Антонової (країни Європи) [6], І. Волощука (Німеччина) [19], М. Міленіної (Ізраїль, Великобританія) [86] та ін.

Протягом останніх десяти років значно зростає інтерес науковців до проблеми роботи з обдарованими дітьми та молоддю, про що свідчать захищені дисертації (О. Бевз [8], А. Біда [12], О. Гавель [22], П. Тадеєв [136], Н. Теличко [137], Л. Чухно [158] – Україна, Н. Поморцева [106], Н. Сельдинська [123], С. Цветкова [155], Л. Чудосова [157] – Росія, Т. Хьюстон [263], С. Цімліх [410] – США, С. Кедволледер [180], Ю. Філлінс [180] – Великобританія та ін.)

Досвід надання педагогічної підтримки обдарованій студентській молоді, що сприяє їхньому особистісному розвитку, висвітлений у працях британських дослідників, психологів та педагогів, є цінним джерелом, що за умов запозичення позитивних доробків дасть можливість усвідомити проблеми навчання та виховання обдарованої студентської молоді в університетах України, а також підвищити ефективність української педагогічної діяльності. Актуальність дослідження зумовлена прагненням адаптувати вітчизняну вищу освіту до європейських стандартів.

Водночас ми вважаємо, що глибоке вивчення й аналіз британського досвіду надання педагогічної підтримки обдарованій студентській молоді в університетах допоможе подолати недоліки і суперечності, що мають місце в галузі вищої освіти України, зокрема, між:

– педагогічною значущістю запозичення зарубіжного, зокрема британського, досвіду забезпечення педагогічною підтримкою обдаровану студентську молодь та недостатнім його вивченням у теоретичному аспекті та практичному втіленні;

– підвищенням вимог до педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді відповідно до сучасних тенденцій та вимог в освіті та традиційними формами такої роботи з обдарованою студентською молоддю в Україні;

– зростаючою роллю обдарованої студентської молоді в суспільстві та недостатньою увагою до формування обдарованості майбутніх фахівців;

– необхідністю ефективної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованою молоддю та відсутністю навчальних програм підготовки фахівців до роботи із обдарованою молоддю.

Сподіваємося, що підняте в монографії питання педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії будуть корисними для розробників освітньої політики, викладачів та студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Стан дослідження проблеми педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді

Сучасна освітня політика та соціальні процеси країн Європи в умовах глобалізації породжують потребу у ґрунтовному компаративному аналізі освітніх тенденцій зарубіжних країн. Порівняльна педагогіка, як галузь педагогіки, вивчає стан, закономірності і тенденції розвитку педагогічної теорії і практики в різних країнах та регіонах світу переважно у зіставленні. Саме порівняльна педагогіка виявляє та пропонує форми та способи взаємозбагачення національних освітніх систем шляхом використання ними зарубіжного досвіду.

Серед видатних постатей української плеяди компаративістів чільне місце посідають Н. Абашкіна [1], О. Заболотна [41], К. Корсак [64], М. Красовицький [68], Н. Лавриченко [72], О. Локшина [76], В. Мадзігон [80], О. Першукова [101], Л. Пуховська [115], А. Сбруєва [121] та інші.

Проблеми вищої школи, розвитку здібностей особистості та впливу освітніх реформ на організацію навчання у вищих навчальних закладах Великобританії торкалися у своїх працях науковці України та Росії, серед них – Н. Абашкіна [1], Б. Вульфсон [21], З. Малькова [82] та ін.

Відома українська вчена-компаративіст А. Сбруєва, досліджуючи проблеми вищої освіти в зарубіжних країнах, визначила основоположні глобальні тенденції розвитку сучасної вищої освіти: глобалізацію, інтернаціоналізацію, масовізацію та регіоналізацію.

У монографії «Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань» автор здійснила порівняльний аналіз двох провідних складових європейської освітньої політики – Болонського процесу та Лісабонської стратегії Європейського Союзу, де в контексті з'ясування європейських тенденцій розвитку вищої освіти охарактеризувала основні напрями реформування педагогічної освіти в регіоні [120].

Для нашого дослідження цінним є з'ясування ролі університету в соціальному житті регіону, оскільки педагогічна підтримка, здійснювана університетами, поширюється не тільки на студентів, а й на обдарованих і талановитих дітей загальноосвітніх навчальних закладів, музичних шкіл і шкіл мистецтв, станцій юних техніків тощо. Так, учена наголошує на розумінні європейською спільнотою значущості університетів у житті регіону та чинників, що зумовлюють необхідність модернізації сфери вищої освіти, що було охарактеризовано у програмному документі Європейської комісії, який отримав назву «Роль університетів у Європі знань» (2003 р.) [120, с. 48].

Учена зазначає, що в цьому документі університет визнано «ключовим компонентом у побудові суспільства знань, оскільки діяльність університету спрямована на створення, розвиток і реалізацію всіх чотирьох компонентів, характерних для сучасного суспільства, а саме: 1) виробництво знань, яке здійснюється передусім шляхом наукових досліджень; 2) їх засвоєння в процесі освіти і професійної підготовки; 3) поширення знань за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 4) використання знань в інноваційних процесах» [120, с. 49].

Проте, попри позитивні тенденції у вищій освіті, А. Сбруєва вказує на недоліки європейської університетської діяльності, такі як відірваність європейських систем вищої освіти від потреб економіки як на місцевому, так і на регіональному рівнях; надмірна законодавча регуляція діяльності університетів, що знижує їх можливість гнучко реагувати на нові потреби в галузі освіти та наукових дослідженнях, зумовлені вимогами ринку та суспільства [120, с. 49].

Порівняльні педагогічні дослідження різнопланових аспектів освіти Великої Британії таких українських науковців, як О. Антонова [6], М. Бойченко [15], О. Локшина [77], А. Сбруєва [121], В. Мадзігон [80], М. Міленіна [86] та ін. склали основу наукового розуміння освітніх процесів у сфері вищої освіти в цій країні.

Українські компаративісти торкаються питань навчання і виховання обдарованої молоді у Великобританії. Так, О. Локшина зазначає, що ключовими принципами Білої книги є підтримка обдарованої молоді та прагнення уряду досягти світового рівня

академічного напрямку навчання, що відкриватиме обдарованим молодим людям широкі можливості, створити можливості для отримання кваліфікацій у більш ранньому віці [77, с. 100].

В останні роки в Україні досвід роботи з обдарованою молоддю в зарубіжних країнах висвітлено у працях наукових співробітників Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук. Їхні доробки представлено в монографії «Закордонний досвід забезпечення роботи з обдарованими дітьми» [76] – І. Волощук (Німеччина), М. Гальченко (США), В. Волик (Німеччина, Австрія, Бельгія, Швейцарія), В. Камишин (Туреччина), І. Кільдяшова (Росія, країни СНД), М. Міленіна (Ізраїль, Великобританія), А. Салагакова (Іспанія, Португалія, Бразилія), П. Тадеєв (США) та ін.

Аналіз дисертаційних робіт, виконаних в Україні за роки незалежності, засвідчує, що більшість досліджень обдарованості здійснювалися в галузі психології обдарованості та соціалізації студентів у вищих навчальних закладах. Питанням роботи з обдарованими студентами у вищих навчальних закладах України присвячені дисертаційні дослідження О. Антонової [6], Л. Прокопів [113], Я. Рудика [118], С. Фурдую [145], та ін.

Порівняльно-педагогічне дослідження в різних аспектах підтримки обдарованості закордоном відображено в дисертаціях О. Бевз [8] (педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків у школах США), А. Біда (розвиток системи навчання обдарованих дітей у США), П. Тадеєва [136] (теорія та практика організації навчання обдарованих школярів у США), Л. Чухно [158] (організації навчання обдарованих студентів у вищих технічних навчальних закладах Німеччини) та ін.

Дослідженням обдарованості та педагогічної підтримки займаються такі сучасні російські педагоги, як Н. Поморцева [106] (сучасний стан і тенденції розвитку системи навчання обдарованих учнів у загальноосвітній середній школі США), Н. Сельдинська [123] (сучасні педагогічні умови удосконалення виховання та навчання обдарованих учнів у США), С. Цветкова [155] (зміст і методика навчання обдарованих дітей у початковій і неповній середній школі Англії і США), Л. Чудосова [157] (виховання обдарованих дітей в теорії та практиці вітчизняної педагогіки 20-х

– 30-х років ХХ ст.), О. Шлюбуль [161] (педагогічна підтримка студента в освітньому просторі ВНЗ) та ін.

У вітчизняній педагогічній думці проблему педагогічної підтримки висвітлено у працях таких вчених, як: Т. Анохіна [5], О. Газман [23], Карабаєвої І. [57], Н. Михайлової [85], А. Мудрик [89], Г. Сорока [130], С. Юсфін [85] та ін.

Із названих учених уперше концепцію педагогічної підтримки обґрунтував О. Газман. Учений обґрунтував теоретичні основи педагогічної підтримки у процесі здобуття освіти через призму соціалізації та індивідуалізації особистості. На думку О. Газмана, сучасне розуміння про людину ґрунтується на таких ознаках, як біологічна, культурна, незалежна і вільна [23, с. 6–34]. Тому на перше місце педагог висуває такий чинник, як свобода діяльності педагога, яка спрямована на самосвідомість, самореалізацію, самопізнання, самодіяльність студента.

Т. Анохіна, Н. Михайлова, С. Юсфін, вважають, що місце педагогічної підтримки поза процесом соціалізації та індивідуалізації. На їхню думку, *педагогічна підтримка* – це провідник, що забезпечує дитині і педагогу рух одне до одного, а також взаємовплив, взаємодія соціалізації та індивідуалізації.

Зазначимо, що науковці по-різному підходять до розуміння змісту педагогічної підтримки. А. Мудрик розглядає педагогічну підтримку через процес соціалізації як допомогу в соціальному вихованні [90]. Вона знайшла своє втілення у запропонованій ним наприкінці ХХ століття концепції соціального виховання. Аналізуючи проблеми індивідуального навчання, науковець розглядає педагогічну підтримку через призму професійної діяльності.

Українська вчена Г. Сорока у праці «Система педагогічної підтримки дітей в освіті» акцентує увагу на процесуальному аспекті педагогічної підтримки та розглядають її як певну педагогічну технологію роботи з дітьми [130, с. 12–13]. Отже, аналіз досліджень щодо педагогічної підтримки в освітньому середовищі засвідчує актуальність досліджуваної проблеми в Україні.

Цінним є дослідження відомої української ученої О. Антонової, присвячені обдарованій студентській молоді. У монографії «Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу»

дослідниця ґрунтовно проаналізувала філософську, історичну, психологічну та педагогічну літературу з проблеми обдарованості. Окрім цього, учена здійснила компаративний аналіз проблеми навчання та виховання обдарованих дітей і молоді в найрозвиненіших країнах світу, виокремила окремі підходи, форми та методи роботи з обдарованою молоддю, узагальнила сучасні підходи до визначення природи обдарованості [6].

Щодо педагогічної підтримки обдарованої молоді у Великобританії дослідниця визначила стратегії прискореного навчання та збагачення, а також спеціальні курси для обдарованих. Проте О. Антонова зауважує, що практика прискореного навчання не набула широкого розповсюдження на відміну від збагачених навчальних програм, де враховано особливості психіки обдарованої особистості, інтелекту [6, с. 153].

Аналіз дисертаційних робіт, виконаних за кордоном за останні роки, засвідчує, що проблема педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді є актуальною для країн Євросоюзу та Сполучених штатів Америки. Різні аспекти обдарованості та педагогічної підтримки висвітлені у дисертаційних дослідженнях закордоном. Наведемо лише ті дисертації, які безпосередньо торкаються проблеми нашого дослідження: у США І. Хьюстон вивчала «Вплив менторингу на кар'єрні устремління і навчальних сподівання афро-американських підлітків, що беруть участь у підготовчій програмі до вступу у коледж» [263] (*The influences of intentional mentoring on the career aspirations and educational expectations of middle school African-American adolescents participating in a college preparatory program*), С. Цімліх – «Використання технологій у навчанні обдарованих та талановитих: перспективи учителів» [410] (*Using technology in gifted and talented education classrooms: the teachers' perspective*), у Великобританії Ю. Філліпс досліджував «Освітні потреби обдарованих дітей» [301] (*The educational needs of gifted children*), С. Кедволледер – «Імплицитні теорії інтелекту англійської обдарованої та талановитої молоді» [180] (*The implicit theories of intelligence of English adolescents identified as gifted and talented*) та ін.

Окремих аспектів проблеми педагогічної підтримки обдарованої молоді торкаються у працях такі зарубіжні вчені, як Дж. Вебб (J. Webb) [398], С. Гудлед (S. Goodlad) [247], У. Деслісл

(W. Deslisle) [196], Д. Ейр (D. Eyre) [215], Р. Зорман (R. Zorman) [411], Ф. Кауфман (F. Kaufman) [268], Д. Монтгомери (D. Montgomery) [286], Е. Пізіні (E. Pizzini) [302], Ф. Пост (F. Post) [304], М. Райс (M. Reis) [310], Р. Стернберг (R. Sternberg) [337], Г. Трост (G. Trost) [370], Д. Фрімен (J. Freeman) [227], К. Хелер (K. Heller) [255], Х. Цукерман (H. Zukerman) [412] та багато інших. У їхніх студіях окреслено проблему педагогічної підтримки, висвітлено ефективність моделей обдарованості та виокремлено форми педагогічної підтримки обдарованої молоді.

Особливої уваги заслуговує доробок відомої англійської вченої, професора, психолога, педагога, яка має досвід роботи з обдарованою молоддю, Джоан Фрімен. Учена опублікувала низку праць, присвячених розвитку таланту, концепціям обдарованості, формам педагогічної підтримки обдарованої молоді та підходам до роботи з цією категорією молоді.

Однією з найпопулярніших книг Джоан Фрімен є «Дорослішання обдарованої дитини» («Gifted Children Growing Up») [227], в якій авторка представила власне дослідження долі 210 обдарованих дітей та їх однокласників упродовж 20 років. У книзі описано життя дітей, життя їхніх сімей та однокласників, родинний статок, освітні можливості, подано відверті інтерв'ю з обдарованими дітьми, висвітлено їхнє ставлення до власної унікальності, наголошено на важливості підтримки як з боку батьків та друзів, так і школи тощо.

На думку Д. Фрімен, обдарованість – це завжди порівняння, оскільки діти можуть бути обдарованими на різних рівнях. В одній школі їх можуть вважати «відстаючими», а в іншій – талановитими. Учена наводить приклад із власного 20-річного дослідження обдарованих дітей. Одна з обдарованих дітей – Алісон – у 37-річному віці зізналася, що визнання її обдарованою дитиною отруїло їй життя, вона хотіла бути звичайною дитиною, оскільки з віком вона все глибше розуміла, що не може втілити в життя ті сподівання, які були на неї покладені через її талант, і це її постійно пригнічувало [227].

Попри те, що учена лобіювала інтереси обдарованої молоді Великобританії на законодавчому рівні та гостро критикувала уряди країн, які нехтували педагогічною підтримкою, у своєму дослідженні вона зазначає, що вік немає значення там, де відсутні

тести та навчання, оскільки одиниці обдарованих дітей збережуть свою обдарованість у дорослому житті, а видатні дорослі особистості могли і не мати ознак обдарованої дитини. Так, наприклад, вона пише, що Пабло Пікассо все життя мав проблеми з читанням, через те що був мало освіченим, проте це не завадило йому стати відомим митцем. А Марія Кюрі та Зигмунд Фрейд ніколи не сприймали чужих ідей, винайшли свої і змусили інших подивитися на речі в їхньому світлі. І цілком зрозуміло, що Альберт Ейнштейн не брав участі в роботі літніх шкіл для обдарованої молоді і не був визнаним обдарованим у своїй школі [227, с. 189].

Британський учений У. Делісл (J. R. Delisle) у праці «Підтримка соціального та емоційного розвитку обдарованої молоді» (Guiding the Social and Emotional Development of Gifted Youth) досліджує педагогічну підтримку в соціально-емоційному аспекті. Учений наголошує, що обдарована молодь потребує більшої емоційної підтримки, ніж інші. На його думку, процес соціалізації такої категорії молоді є доволі складним, оскільки обдарована особистість часто розвивається окремо від суспільства, концентруючись на таланті, або приховує свій талант [196].

Американська учена М. Нейхарт, наголошуючи на важливості педагогічної підтримки, розглядає її як психологічну допомогу, адже, на думку дослідниці, в освіті обдарованих дітей існує дві психологічні суперечності: одна полягає в тому, що обдаровані добре пристосовуються, тому і немає необхідності у спеціальній психологічній допомозі; інша полягає в тому, що саме обдарованість породжує багато унікальних міжособистісних і внутрішньоособистісних питань, які обдаровані учні часто вирішують своїм унікальним способом, тому і потребують спеціального розуміння [325, с. 268].

Інша американська учена Ф. Кауфман, досліджуючи педагогічну підтримку як невід'ємну частину освіти обдарованої особистості, звучила підтримку до дослідження менторингу як взаємовигідної співпраці ментора, з одного боку, який позитивно впливає на розвиток обдарованості, та обдарованої особистості, з іншого, що уможливорює ментору навчитися чогось у свого обдарованого студента. На думку ученої, наставництво є взаємозбагачувальним процесом, оскільки під час такої співпраці

ментор має можливість осучаснити свої погляди, а можливо, і спектр наукових інтересів [268].

Менторинг як форму педагогічної підтримки обдарованих дітей з метою збагачення навчального матеріалу розглядає британський психолог Дж. Фрімен у статті «Менторинг обдарованих учнів» («Mentoring gifted pupils»), опублікованій у 2001 р. у журналі «Навчання здібних дітей» (*Educating Able Children*) [232]. Авторка обґрунтовує переваги використання менторингу для тих учнів, які потребують більших знань, ніж може забезпечити школа, посилаючись на дослідження американських та британських учених, таких як Г. Айзенк, Ф. Кауфман, Р. Зорман, Е. Торенс, С. Гудлед, Г. Цукерман та ін.

Своє цілісне бачення педагогічної підтримки Дж. Фрімен висвітлила у статті «Підтримка обдарованих і талановитих» («Counselling the gifted and talented») [222], уміщеній у міжнародному журналі «Освіта обдарованих у міжнародному вимірі» за 2005 р. (*Gifted Education International*). Учена розглядає педагогічну підтримку як будь-яке втручання професіоналів у розвиток обдарованої особистості – підтримка вчителя-предметника, психолога, батьків чи лікарів.

Цінними в аспекті нашого дослідження є міжнародні моніторинги педагогічної підтримки обдарованої молоді, здійснені Центром британських учителів, науково-дослідним центром вивчення обдарованості та відділенням базової освіти й освіти обдарованих при ЮНЕСКО.

Вагоме дослідження міжнародного рівня освіти обдарованих ініціювало ЮНЕСКО. Його здійснили британська вчена Кетрін Кларк (Catherine Clark) та канадський учений Брюс Шо (Bruce Shore). Результати їхнього дослідження опубліковані у монографії «Навчання студентів із високими здібностями» («*Educating Students with High Ability*») у 1998 році [192].

Спектр дослідження склали такі критерії: ознаки високих здібностей та ідентифікація таланту; методи навчання; організаційні засади навчання означеної категорії студентів; рекомендації вчителям; педагогічна підтримка на різних рівнях – законодавчому, місцевому, шкільному, соціальному. Автори висловили думки, що педагогічна підтримка має здійснюватися на всіх рівнях. Також наголошено на важливості батьківської участі у

процесі навчання та виховання обдарованих учнів. Батьківська підтримка уможливитиме кращий розвиток стосунків між школою та дитиною, заохочення дитини до навчання можливе через культивування відповідальності перед сім'єю і суспільством, що дозволить дітям розвивати лідерські якості, міжособисті стосунки [192, с. 98].

Дослідження, здійснені на базі Центру вивчення обдарованості університету Неймеген (Нідерланди), були оприлюднені у праці «Освіта обдарованих в 21 європейській країні: стан та перспективи» (Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective), яка вийшла в світ у 2005 році. Професор Ф. Монкс (Franz Monks) та доктор Р. Пфлюгер (Robin Pfluger) провели широкомасштабне дослідження стану педагогічної підтримки обдарованої молоді у 21 країні Європейського Союзу.

Дослідження педагогічної підтримки обдарованої молоді здійснювалося за такими критеріями: законодавче визнання обдарованої молоді як молоді із спеціальними потребами в системі шкільної освіти; наявність можливості забезпечення педагогічною підтримкою когорта обдарованих і талановитих дітей; наявність системи підготовки (та перепідготовки) учителів до роботи з обдарованою молоддю; наявність осередку чи товариства педагогів, які працюють з обдарованими дітьми з метою обміну досвідом; наявність науково-методичного забезпечення освіти обдарованої і талановитої молоді; наукові дослідження у сфері обдарованості та перспективи на майбутнє в освіті кожної із 21 країн Європейського Союзу [285].

Досліджуючи досвід Великобританії авторами зазначено, що у 1999 році урядом було засновано національний комітет підтримки обдарованої молоді під назвою Консультативна група для роботи з обдарованою та талановитою молоддю (Gifted and Talented Advisory Group). Цей комітет уклав план надання педагогічної підтримки обдарованої молоді в рамках новоствореної програми «Академічний успіх у містах» (Excellence in Cities) через місцеві відділи освіти та школи [285, с. 149].

Педагогічна підтримка обдарованих включає – ранній початок шкільної освіти, можливість «перестрибнути» через клас у початковій школі, відвідувати деякі предмети зі старшими класами, позанавчальна діяльність, індивідуальний менторинг. У середній

школі також можливим є індивідуальне навчання та навчання в спеціальних навчальних закладах (приватних школах привілейованого класу за кошти місцевого бюджету) та літні школи [285, с. 150]. Після детального аналізу автори дійшли висновку, що перспектива в освіті обдарованих залежить від освітньої політики країни, науковців, учителів і, звісно, батьків. Динаміка освіти обдарованих на початку ХХІ ст. дає надію, що це століття має бути століттям обдарованої дитини [285, с. 157].

Вагоме дослідження світового досвіду підтримки талановитої молоді було здійснене Центром британських учителів у 2010 році. Міжнародний огляд здійснювали британські учені, фахівці у освіті обдарованих – Дж. Фрімен (Joan Freeman), Й. Рефен (Johanna Raffan) та Я. Уорик (Ian Warwick). Результати дослідження опубліковано у доповіді «Світовий досвід забезпечення розвитку талантів» («Worldwide provision to develop gifts and talents») [237]. Дані для дослідження збиралися шляхом онлайн опитування та особистих інтерв'ю представників країн, які були учасниками конференції Світової ради для обдарованих та талановитих дітей, яка відбулася у Ванкувері у серпні 2009 року.

Опитування передбачало чотири ключових позиції: контекст підтримки («що працює добре?», «що можна вдосконалити?», «яка підтримка необхідна – психологічна, моральна, матеріальна?» тощо), елементи підтримки (під час навчального процесу у школі чи коледжі, у позанавчальній діяльності навчального закладу), критерії успішності (характеристика обдарованих учнів та студентів, критерії відбору, причини невдач обдарованих та талановитих студентів), докази оцінки підтримки (максимізація можливостей, ключові моделі).

Дослідження не охопило всіх країн світу, але автори вирішили не використовувати інформацію із літератури, зосередивши увагу на «живих» доказах та очевидцях педагогічної підтримки обдарованої молоді у різних країнах світу.

Грунтовне дослідження, присвячене питанню педагогічної підтримки обдарованій молоді в позашкільних установах, висвітлено у праці «Позашкільна освітня підтримка для обдарованої і талановитої молоді в світі» (Out-of-school educational provision for the gifted and talented a round the world) [233] здійснене Департаментом освіти та навичок. У дослідженні Джоан Фрімен

(2002 р.) демонструє новий погляд на проблему підтримки, а саме: як культура країни та стандарти базової освіти впливають на забезпечення підтримки обдарованої молоді в позашкільних закладах [233].

Авторка здійснила моніторинг позашкільної освіти обдарованої молоді в США, Сполученому Королівстві, країнах Західної та Східної Європи, Азії, Австралії, Новій Зеландії, Середньому Сході та Африці, Канаді та Південній Америці. Відраділими є те, що в дослідженні учена торкається досвіду роботи з обдарованою молоддю і в Україні. Д. Фрімен описує роботу Малої академії наук та наукові дослідження, які молодь може проводити під керівництвом викладача університету, незалежно від віку та досвіду [233, с. 70]. Учена акцентувала увагу на формах та підходах до роботи з обдарованою молоддю, на культурних відмінностях, на можливостях дистанційного навчання, а також запропонувала власний «спортивний підхід» (Freeman's Sports Approach). Ключовим принципом цього підходу є забезпечення розмаїття послуг для обдарованої молоді з метою розкриття потенціалу і доступності педагогічної підтримки, що, на думку дослідниці, найкраще може реалізуватися за тісної співпраці місцевих відділів освіти та педагогічних університетів регіону [233, с. 176].

Д. Фрімен доводить свій підхід на прикладі занять спортом, зокрема футболом. У більшості країн гра у футбол є поширеною та доступною, оскільки легко віднайти майданчик для гри та м'яч. Також є можливість для занять музикою чи мистецтвом у палацах творчості, проте рідко трапляється можливість додаткових занять у хімічній лабораторії. Тому, на думку авторки, слід провести анкетування і виявити, які інтереси потребують підтримки та створити умови для їх реалізації. Обдарована молодь сама має обирати, чим займатися і на якому рівні, а не навпаки – нав'язувати їй розвиток певних здібностей у певній галузі. Головним має бути відсутність психологічного стресу в обдарованої особистості, оскільки вона сама обере для себе інтерес і залишиться у своєму середовищі.

Цінний британський досвід забезпечення педагогічною підтримкою представлений у праці доктора Р. Атфільда (Dr Robin Attfield) «Розвиток стратегії обдарованих і талановитих: уроки досвіду Сполученого Королівства» («Developing a Gifted and

Talented Strategy: Lessons from the UK experience») [168]. Автор висвітлює основні тенденції щодо підтримки обдарованої молоді, які панують у Сполученому Королівстві, зупиняється на формах роботи із обдарованими дітьми. Окрім цього він розглядає підходи до визначення обдарованості Дж. Фрімен та Дж. Рензулі, що використовуються для раннього виявлення таланту.

Щодо відображення педагогічної підтримки обдарованої молоді у нормативних документах Великобританії, то зауважимо, що вперше вона згадана в законодавчій «Білій книзі» у 1997 році («White Paper» Department for Education and Employment, 1997). Тоді уряд запропонував кілька проектів – «Академічний успіх у школах» («Excellence in Schools»), «Академічний успіх у містах» («Excellence in Cities»), що передбачало раннє виявлення та підтримку здібних, обдарованих і талановитих дітей. За ініціативи Департаменту освіти та навчок у 2001 році було створено Національну академію для обдарованої і талановитої молоді (NAGTY) на базі університету Уорик та засновано Консультативну групу для роботи з обдарованою і талановитою молоддю (Gifted and Talented Advisory Group) [285, с. 149].

Отже, аналіз літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що незважаючи на напрацювання українських, російських та британських учених у галузі педагогічної підтримки обдарованої молоді, проблема педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в умовах вищої освіти Великобританії не була предметом окремого науково-педагогічного дослідження.

Про актуальність і необхідність вивчення та впровадження зарубіжного досвіду в українську освіту для прискорення розвитку науки, покращення умов підготовки фахівців свідчать стратегічні документи, такі як державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). У національній доктрині розвитку освіти (2002) серед пріоритетних напрямків державної освітньої політики означено інтеграцію національної освіти до європейських і світових тенденцій, що передбачає здійснення порівняльних досліджень у галузі освіти [95].

Досвід надання педагогічної підтримки обдарованій молоді, висвітлений у працях британських дослідників, психологів та педагогів, є цінним джерелом, що за умов осмислення та запозичення позитивних доробків британських колег уможливить

глибше розуміння проблеми навчання та виховання обдарованої молоді в Україні та підвищить ефективність української педагогічної науки і практики в цьому напрямі.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Важливим етапом дослідження будь-якої проблеми є визначення його категоріального апарату. Щоб повніше розкрити понятійно-категоріальний апарат *дослідження*, вважаємо за необхідне визначити категоріальну сутність педагогічної підтримки, зробивши дефініційний аналіз поняття «підтримка».

Для проведення понятійно-категоріального аналізу українських та англomовних наукових розвідок, глосаріїв, довідникової літератури з метою уточнення сутності основного поняття дослідження «педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії», спочатку ми розглянемо його опороні складові такі, як *педагогічна підтримка, обдарованість, обдарована студентська молодь*.

Аналіз наукових підходів до визначення поняття *педагогічна підтримка* засвідчує, що на сьогодні немає завершеного його цілісного наукового опису. Об'ємність поняття педагогічної підтримки та належність його до різних галузей наукового знання: соціології, психології, соціальної педагогіки – породжують різні підходи до визначення педагогічної підтримки – метод чи форма виховання, технологія освіти, позиція педагога, «вільне виховання», «товариські відносини дорослого та дитини».

Звернемося спочатку до розуміння згаданих понять в довідниково-енциклопедичній літературі. В українському словнику за редакцією В. Яременка. Поняття «підтримка», «підтримувати» він тлумачить як: 1) тримаючи не дати впасти, 2) подавати матеріальну, моральну і т. ін. допомогу, сприяти в чомусь, 3) поділяючи погляди, виявляючи симпатію, виступаючи на захист чи на боці когось [165, с. 669].

Вважаємо за доцільне розглянути поняття *підтримка* в педагогічному контексті як *педагогічна підтримка*.

У довідниковій літературі *педагогічну підтримку* тлумачать як 1) діяльність професійних педагогів і психологів щодо надання превентивної та оперативної допомоги дітям у вирішенні їхніх

індивідуальних проблем, ділової та міжособистісної комунікації, з успішним просуванням у навчанні, життєвим і професійним самовизначенням; 2) систему педагогічної діяльності, яка розкриває особистісний потенціал людини, охоплюючи допомогу студенту, учителям, батькам у визначенні соціальних, психологічних та особистісних труднощів [59].

Сучасні дослідження проблеми педагогічної підтримки відображено в працях таких українських учених: І. Зверєва [50], І. Зязюн [54], А. Капська [56], Н. Ковальчук [58], Н. Лавриченко [72], Л. Міщик [87], С. Савченко [119], В. Тесленко [139], М. Фіцула [144], С. Харченко [146] та ін.

Ураховуючи специфіку педагогічної підтримки та вимоги до викладачів, які мають сприяти успішній соціалізації студентів в умовах освітньо-виховного середовища педагогічного університету, ми опираємося на твердження М. Фіцули, який під *педагогічною підтримкою* у вищому навчальному закладі розуміє «діяльність, спрямовану на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у політичну, суспільну, культурну та інші сфери життя суспільства» [144, с. 338].

І. Зверєва сутність педагогічної підтримки визначає через поняття «соціальна педагогічна діяльність», відповідно до якого «педагогічна діяльність можлива, за умови дефіцитів, які відбиваються на способі життя дитини, дорослого, їхній поведінці» [50, с. 21].

В аспекті нашого дослідження значущими є висновки С. Савченка і С. Харченка: «Педагогічна підтримка в контексті гуманістичної освітньої парадигми є спільне зі студентом визначення цілей, інтересів, можливостей, необхідних для реалізації ефективної соціалізаційної траєкторії, подолання виниклих труднощів і проблем, забезпечення позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя. Таке розуміння підтримки не тільки містить широку палітру педагогічної дійсності – від постановки мети до технології її реалізації, але й відображає соціалізаційну траєкторію всього життя людини» [146].

Г. Сорока розглядає *педагогічну підтримку* як систему засобів, що допомагають дитині у самостійному моральному,

громадському, професійному виборі; забезпечують умови для самостійного подолання труднощів їхнього саморозвитку в навчальній комунікативній і дозвільній діяльності. Провідною категорією виступає індивідуальність дитини, у зв'язку з чим педагогічна підтримка розглядається як система засобів, що націлена на допомогу дитини у її життєвому виборі, забезпечує умови для самостійного подолання труднощів та перешкод на шляху саморозвитку дитини [130, с. 12 – 13].

Ураховуючи важливість і необхідність педагогічної підтримки з боку викладачів, Н. Лавриченко стверджує, що "...у цьому плані доцільно розрізняти соціалізацію як об'єктивне явище і аспект онтогенезу та соціалізацію як мету і специфічну діяльність педагогічного суб'єкта, тобто як особливу педагогічну дію" [72]. Науковець наголошує на педагогічній підтримці соціалізації студентів і при цьому під педагогічною діяльністю розуміє "єдність догляду і піклування, освіти, виховання та соціалізації" [72, с. 64]. Такий підхід, на нашу думку, акцентує увагу на доцільності виявлення інтересів, цілей і можливостей студентів у педагогічному вищому навчальному закладі.

Отже, у вітчизняній науці поняття *педагогічна підтримка* розуміється як діяльність педагогів, яка спрямована на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, шляхом визначення цілей, можливостей для ефективної соціалізації та саморозвитку, що охоплює в собі – освіту, виховання та соціалізацію.

У Великобританії проблема педагогічної підтримки обдарованої молоді висвітлена у працях таких англійських учених, як Дж. Вебб (J. T. Webb) [398], М. Нейхарт (M. Neihart) [325], Ф. Пост (F. Post) [304], М. Райс (M. Reis) [310], Дж. Фрімен [227], К. Хелер (K. A. Heller) [255] та ін.

Стосовно педагогічної підтримки обдарованої молоді, то в широкому вжитку освітян Великобританії є поняття *освіта обдарованих* «*gifted and talented education*» (GATE) для позначення особливої педагогічної практики, методик і теорій у навчанні обдарованої молоді. Поняття включає спеціальні послуги і програми, а також і програму підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми.

Для позначення процесів, пов'язаних з наданням допомоги особистості, у британській педагогіці використовують поняття

«counselling» – консультування, «support» – підтримка, рідше «guidance» – керування, «advocacy» – підтримка, заступництво, «facilitation» – сприяння. Так, «counselling» у загальному розумінні Д. Фрімен визначає як процес втручання професіоналів з метою надання допомоги індивіду, але в цій допомозі вона вбачає педагогічний контекст. Хоча допускає, що таку допомогу можуть надавати як учителі-предметники, так і бібліотекар, шкільний консультант, психолог тощо [222, с. 446].

Поняття *педагогічна підтримка* («pedagogical support») доволі часто використовують зарубіжні вчені в контексті особистісного розвитку. Педагогічна підтримка, за міжнародним освітнім стандартом (ISCED), визначається як допомога студенту від професіоналів і як керівництво. Професіоналами в цьому випадку є педагоги, які займаються викладацькою діяльністю в освітній системі. Проте педагогічну підтримку можуть надавати консультанти, спеціалісти медіа-освіти, бібліотекарі тощо [299].

В енциклопедії «*Обдарованості, креативності та таланту*» за редакцією Барбари Кер поняття «guidance» потрактовано в контексті освіти обдарованих як широкий концепт, що включає планування освіти та кар'єри обдарованого студента, психологічне консультування тощо [203, с. 406]. Це можна назвати спрямуванням чи опікою над професійним розвитком обдарованої особистості. Тут же пояснено, що «guidance» включає в себе різноманітні втручання – рекомендування індивідуальних курсів, програм для розвитку таланту, поради у виборі коледжу чи ВНЗ, напрямку підготовки чи фаху.

Поняття «advocacy» означає вступати на захист інтересів, допомогти в реалізації чогось. Так, лобіювання інтересів обдарованої молоді на законодавчому рівні є формою підтримки обдарованої молоді. Д. Фрімен, працюючи в департаменті освіти, під час публічних виступів неодноразово наголошувала на важливості визнання обдарованих учнів дітьми з особливими потребами [203, с. 404].

Отже, виходячи із вищевикладеного змістового наповнення поняття *підтримка, підтримувати* в межах діяльності викладача університету, ми будемо розуміти їх не лише як фізичну допомогу, а й опосередковану, яку студент отримує від викладача завдяки

спеціально організованому середовищу, з урахуванням індивідуальних потреб та особливостей.

Для глибокого розкриття змістового наповнення поняття *обдарована студентська молодь* пропонуємо розглянути детальніше такі поняття, як *обдарованість, обдарований, талановитий та обдарована молодь*.

Нині у вітчизняній та зарубіжній педагогічній та психологічній літературі поняття *обдарованість* трактується багатоаспектно. Спочатку розглянемо поняття обдарованість у вітчизняній довідниковій літературі.

У «Педагогічній енциклопедії» (за ред. І. Капрора) обдарованість визначено як високий рівень розвитку здібностей людини, що дозволяє їй досягати особливих успіхів у певних сферах діяльності. Обдарованість поділяють на загальну і спеціальну. Загальна розумова обдарованість проявляється в опануванні всіх видів діяльності, для успішної реалізації яких необхідні певні розумові якості. Висока загальна обдарованість, як правило, має різносторонній характер (напр., у Леонардо да Вінчі, А. Дюрера, М. Ломоносова та ін.), спеціально пов'язана з певним видом діяльності, у якому вона більше розкривається (математична, технічна, музична, поетична, художня та ін.). Високими рівнями обдарованості є талант і геніальність [98, с. 186].

«Педагогічний словник» (за ред. С. Гончаренка) кваліфікує обдарованість як сукупність психічних властивостей, що зумовлюють особливо успішне виконання тієї чи іншої діяльності. Вона складається і розвивається під впливом відповідної діяльності, у процесі виховання та навчання [28, с. 344].

У «Педагогічному словнику» (за ред. М. Ярмаченка) обдарованість потлумачено «як індивідуальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Необхідні для розвитку обдарованості природні задатки самі по собі не розвиваються в процесі засвоєння індивідом духовних та інших надбань людства, його творчої діяльності» [100, с. 235].

«Психологічний словник» (за ред. В. Шапара) засвідчує багатогранність терміна «обдарованість», що вказує на багатоаспектність проблеми цілісного підходу до сфери здібностей. Обдарованість має кілька визначень: це якісно своєрідне

сполучення здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності; загальні здібності або загальні характеристики здібностей, що зумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності; розумовий потенціал, або інтелект; сукупність задатків, природних даних, характеристика ступеня виразності й своєрідність природних передумов здібностей; талановитість, наявність внутрішніх умов для видатних досягнень у діяльності [160, с. 289].

Різні аспекти проблеми обдарованої студентської молоді дослідили в дисертаційних працях українські науковці. На сучасному етапі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) проблему обдарованості досліджують О. Антонова, О. Зазимко, Г. Костюк, О. Кульчицька, В. Моляко, Л. Прокопів та ін. Учені вважають, що обдарованість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості і мотивації. При цьому передумовами обдарованості виступають біологічні особливості – висока мобільність нервової системи, високий емоційний потенціал, витривалість, висока чутливість сенсорики і моторики [71, с. 28].

Г. Костюк розумів *обдарованість* як індивідуальні здібності людини, указуючи на значущість природних даних кожної особистості як внутрішньої сили, яка спонукає розвиток здібностей. Здібностями науковець уважав «властивості людської особистості, що виявляються у її цілеспрямованій діяльності та зумовлюють її успіх». Природними можливостями, які створюють можливості для розвитку здібностей, на думку Г. Костюка, є задатки [65, с. 101].

Відомий український науковець, психолог О. Кульчицька зазначила, що загальні передумови майбутньої *обдарованості* можуть бути реалізовані лише в умовах конкретного макро- і мікросередовищ. На її думку, за умов адекватного середовища «дар» буде реалізованим або як загальна обдарованість, або як її частковий прояв у конкретному виді діяльності.

Біологічними передумовами *обдарованості*, як вважає вчена, є задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості людини, що зумовлюють розвиток здібностей. Здібності дослідниця визначає як індивідуальні якості особистості, що виявляються в певній діяльності і що забезпечують успіх саме в цій діяльності. Схильності психолог відносить до емоційного ставлення, конкретної вибіркової спрямованості на певну діяльність,

засновану на інтересі до конкретної діяльності, потребі в її виконанні, бажанні виконувати її успішно. О. Кульчицька вважає талант і геніальність вищими рівнями прояву обдарованості. Вона визначає талант як систему якостей, що дозволяють людині досягти значних успіхів в оригінальному виконанні певної діяльності, а геніальність – як свідчення про надоригінальні, нові соціально-значущі досягнення, завдяки яким можлива економічна, технічна, соціальна, політична перебудова суспільства [70, с. 27] (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Взаємозалежність основних категорій дослідження (за О. Кульчицькою).

О. Кульчицька вважає, що обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайно розвиненою працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності. Науковець виокремлює такі сфери прояву обдарованості: інтелектуальна, академічні досягнення, творче мислення, спілкування та лідерство, художня діяльність, рухова [71, с. 25].

Так, академічна обдарованість визначається успішністю навчання. Академічно обдаровані діти, як правило, мають дуже глибокі знання, уміють самостійно їх здобувати: самі читають складну наукову літературу, критично ставляться до досить серйозних джерел. Учні цього типу обдарованості точно і глибоко аналізують програмний матеріал [71, с. 53].

Інтелектуальна обдарованість – це такий стан індивідуальних психологічних ресурсів (насамперед розумових), який забезпечує

можливість творчої інтелектуальної діяльності, тобто діяльності, пов'язаної зі створенням суб'єктивно й об'єктивно нових ідей, використанням нестандартних підходів у розробці проблем, чутливістю до ключових, найбільш перспективних ліній пошуку рішень тієї чи іншої предметної галузі, відкритістю будь-яким інноваціям [70, с. 243–244].

За роки незалежності в Україні проблема обдарованості актуалізувалась, і це помітно як у теоретичному, так і в практичному сенсі. Аналіз праць із проблеми обдарованості за період незалежності нашої держави засвідчує актуальність проблеми обдарованості та обдарованої студентської молоді.

Щодо визначення поняття «обдарованість» в українській психолого-педагогічній літературі, ми погоджуємося з О. Кульчицькою, яка під поняттям «обдарованості» розуміє результат розвитку індивідуальних здібностей із опорою на певні природні задатки, при певній діяльності.

Зосередимо увагу на дослідженнях обдарованості, які знайшли своє місце в педагогічній та психологічній науці Великобританії або набули значення в цій країні. Зауважимо, що часто теорії були запозиченими, але це не позбавило їх значущості для дослідження обдарованості.

Аналізуючи розвиток проблеми обдарованості у психолого-педагогічній науці Великобританії, ми виокремили три етапи дослідження, кожному з яких притаманне своє предметне поле та мета:

✓ перший етап (поч. ХХ ст. – 1960 рр.) – метою досліджень було пояснити і теоретично обґрунтувати природу обдарованості та визначити рівень інтелекту за допомогою тестів; предметне поле досліджень охоплювало природні задатки, спадковість, вплив оточуючого середовища, розробку тестів з визначення рівня інтелекту тощо;

✓ другий етап (1970 – 1980 рр.) – метою досліджень було встановити критерії обдарованості, створити концепцію визначення обдарованості; предметне поле досліджень охоплювало фактори, які впливають на розвиток інтелекту й таланту взагалі;

✓ третій етап (1990 р. – до нині) – метою дослідження обдарованості є вдосконалення змісту й методів навчання обдарованої молоді; предметне поле охоплює інноваційні

технології в системі навчання обдарованої молоді, інноваційні форми та методи підтримки обдарованої молоді тощо.

Щоб глибше розкрити розвиток проблеми обдарованості у Великобританії на визначених етапах, охарактеризуємо кожен із них.

Перший етап характеризується педагогічними спробами пояснити природу високих здібностей. Вагомий внесок у ХІХ столітті у розвиток обдарованості зробив англійський дослідник Ф. Гальтон [242], який вивчав шляхи успадкування фізичних та психічних особливостей людини та започаткував експериментальні дослідження природи обдарованості.

На розробку цієї ідеї Ф. Гальтона надихнула теорія про походження видів Чарльза Дарвіна. Досліджуючи індивідуальні психофізіологічні характеристики людей, Ф. Гальтон проводив велику кількість практичних досліджень – вивчав реакцію температури шкіри на дотик, досліджував функції зору, слуху, смаку, нюху та кінестезії. Також він винайшов низку приладів для визначення сенсорних реакцій при психофізіологічних дослідженнях – ультразвуковий свисток для визначення слухової чутливості, прилад для визначення часу реакції та інші – модифікованими моделями яких користуються і сьогодні.

Учений проаналізував генеалогію 300 родин, близько 1000 видатних постатей, із яких 450 були відомими людьми Англії – науковцями, спортсменами, військовими, діячами мистецтва. У результаті цих досліджень Ф. Гальтон дійшов висновку, що високі інтелектуальні здібності значною мірою визначаються генетичним фактором, проте допускав, що на реалізацію високих здібностей впливають і інші обставини, але незначною мірою. Дослідник виключав вплив соціуму повністю, допускаючи лише часткову можливість впливу харчування, важких хвороб чи кліматичних умов життя. Результати його досліджень відображені в книзі «Спадковість таланту: закони та наслідки» («Hereditary Genius»), яка вийшла у світ 1869 року [243].

Під природою обдарованості Ф. Гальтон розумів внутрішній стимул як таку якість розуму та характеру, які дають можливість розвиватися. Поділяючи погляди Ч. Дарвіна на природній відбір, Ф. Гальтон уважав за необхідне сприяти механізму відбору геніїв у

суспільстві, пропонуючи видатним родинам одружувати дітей тільки з вихідцями зі знатних родин 243].

У своїх дослідженнях Ф. Гальтон впровадив метод порівняльного вивчення близнюків, який пізніше назвали «близнюковим методом», і першим розділив близнюків на однойцевих та двояйцевих. Він досліджував 35 пар відомих близнюків, які мали однакові зовнішні риси, колір очей і волосся, ріст, вагу. Головними аргументами на користь спадковості обдарованості були приклади сімей з багатьма видатними постатями – родина математиків Бернуллі, музикантів Бахів та інших [243].

Сучасники Ф. Гальтона теорію спадковості оцінювали неоднозначно, проте його теорію продовжували розвивати С. Берт (С. Burt) [178], Дж. Кеттел (J. Cattell) [187], Ч. Спірмен (Ch. Spearman) [327] та інші.

Серед них виокремимо дослідження генетики близнюків учня Ф. Гальтона – Сіріла Берта. Він першим ґрунтовно дослідив генетику близнюків, спостерігаючи за їхнім розвитком протягом багатьох років. Дослідження засвідчили, що близнюки зберігають однаковий рівень інтелекту протягом усього життя, навіть якщо виховуються в різних сім'ях. На думку вченого, подібність у дорослому житті – однакові інтереси та вподобання, однакові професії та досягнення – пояснюється лише особливостями психіки запрограмованими спадковими задатками, проте зовнішні обставини на цей процес ніяк не можуть вплинути [178].

Інший прихильник теорії Ф. Гальтона – Дж. Кеттел (J. Cattell, 1890) розробив психологічні тести, які назвав ментальними [187]. Тести були спрямовані на визначення параметрів реакції на подразники різної сили. Показником інтелекту був час, витрачений на розв'язання пропонованих завдань тесту: чим швидше піддослідний виконував завдання, тим більше балів отримувал. Як бачимо, рівень інтелекту вимірювався хронометром.

Початок ХХ століття був переломним у дослідженні обдарованості. Розуміючи важливість розумового розвитку дитини, вченим не вистачало практичних досліджень. Головною проблемою в роботі вчителів було відставання у навчанні певної частини дітей, що уповільнювало роботу всього класу. Саме тому Міністр освіти Франції наказав створити комісію, яка розробила б критерії

відповідності розвитку дитини і дала змогу об'єктивно виявити неуспішних дітей та залучити їх до навчання в молодших класах чи школах спеціального типу.

У 1905 р. французькі психолог Альфред Біне та лікар Томас Симон розробили метричну шкалу інтелекту, яка уможлиблювала визначити рівень відповідності розумового розвитку віковій дитини. За її допомогою можна було визначити як дітей, які відставали в розвитку, так і тих, чий розвиток випереджав вік.

Розроблені тести складали 10 комплектів із 6-ма завданнями для кожної вікової групи від 3 до 12 років. Тести мали практичний та інтелектуальний характер і відповідали розумовому розвитку певної вікової групи. Коли учень успішно виконував завдання, що відповідає його віковій групі, йому пропонували зробити завдання старшої вікової групи. Результати тестів оцінювали балами, сумарна кількість балів указувала на розумовий вік дитини, що дозволяло визначити випередження чи відставання її в розумовому розвитку [347].

Саме тест А. Біне розпочав етап дослідження обдарованості, який базувався на тестовому підході в дослідженні обдарованості, тим самим скоординувавши роботу дослідників обдарованості в новому вимірі. На відміну від Ф. Гальтона, який визнавав обдарованість лише у спадковому факторі, тести А. Біне засвідчили вплив соціуму на розвиток інтелекту [347].

Тестування школярів набуло популярності і в Англії, попри те що провідним дослідником природи обдарованості тоді був учень і послідовник Ф. Гальтона – Ч. Спірмен, який сповідував теорію спадковості інтелекту. У своїх дослідженнях він запровадив нове поняття «генеральний фактор» інтелекту, під яким він розумів особливий вид *розумової енергії*, що має єдину природу і бере участь у всіх видах розумової діяльності [327]. Високий рівень цієї енергії, на його погляд, і є ознака обдарованості. Свої дослідження Ч. Спірмен проводив в одній зі шкіл Лондона і дійшов висновку, що рівень *розумової енергії* проявляється у здібності *інтелекту* виявити зв'язок між елементами власних знань та елементами завдань тесту. У результаті тестування інтелекту визначався розумовий вік дитини.

Проте справжнього визнання та поширення в країнах Західної Європи і США тестовий підхід набув із тестом під назвою *IQ* –

коефіцієнт інтелектуальності, запровадженим австрійським ученим Вільямом Штерном у 1912 році з метою кількісної характеристики індивідуального розумового розвитку [334].

Нормальний розумовий розвиток засвідчується цифрою 100, відставання у розумовому розвитку – коефіцієнтами нижчими, а випередження розумового розвитку – вищими. Залежно від коефіцієнту інтелекту учнів поділяють на такі категорії: високий рівень (110 балів і вище); середній рівень (90–109 балів); рівень нижчий за середній (70–89 балів); розумово відсталі діти (нижче 70 балів).

Тестування викликало гостру полеміку серед учених усієї Західної Європи. Попри те що тести дозволяли визначити відмінності в розвитку школярів, вони не давали можливості протестувати дорослих. Наприклад, протестувавши студентів університету, дослідники дійшли висновку про те, що їм важко встановити розумовий вік. У 1939 році Дж. Векслер (J. Wechsler, 1939) створив шкалу інтелекту для дорослих. Тести, розроблені Дж. Векслером, були однакові для всіх, незалежно від віку. Оцінювалися вони кількістю правильних відповідей, що при порівнянні із середнім числом визначало вікову групу [216].

Коефіцієнт IQ широко використовувався у країнах Західної Європи, проте з роками стало зрозуміло, що ці тести досліджують не природні задатки і не обдарованість, а рівень розумового розвитку, який залежав від соціального середовища, в якому виховувалася дитина, хоча тоді єдиною визнаним фактором був лише спадковий.

Однак ситуація змінилася з підготовкою США до Першої світової війни. Військова влада дала завдання Стенфордському університету розробити тести для відбору солдат. У 1916 році американський психолог Л. Термен, який працював на базі університету, розробив власну методику тестування інтелекту, запозичивши шкалу Біне-Симона. Тест названо «Шкала розумового розвитку Станфорд – Біне» [347].

Л. Терман разом із колегами (К. Кокс, А. Маслоу, Л. Холлінгвотс) здійснили дослідження тривалістю 50 років. Досліджуючи вікову динаміку творчих здібностей, вони відібрали близько тисячі обдарованих дітей (із IQ понад 140) та спостерігали за їхнім розвитком до 45 років. Розпочавши своє дослідження у

1927 році, кожні 12 років робили контрольні зрізи знань за тими ж методиками [261].

Ці зрізи засвідчили, що IQ підвищується у 90 % обдарованих дітей, тих, які вступили до коледжу, 70 % респондентів успішно закінчили коледж, 66 % із тих, хто закінчив навчання в коледжі, залишилося в аспірантурі. У 1951 році було перевірено досягнення 800 респондентів. Досягнення вразили: респонденти опублікували 67 книг, запатентували 150 винаходів, 78 респондентів отримали ступінь доктора філософії, 47 відзначено у довіднику «Люди науки в Америці 1949 року» [261].

Протягом експерименту було опубліковано п'ять томів матеріалів, останні вийшли друком у 1972 р., коли досліджуваним було майже 60 років. Будучи обдарованими дітьми, вони дуже різнилися між собою, з роками випереджальний розумовий розвиток засвідчив тенденцію вирівнювання, зберігаючи рівень розумових здібностей вищий за середній. На думку вчених, розвитку здібностей у них сприяли певні риси характеру та життєві успіхи.

Дослідження підтвердило гіпотезу, що ранні прояви інтелектуальної обдарованості реалізуються видатними досягненнями в дорослому житті. Катерина Кокс досліджувала біографії відомих історичних постатей, намагаючись визначити IQ, вона з'ясувала, що всі обрані нею досліджувані були значно кмітливіші за своїх однолітків.

На відміну від досліджень групи американських учених на чолі з Л. Терманом, відомий англійський учений Ф. Вернон (1900–1989) уважав, що рівень IQ дитини не змінюється з віком. Він зазначав: «Можна навчити дітей досягати гарних успіхів і натренувати деякі із розумових навиків. Проте спроби підвищити загальні розумові здібності IQ цілком безрезультатні» [391].

Колега Л. Термана Л. Холлінгвотс досліджувала природу обдарованих дітей в одній зі шкіл Нью-Йорка. Вона дала таке визначення обдарованим дітям: «... це ті діти, які входять у верхній один відсоток дітей за показниками загального інтелекту» [261]. Інше її тлумачення – «це та дитина, яка піддається навчанню краще, ніж більшість дітей. Ця навченість може стосуватися одного з мистецтв, наприклад музика, живопис, характеризувати математичні чи механічні здібності, абстрактний інтелект».

Завдання освіти полягає в тому, щоб розглядіти всі сфери обдарованості і продумати, яким чином підготувати обдарованих дітей для блага суспільства та їх власного.

Конвергентне мислення характеризується здатністю розв'язувати задачі, які мають одну правильну відповідь. Дивергентне – передбачає вирішення завдань, що мають безліч відповідей у випадку, коли жодна з відповідей не є єдино правильною. Найважливішими компонентами дивергентного мислення, на відміну від конвергентного, є послідовність і логічність у розв'язанні проблем. Дивергентне мислення виходить за межі стандарту, знаходить декілька варіантів вирішення проблеми. Таке мислення пов'язане з активністю пізнавальних процесів і розвиненою сенсорикою. Творчі люди відрізняються здатністю поглянути по-новому на старе, вийти за межі стереотипу, оригінальні та нестандартні.

Дослідження Дж. Гілфорда зародили психологію творчої обдарованості (креативності) [250]. У дослідженнях автор дійшов висновку, що креативність можна охарактеризувати шістьма основними параметрами: оригінальність, гнучкість, здатність до виявлення проблем, генерування великої кількості психологічних досліджень обдарованості, удосконалювати певний об'єкт, розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних ситуацій. Він розробив тестову програму дослідження творчої обдарованості, яку згодом продовжив його учень Е. Торранс [367].

У другій половині ХХ ст. походження обдарованості у Великобританії набуває концептуальної важливості, оскільки саме тоді модифікується освітня політика країни. Так, у 1960–1970 рр. у педагогіці Великобританії закріпилася теорія про взаємодію біологічних і соціальних факторів. Згідно з цією теорією, здібності вище середніх є результатом складної взаємодії природних задатків та оточення, при якій обидва фактори відіграють рівнозначну роль. Цієї точки зору дотримувалося більшість англійських та американських дослідників обдарованості (Д. Гопкінс, М. Харді, А. Хенслі, Р. Педлі, Д. Уайт, М. Хілтон, К. Бенн та інші).

Висновки згаданих учених про великий вплив оточення на формування розумових здібностей змусили педагогів задуматися над тим, як розвинути інтелект незалежно від того, яка частина

його успадковується, а яка формується у процесі навчання, тобто шукати нові педагогічні методи та засоби його розвитку.

Деякі з прихильників теорії взаємодії, надаючи більшого значення оточенню у формуванні здібностей і борючись за соціальну рівність в освіті, заперечують підтримку обдарованих дітей. Проте освіта в Англії завжди мала елітарний характер, і згодом в Англії з'являються прихильники теорії формування інтелекту залежно від соціального походження. Особливо делікатно про цю проблему висловилася відома англійська психолог та педагог Джоан Фрімен. Вона вважає неправильним твердження про те, що обдаровані діти народжуються лише у привілейованих сім'ях. Те, що більшість дітей, які проявили свої надзвичайні здібності у школі, походять із середнього та вищого прошарку суспільства, пояснюється тим, що ці діти мали кращі освітні можливості, ніж діти робітників, і такий підхід часто призводить до загубленості таланту. Підтвердженням цього є її слова: «Якби такі діти отримали таку ж саму підтримку, як і діти із привілейованих сімей, – їх досягнення в житті були б значно вищими» [225, с. 312].

Ідею Дж. Фрімен підтримав американський учений Б. Блум [173], який досліджував кореляцію між соціальним становищем батьків та IQ їхніх дітей. На його думку, обдаровані діти із сімей робітників завдяки своєму соціальному походженню перебувають у пониженому становищі як у школі, так і вдома. Більшість англійських учених-соціологів дійшли висновку, що чим вище соціальне становище сім'ї, тим вищі освітні можливості їхніх дітей.

У 1960-х рр. неабиякої актуальності набула проблема рівня інтелекту залежно від раси, оскільки саме тоді у школах Великобританії збільшилася кількість дітей-вихідців із розвиваючих країн. Активним учасником цієї полеміки був англійський психолог, дослідник обдарованості Г. Айзенк, який, підтримуючи свого учня А. Дженсена, поставив під сумнів інтелектуальну повноцінність деяких рас. Зокрема, він зазначав, що «американські негри набирають у тестах з виявлення інтелектуальних здібностей приблизно на 15 балів менше від білих американців, і навіть при рівності умов середовища різниця значно не зменшується» [217, с. 142]. Г. Айзенк пояснює це тим, що різниця в інтелектуальних здібностях формувалася віками. На думку вченого, розумні раби під час переїзду до Америки тікали,

адже для американців при відборі рабів головним чинником була готовність до праці. Таким чином селекція обирала тупу готовність до роботи, а не інтелектуальні здібності. Саме тому Г. Айзенк наполягав на тестуванні інтелекту в ранньому дитинстві та розгалуженню освітньої системи [217, с. 46].

Інший учений Н. Макінтош, беручи за приклад результати іспитів у 11 років (звичайного рівня) дітей із Західної Індії, зробив висновок, що вони здають їх краще, а ніж їм дозволяє їх рівень IQ. Проаналізувавши хід та результати досліджень А. Дженсена щодо інтелектуальної неповноцінності негритянських дітей, Н. Макінтош дійшов висновку, що тут має місце некоректність інтерпретації результатів, оскільки негритянські діти були переведені у виховні заклади в більш старшому віці, ніж їхні білі однолітки [281].

Одним із важливих факторів впливу, який, на думку вчених, відігравав не останню роль у формуванні інтелектуальних уподобань, було культурне середовище. Специфіку впливу культурного середовища, в якому виховується індивід, досліджували М. Маккобі та Н. Модіано. На їхню думку, специфіка культурного середовища впливає не стільки на рівень розвитку інтелекту, скільки на характер інтелектуальних уподобань. З цього приводу вчені зазначають: «Тенденція розвитку дітей у шість років опирається переважно на сприйняття, і це характерно для всіх дітей незалежно від того, де вони проживають – у Мексиці чи США, але в процесі подальшого розвитку мексиканська дитина буде розвиватись у напрямку тонкощів сприйняття, а північноамериканські діти будуть опановувати абстракції» [81, с. 307–320]. Таким чином, людина, інтелект якої формується в умовах міського промислово-розвиненого суспільства, має переваги у здібності логічно мислити, класифікувати більші об'єми інформації та категоріально формувати думки. Проте ця людина втрачає гостроту сприйняття предметно-практичних аспектів життя. Як наслідок, культурний аспект може й обмежувати інтелектуальні можливості [81].

У 1992 р., коли вчені Великобританії впроваджували навчання обдарованої і талановитої молоді на національному рівні через систему законодавчих органів (Департамент освіти та навичок), виникла потреба в чітких дефініціях понять *обдарованість*, *обдарований*, *талановитий*, *більш здібний*. Проблема відсутності

чіткої термінології обдарованості спричиняла труднощі як у наукових дослідженнях, так і на практиці. Дж. Фрімен (1998) стверджувала, що дослідник ніколи не може бути впевнений у тому, що певна група дітей, з якими він працює, є типовою групою. На практиці складність полягає у відповідному навчанні дітей у різних школах.

Останні дослідження українських педагогів та психологів засвідчують усвідомлення проблем навчання та виховання обдарованої студентської молоді. Багатьох учених не задовольняють віджилі себе методи виявлення обдарованості, зокрема тестування, яку запропонували педологи ще на початку минулого століття, до того ж визначення обдарованості методом тестування зазнало нищівної критики в Європі.

На сучасному етапі розвитку науки вкрай необхідно забезпечити нові методи визначення обдарованості та забезпечення умов для розвитку потенціалу обдарованої студентської молоді. Проблеми розвитку, навчання та виховання зрілої людини на всіх етапах її життєвого шляху досліджують такі науки як андрагогіка і педагогічна антропологія. Наукові основи педагогічної андрагогіки у вітчизняній педагогічній думці були закладені К. Ушинським. Учений вважав, що період від 16 до 23 років є вирішальним, тому що саме в цьому віці визначається спрямованість у способі мислення людини, в її характері [142].

В зарубіжній педагогічній та психологічній літературі панує розмаїття визначень поняття *обдарованість*. Розглянемо поняття *обдарованість* у зарубіжній довідниково-енциклопедичній літературі.

«Енциклопедія Великобританії» (Encyclopedia Britannica) визначає обдарованими дітьми тих дітей, хто від природи має високий ступінь розумових здібностей. У зарубіжній психології та педагогіці цей термін стосується дітей, природні здібності яких піднімаються вище певної межі. Шкалою для визначення рівня розумових здібностей вважають коефіцієнт розумового розвитку (IQ), який у середньому дорівнює 130–135 балів [245].

В енциклопедії «Обдарованості, креативності та таланту» за редакцією Барбари Кер поняття *обдарованість* визначено за концепцією Дж. Рензулі, а *обдарована молодь* – як молодь, здібності чи потенціал якої демонструють значно вищий рівень

досягнень порівняно з іншими дітьми того ж оточення, віку, із тим же досвідом. Така молодь демонструє високі здібності в інтелектуальній і творчій діяльності та мистецтві. Окрім цього, вона має виражені лідерські якості та успіхи в навчанні. Обдаровані діти є вихідцями з усіх національних і соціальних груп [203].

З метою глибшого розуміння проблеми дослідження розглянемо різні моделі обдарованості, запропоновані вченими, які набули значення не лише в педагогіці Великобританії, а й у нашій країні.

Однією з найпопулярніших сучасних західноєвропейських моделей обдарованості є *трикільцева модель обдарованості Дж. Рензулі*, відомого американського педагога, провідного фахівця у сфері обдарованості (див. рис. 1.2).

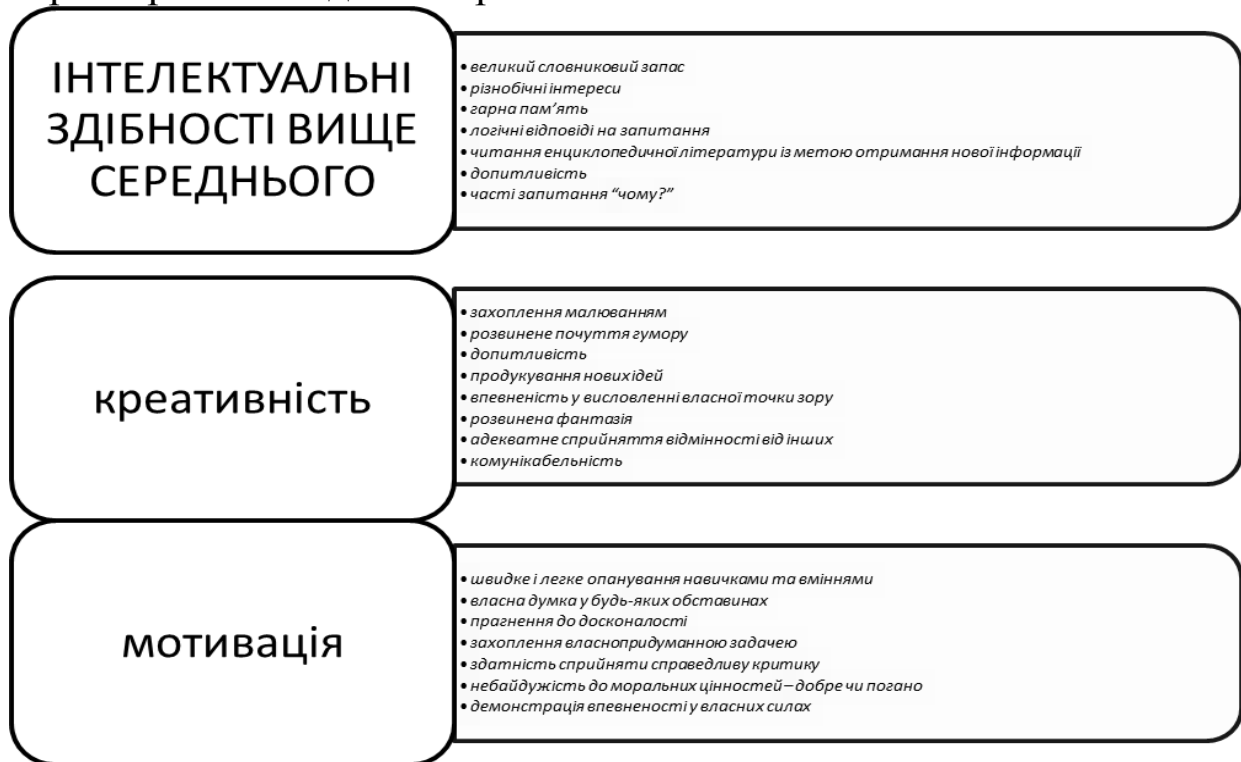
Рис. 1.2. Трикільцева модель обдарованості Дж. Рензулі.

На думку вченого, *обдарованість* є взаємодією між трьома основними характеристиками – інтелектуальними здібностями (вищими за середні), креативністю та мотивацією у виконанні завдання за сприятливих умов навчання [314]. Автор надає важливого значення сприятливому оточенню та ерудиції обдарованого індивіда.

Ця модель була прийнята та адаптована в більшості країн світу, учені яких займаються дослідженнями обдарованості та підтримкою обдарованої молоді.

Майже тридцятирічні дослідження докторів університету Коннектикуту Джо Рензулі та Салі Піс засвідчують, що жодна з

рис окремо не визначає обдарованості. Лише взаємодія трьох параметрів продукує визначні досягнення [313]. Перелік цих характеристик подано на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Перелік характеристик обдарованої особистості на основі трикільцевої моделі Дж. Рензуллі.

Розкриваючи суть обдарованості як природного явища, Дж. Рензуллі особливу увагу спрямував на важливості педагогічної роботи з розвитку обдарованості. Людина, яка володіє всіма трьома характеристиками чи здатна розвинути взаємодію між ними, має потребу в різноманітних навчальних можливостях і послугах, які зазвичай не надають загальноосвітні програми.

Поняття «обдарованість» було змінено автором на «потенціал», що засвідчує універсальність цієї моделі в розробці системи підтримки обдарованих і «звичайних» дітей.

Ця модель, зокрема, заперечує теорію, що потенційні можливості обдарованих дітей можуть бути реалізовані через прискорення засвоєння матеріалу, розрахованого на дітей із середніми можливостями. Дж. Рензуллі зазначає: «Індивідуалізації інтенсивності чи темпу навчання без зміни змісту навчання, організації засвоєння та методів викладання замало для повноцінної реалізації можливостей обдарованої дитини» [313].

Тріада Дж. Рензуллі віддзеркалена в багатьох концепціях обдарованості сучасних західноєвропейських та американських учених. Так, Поль Торренс використовує тріаду Дж. Рензуллі у творчому контексті: творчі здібності, творчі вміння, творча мотивація. Він вважає, що видатні досягнення можливі лише за наявності всіх трьох параметрів характеристик обдарованої особистості.

У 1996 р. на конгресі в Індонезії голландський учений Ф. Монкс запропонував мультифакторну модель обдарованості [340]. Ф. Монкс вводить поняття «виняткові здібності», залишаючи «мотивацію» та «креативність». Поняття «виняткові здібності» характеризує зовнішню сторону обдарованості, «мотивація» орієнтована на завдання, а «креативність» – це риса необхідна для творчості. Окрім цього, Ф. Монкс додає до моделі трикутник – «сім'я», «школа», «однолітки, друзі» (див. рис. 1.4).

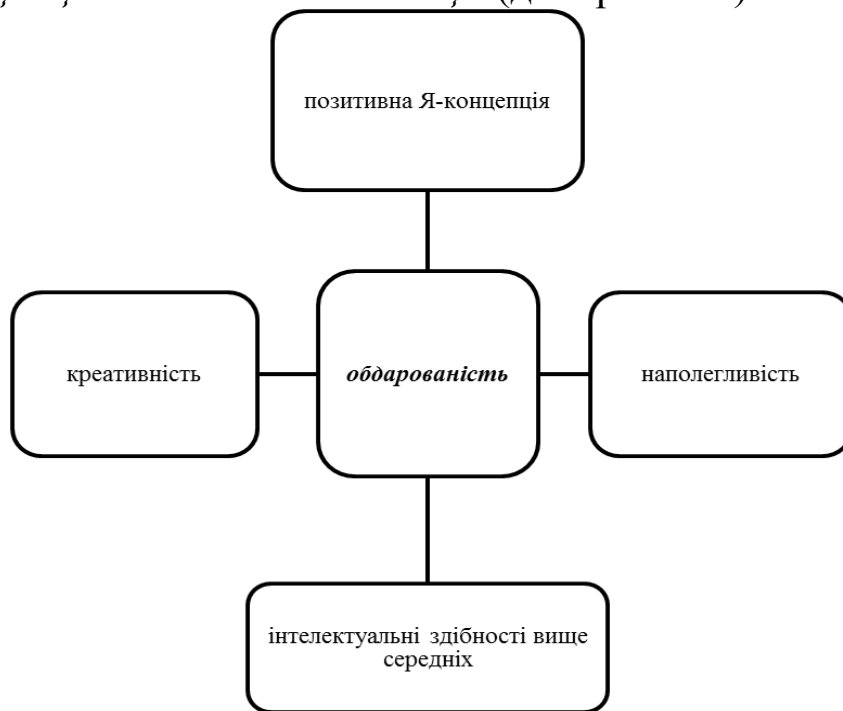

Рис. 1.4. Мультифакторна модель обдарованості Ф. Монкса.

Інша модифікована модель була запропонована Д. Фельдх'юсеном. У його варіанті вже чотири складових обдарованості – інтелектуальні здібності вищі середніх, креативність, наполегливість, позитивна «Я-концепція».

Д. Фельдх'юсен надає важливості загальним здібностям, проте виокремлює спеціальні здібності із загальних, включаючи креативність до цієї категорії [219]. Автор вважає, що модель Дж. Рензуллі має бути доповнена *Я-концепцією* та *самоповагою* обдарованого індивіда, тому наполягає не лише на розвитку

інтелектуально-творчого потенціалу, а й на формуванні позитивної Я-концепції та високій мотивації (див. рис. 1.5).

Рис. 1.5. Концептуальна модель обдарованості Д. Фельдх'юсена.

До кінця минулого століття концептуалізація обдарованості стала враховувати більш широкі питання для того, щоб зрозуміти розвиток і досягнення талентів. Прикладом може слугувати психосоціальний підхід А. Танненбаума [344].

А. Танненбаум запропонував п'ятифакторну модель обдарованості, в якій він, окрім видатних інтелектуальних та спеціальних творчих якостей, вводить такий фактор, як оточення, яке впливає на розвиток обдарованості. Автор виокремлює п'ять параметрів – загальні здібності, спеціальні здібності, спеціальні характеристики неінтелектуального характеру, що співвідносяться з конкретною сферою спеціальних здібностей (вольові), стимулююче оточення (що відповідає розвитку цих здібностей – родина, школа, друзі тощо), випадкові чинники (опинитися в потрібному місці в потрібний час) (див. рис. 1.6).

Рис. 1.6. П'ятифакторна модель обдарованості А. Танненбаума.

У цій моделі загальні здібності мають бути високими, але не обов'язково екстраординарними. На думку автора, загальні інтелектуальні здібності набувають значення, коли їх застосовують до тієї сфери, у якій індивід проявляє здібності. Ця модель демонструє важливість оточення обдарованої дитину в реалізації здібностей, де автор виокремлює родину та друзів як підтримуючий (стимулюючий) фактор і випадкові зовнішні обставини, які можуть надати нові можливості для реалізації здібностей.

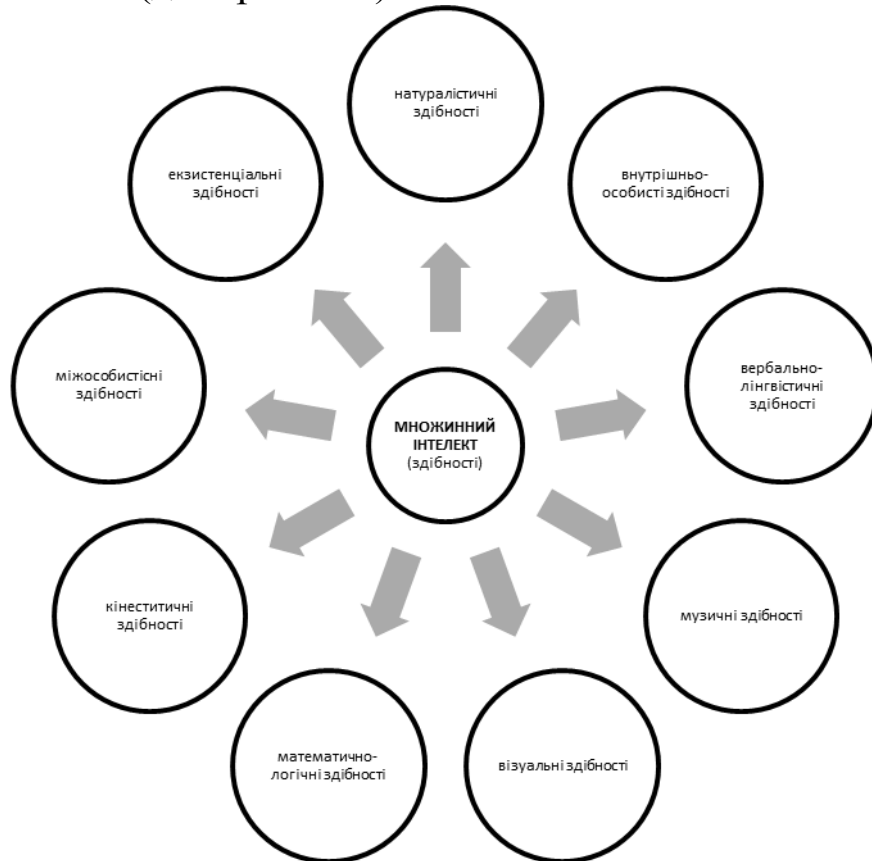
У 1983 р. з'явилася нова модель обдарованості, запропонована американським психологом Говардом Гарднером [244]. Його концептуальна модель обдарованості – *теорія множинного інтелекту* відразу похитнула глибоко укорінені погляди на природу обдарованості. Автор досліджує множинні здібності людини і шляхи їх ідентифікації та врахування в навчальному процесі.

Г. Гарднер відхиляє тести IQ у визначенні обдарованості, вважаючи, що вони засвідчують результат навчання та соціальний стан людини. На думку вченого, інтелект – поняття багатогранне, складовими якого є логічне й абстрактне мислення, сприйняття складних ідей, планування, вирішення проблем, здатність до швидкого навчання.

Г. Гарднер заперечує традиційну в західноєвропейській педагогіці та психології теорію спадковості обдарованості. Обдарованість він розуміє як здібності, поділяючи їх на три види:

1) здатність створювати ефективний продукт, який цінується в певній культурі, 2) набір умінь, що уможлиблює вирішення людиною проблем, які виникають у житті, 3) потенціал для пошуку або розробки розв'язання проблеми, який передбачає оволодіння новими знаннями (див. рис. 1.7).

Рис. 1.7. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера.

Спочатку Г. Гарднер запропонував сім типів інтелекту, кожен із яких потребує свого підходу, проте згодом виявив ще два.

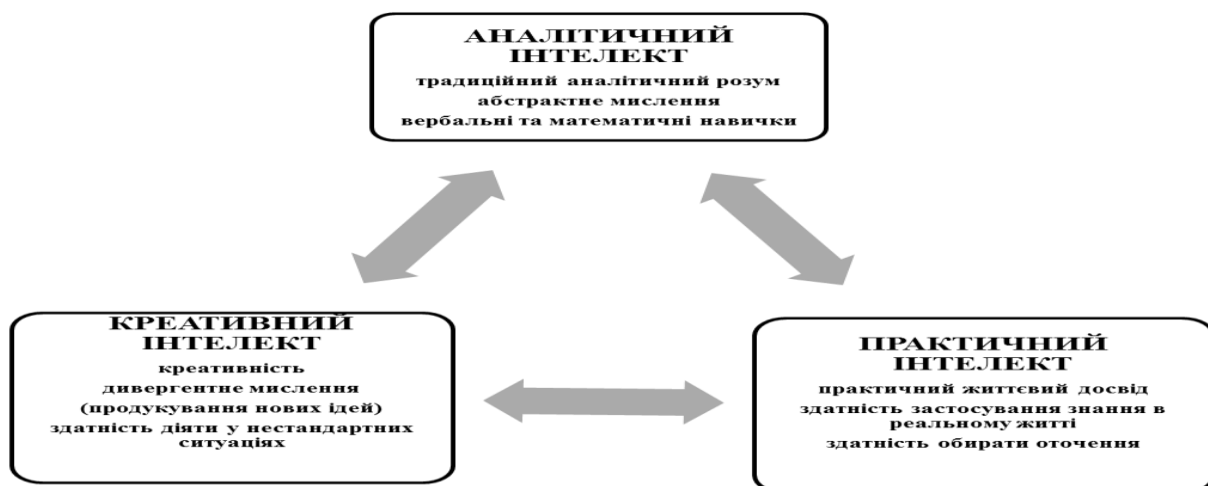
Проте Джон Уайт (John White) вважає теорію множинного інтелекту такою ж обмеженою, як і тести IQ. У роботі «*Міф теорії множинного інтелекту*» («*The Myth of Multiple Intelligence*») дослідник зазначає, що Г. Гарднер змішав життєво важливі догми з поняттями основних здібностей людини, що набули розвитку через освіту [405].

Роберт Стернберг, не визнаючи ефективності тестів IQ, запропонував нову тріадну модель обдарованості. Автор вважає, що для творчості необхідні такі складові: інтелектуальні здібності, знання, відповідні стилі мислення, особистісні характеристики, мотивації, оточення [337].

Теорія Р. Стернберга отримала назву «Успішний інтелект» (2002) [336], вона може вдосконалити пізнавальні здібності, а тому й успіхи в школі. Ефективність тестів IQ науковець заперечував, стверджуючи, що вони тестують лише здібності пам'яті та аналізу. Він дійшов висновку, що система освіти не дає змоги розпізнати та виявити практичні та креативні здібності.

Учений вважає, що обдарованість дорослої людини пов'язана з досвідом раннього дитинства. Обдарована доросла людина, на переконання Р. Стернберга, – це та, яка досягла значних успіхів у житті, опираючись на практичний досвід. Р. Стернберг визначає обдарованість як рису (характеристику), яка виникає поступово в соціокультурному контексті [336].

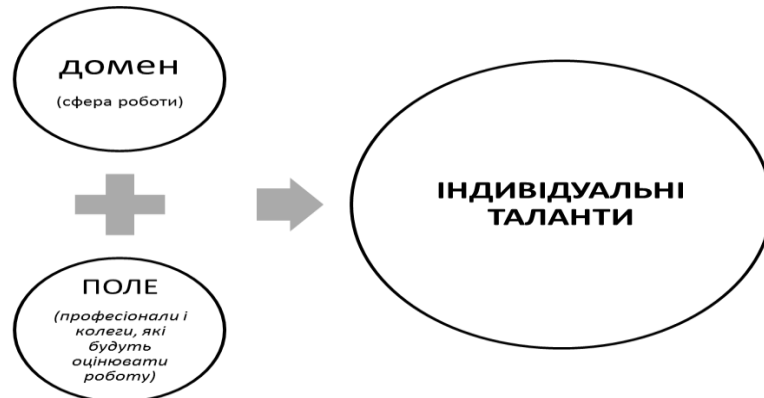
Обдарований студент для Р. Стернберга – той, хто може компенсувати слабкості своїми сильними сторонами, адаптувавшись до новизни та швидко автоматизувавши нові навички. Він вважає, що оскільки немає єдиного виду інтелекту (розуму), немає і єдиного виду обдарованості. Обдарованість може по-різному проявлятися у різних ситуаціях. На його думку, те, що є добре для обдарованого студента, є добре і для всіх, проте за умов невідповідного методичного рівня, навчання обдарованих може стати елітарним. Учений запропонував тріадну модель обдарованості (див. рис. 1.8).

Рис. 1.8. Тріадна модель обдарованості Роберта Стернберга.

Модель Р. Стернберга подібна до моделі множинного інтелекту Говарда Гарднера (1983).

У 1996 р. нову тріадну модель обдарованості запропонував ще один американський психолог Міхай Чіксентміхайї [194]. Він вважає, що обдарованість становить взаємодію трьох основних елементів – індивідуальні таланти, домен (сфера роботи), поле (професіонали і колеги, які будуть оцінювати роботу) (див. рис. 1.9).

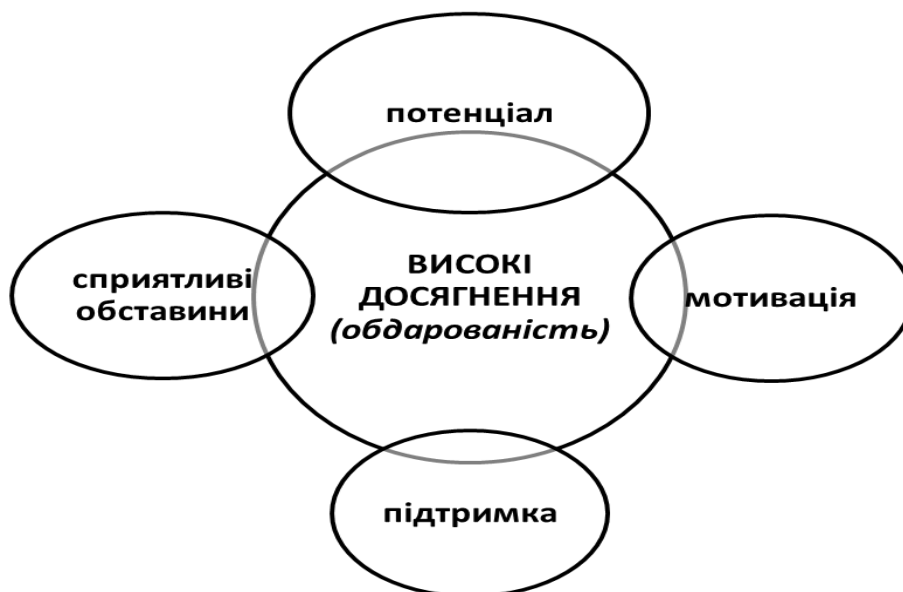

Рис. 1.9. Концептуальна модель обдарованості Міхайя Чіксентміхайї.

У своїй концепції Міхай Чіксентміхайї порушив проблему справедливості можливостей для всіх студентів, говорячи про те, що більш заможна родина може надати додаткову підтримку менш здібній дитині для реалізації таланту, тоді як більш здібна залишиться в класі для звичайних дітей без підтримки.

У 1990-х рр. дослідження Б. Блума, Г. Гарднера, Дж. Рензуллі та М. Чіксентміхайї змінили ставлення до обдарованості від абсолютного до відносного. Вони звернули увагу суспільства на те, що важливо не стільки підтвердити обдарованість, скільки розвивати її та створити гнучку систему навчання обдарованої молоді, задовольнити її освітні потреби.

Професор Дебора Ейр вважає, що обдарованість – це результат чотирьох складових, виражених у такій моделі: **потенціал + сприятливі обставини + підтримка + мотивація = високі досягнення (обдарованість)** [215].

Рис. 1.10. Концептуальна модель обдарованості Д. Ейр

Хоча більшість учених послуговуються поняттям «обдарованість», професор Д. Ейр ототожнює це поняття з «високими досягненнями», що робить цілком очевидним те, що в центрі уваги дослідників має бути розвиток майбутніх характеристик, а не виявлення вродженого «дару».

Отже, аналіз зарубіжної літератури з проблеми *обдарованості* свідчить про багатогранність цього поняття. Порівнюючи визначення українських та британських учених, прослідковуємо тотожність визначень, особливо між визначенням О. Кульчицької та Д. Ейр, які розглядають обдарованість як результат розвитку потенціалу (задатків) за сприятливих обставин, а не як вроджену якість.

Розглянемо тлумачення понять «студентська обдарована молодь» тлумачиться у нормативних документах органів управління освітою України. Автори Закону України «Про державну підтримку обдарованої молоді» визначають поняття «обдарована молодь» як молодих громадян віком від 14 до 35 років, наділених виключними творчими здібностями і талантом, які досягають високих результатів у сфері науки, освіти, мистецтва і культури [109].

У студентському віці формується світогляд як система узагальнених уявлень про світ загалом, про довкілля, про інших людей і самого себе та готовність керуватися ним у повсякденній життєдіяльності. Головним новоутворенням юнацького віку є

самовизначення – професійне та особистісне, що супроводжується спрямованістю в майбутнє, відкриттям власного «Я», формуванням інтегративної самосвідомості, відносно стійкої «Я-концепції» особистості.

Оскільки студентський вік (17–23 роки) має свою специфіку, адже саме в цьому віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація.

Поняття *обдарована студентська молодь* визначається як обдарована молодь, яка навчається в професійно-технічних або у вищих навчальних закладах за денною, вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття освітніх та освітньо-кваліфікаційного рівнів [109].

Щодо тлумачення понять *талановитий* та *обдарований* у нормативних документах Великобританії, зазначимо що вони були прийнятими у вжиток Департаментом освіти та навчок у 1999 р., а із 2000 р. і відділом із перевірки якості освіти та відповідності освітнім стандартам (The Office for Standards in Education – OFSTED). Департамент дітей, шкіл і сім'ї для визначення обдарованих і талановитих дітей чи молоді послуговувався такою дефініцією: «діти та молодь з однією чи кількома здібностями, розвиненими до рівня, який значно перевищує рівень їхньої вікової групи чи має потенціал для розвитку цієї здібності» [237].

Звернемо увагу на вживання понять «обдарований» і «талановитий». У Великобританії довгий час не вживалися ці терміни, користувалися лише поняттями «здібний» (*able*) та «більш здібний» (*moreable*). Ці поняття стосувалися 30 % найуспішніших студентів навчального закладу (школи). Уникаючи емоційного забарвлення поняття «обдарований» чи «талановитий», а також не ставлячи під сумнів задатки інших студентів, Англія як країна, яка зацікавлена у дефініціях обдарованості більше за інші країни, створила тезаурус смислових термінів для позначення більш чи менш обдарованої особистості, зокрема *більш здібний, здібний, дуже здібний* чи *просто здібний*. Ця плутанина у вживанні залишалася до 1998 року, тоді Міністерство освіти та працевлаштування Великобританії (*The Department for Education and Employment*) офіційно запровадило вживання понять *обдарований* і *талановитий* (*gifted, talented*).

Сьогодні у Великобританії талановитою (*talented*) вважають дитину, яка має високі досягнення в будь-якому виді мистецтва, музиці та спорті, іншими словами – творчо обдаровану дитину. Також талановитою дитиною вважають ту, яка входить до 5 % найуспішніших дітей з однієї академічної дисципліни. Обдарованою (*gifted*) є та дитина, яка входить до 5 % найуспішніших студентів навчального закладу з усіх академічних дисциплін. Тут ми можемо говорити про академічно обдаровану дитину, хоча широко використовується поняття «здібні у навчанні діти» (*able children in education*).

В Уельсі офіційно вживають поняття «здібний» (*able*) та «більш здібний» (*moreable*), що охоплюють 20 % найуспішніших студентів навчального закладу (школи). У Шотландії вживають поняття «здібний», яке є всеохоплюючим і універсальним.

Враховуючи аналіз тлумачень понять *обдарованість*, *обдарована молодь*, *обдарована студентська молодь* у вітчизняній та зарубіжній літературі, а також урахування обставин, які впливають на розвиток її потенціалу, уможлиблює з'ясування сутності поняття *педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді*.

Отже, аналіз тлумачень понять «обдарованість», «обдарована молодь», «обдарована студентська молодь» у вітчизняній та зарубіжній літературі, а також урахування обставин, які впливають на розвиток її потенціалу, уможлиблює з'ясування сутності поняття «педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді».

Під поняттям «педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді» ми розуміємо системну педагогічну діяльність, що здійснюється органами освіти та місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики з метою створення умов, гарантій і стимулів для розкриття індивідуального потенціалу обдарованої студентської молоді у сфері науки, освіти, культури, і мистецтва.

Усі розвинені країни прагнуть забезпечити належну підтримку обдарованій молоді на державному та регіональному рівнях, диференціювати навчання обдарованої молоді, залучити інноваційні технології та сучасні методики роботи з обдарованою молоддю.

Отже, на основі аналізу зарубіжної літератури, виділено три підходи до вивчення обдарованості поступово змінювалися, тому їх

можна об'єднати в такі групи: перший (поч. ХХ ст. – 1960-і рр.) – учені намагалися теоретично обґрунтувати природу обдарованості, при цьому в дослідженнях віддавалася перевага фактору спадковості – Ф. Гальтон та його послідовники – С. Берт (С. Burt), Дж. Кеттел (J. Cattell), К. Пірсон (K. Pearson), Ч. Спірмен (Ch. Spearman) та інші; другий (1970–1980-і рр.) – учені намагалися встановити критерії обдарованості та відшукати унікальну концептуальну модель визначення обдарованості – Д. Рензуллі, Ф. Монкс, Д. Фельдх'юсен, А. Танненбаум, Г. Гарднер, Р. Стернберг, М. Чіксентміхайї та інші; третій (1990–2010-і рр.) – зусилля науковців спрямовані на практичний аспект – вивчення засобів розвитку обдарованості з метою удосконалення змісту та методів навчання обдарованої молоді – Дж. Фрімен (J. Freeman), Д. Ейр (D. Eyr) та ін.

Встановлено, що у Великобританії довгий час не використовували поняття «обдарований» чи «талановитий», послуговувалися тільки поняттями «здібний» (*able*) та «більш здібний» (*moreable*). Ця плутанина у вживанні залишалася до 1998 року, тоді Міністерство освіти та працевлаштування Великобританії (The Department for Education and Employment) офіційно запровадило вживання понять «обдарований» і «талановитий» (*gifted, talented*).

Виявлено, що нині у Великобританії *талановитою (talented)* вважають дитину, яка має високі досягнення в будь-якому виді мистецтва, музиці та спорті, іншими словами – творчо обдаровану дитину. Також талановитою вважається та дитина, яка входить до 5 % найуспішніших дітей з однієї академічної дисципліни. Обдарованою (*gifted*) є та дитина, яка входить до 5 % найуспішніших студентів школи з усіх академічних дисциплін, тобто академічно обдарована дитина.

З'ясовано, що в Уельсі офіційно вживають поняття *здібний (able)* та *більш здібний (moreable)*, що охоплює 20 % найуспішніших студентів навчального закладу (школи). У Шотландії поняття «здібний» (*moreable*) є універсальним.

Узагальнено концептуальні моделі обдарованості, які набули значення в дослідженнях обдарованості як у Великобританії, так і в усьому світі. Так, великої популярності набула трикільцева модель обдарованості Д. Рензуллі, адаптована в більшості країн світу.

Автор вважає, що «обдарованість» є взаємодією трьох складових – інтелектуальних здібностей (вище середніх), креативності та мотивації.

Тріада Д. Рензуллі знайшла своє віддзеркалення в концепції голландського ученого Ф. Монкса, який модифікував її, додавши три додаткових фактори – «сім'я», «школа», «однолітки, друзі». Учений Д. Фельдх'юсен додав до тріади позитивну «Я-концепцію». А. Танненбаум запропонував п'ятифакторну модель обдарованості, в якій він, окрім видатних інтелектуальних та спеціальних творчих якостей, вводить фактор «оточуючого середовища», що, на думку вченого, впливає на розвиток обдарованості.

Англійський учений Р. Стернберг запропонував тріаду «Успішний інтелект», що поєднує аналітичний, креативний і практичний інтелект. На його думку, обдарована доросла людина – це та, яка має певні успіхи в житті, опираючись на практичний досвід.

Проведений аналіз досліджень засвідчив, що у Великобританії поняття «обдарованість» розглядають як результат діяльності, оскільки вона має певні передумови – потенціал (задатки та здібності), які за сприятливих умов можуть розвинути в обдарованість.

Встановлено, що нині учені Великобританії зійшлися у тлумаченні поняття «обдарованість» як результату чотирьох складових, що можна показати за допомогою моделі потенціал + сприятливі обставини + підтримка + мотивація = обдарованість.

Порівнюючи визначення українських та британських учених, прослідковуємо тотожність визначень, особливо між визначенням О. Кульчицької та Д. Ейр, які розглядають обдарованість як результат розвитку потенціалу (задатків) за сприятливих обставин, а не як вроджену якість.

Під поняттям «педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді» ми розуміємо системну педагогічну діяльність, що здійснюється органами освіти та місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики з метою створення умов, гарантій і стимулів для розкриття індивідуального потенціалу обдарованої студентської молоді у сфері науки, освіти, культури, і мистецтва.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

2.1. Нормативно-законодавче та програмне забезпечення підтримки обдарованої молоді у Великобританії

Сучасний європейський освітній простір демонструє неабияку зацікавленість у виявленні та підтримці обдарованої молоді. Адже обдарована молодь – це майбутня еліта держави, могутній потенціал, який здатний примножити найкращі традиції і впровадити інновації для покращення майбутнього.

Розвиток спеціальної освіти для забезпечення потреб обдарованої молоді у Великобританії на національному рівні відбувався досить повільно до 1992 року, коли інспектор шкільної освіти Її Величності – Джоан Фрімен у своїй доповіді зауважила, що дуже здібні учні в загальноосвітніх школах часто незадоволені завданнями, передбаченими шкільною програмою. Того ж року Джоан Фрімен з'ясувала, що у Великобританії немає розробленої загальнонаціональної політики для підтримки обдарованої молоді [348].

У 1994 році Парламентська асамблея Ради Європи прийняла «Рекомендації щодо розвитку освіти обдарованих і талановитих дітей» [309].

Цей документ включає положення про розвитку освіти обдарованих дітей, зокрема:

- забезпечити освітою кожного члена суспільства, тому що освіта є пріоритетним правом людини;
- вважати обдаровану молодь такою, хто потребує підтримки для розвитку свого потенціалу у відповідних освітніх галузях;
- навчання обдарованих має здійснюватися без шкоди для інших;
- включити до програми підготовки вчителів вивчення стратегій з виявлення обдарованих учнів та сприяти розповсюдженню інформації про обдаровану дитину серед інших учителів, які працюють із нею;

- надати можливість кожній обдарованій дитині для розвитку свого таланту;
- дати однозначну дефініцію поняттю «обдарованість», щоб воно було зрозумілим на різних мовах, для цього необхідно залучити до роботи психологів, соціологів і педагогів відповідних спеціальностей [309].

Уряд лейбористів прийшов до влади у 1997 році з гаслом «*Освіта, освіта, освіта*», що засвідчило інтерес держави до обдарованої і талановитої молоді, яка здатна по-новому поглянути на проблеми сьогодення й оперативно знайти креативне рішення.

Педагогічна підтримка обдарованої молоді вперше згадана в законодавчій «Білій книзі» у 1997 році («White Paper» Department for Education and Employment, 1997), коли було запропоновано новий урядовий проект «Академічний успіх у школах» («Excellence in Schools»), який передбачав роботу з обдарованою учнівською молоддю. Уряд запропонував нову стратегію раннього виявлення та підтримки здібних, обдарованих і талановитих дітей. Стратегія поєднувала в собі прискорене навчання, спеціалізовані школи та партнерство з приватними школами. Метою нового проекту було об'єднати всі школи та всі відділи освіти для того, щоб спланувати допомогу й підтримку обдарованій молоді, розробити стратегію для раннього виявлення і підтримки здібних, обдарованих і талановитих дітей [406].

Національний проект «Академічний успіх у школах» деякою мірою був віддзеркаленням американської доповіді про освіту обдарованої молоді в Департаменті освіти 1983 року. Обидва проекти ставили ті ж цілі, інтереси, особливо про ліквідування неуспішності серед потенційно обдарованих, підняття стандартів знань і прагнення учнів до досконалості [406]. У них зазначалося, що індивіди мають поставити перед собою мету – розкрити свій потенціал якнайкраще, а школи мають покладати великі сподівання на своїх учнів. Проект «Академічний успіх у школах» передбачає, що сучасні освітні послуги мають задовольняти потреби найбільш обдарованих, оскільки в більшості випадків викладання, розраховане на групу дітей зі змішаними здібностями, не досягає успіху.

У 1999 році відділ з перевірки якості освіти та відповідності освітнім стандартам (The Office for Standards in Education –

OFSTED) провів міжнародний моніторинг роботи з обдарованою молоддю, опублікований під назвою «Звіт міжнародного дослідження освітніх можливостей» («*Office for Standards in Education international research survey*»). У документі повідомлялось, що було засновано національний комітет для роботи з обдарованою молоддю – *Консультативна група для роботи з обдарованою і талановитою молоддю* (Gifted and Talented Advisory Group). Цей комітет уклав план роботи з обдарованою молоддю в рамках новоствореної програми «Академічний успіх у містах» (*Excellence in Cities*), що передувало національній стратегії підтримки обдарованої молоді в деяких місцевих відділах освіти і школах [315].

Педагогічна підтримка, згідно з цією програмою, здійснювалася на місцевому рівні в тісній співпраці місцевих відділів освіти та шкіл. У штат адміністрації місцевого відділу освіти обов'язково входить координатор з освіти обдарованих, який організовує і регулює підтримку обдарованим дітям. Часто таким дітям та їхнім батькам потрібна психологічна підтримка, оскільки усвідомлення унікальності чи таланту може ізолювати дитину від своїх однокласників, друзів чи батьків. Також однією з форм надання педагогічної підтримки обдарованій молоді були літні школи, організовані *Національною академією для обдарованої і талановитої молоді* на базі університету Уорик [353].

Обидва проекти здійснювали підтримку обдарованої молоді на місцевому рівні в тісній співпраці шкіл і місцевих відділів освіти. Згідно із законопроектом, кожна школа та відділ освіти має у своєму штаті адміністратора, який організовує підтримку обдарованої молоді. Шкільний адміністратор відбирає обдарованих і талановитих дітей і розробляє програму роботи з ними, зокрема спільно з місцевим відділом освіти організовує позаурочні заходи педагогічної підтримки – майстер-класи, які проводять викладачі провідних університетів, збагачене навчання з обраних предметів, літні школи, студії вихідного дня і навчання в он-лайн режимі, а також обов'язковою є педагогічна підтримка ментором (наставником) як у школі, так і в он-лайн режимі разом із викладачем ВНЗ [350].

У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що у Великобританії педагогічна підтримка обдарованої молоді

реалізується на трьох рівнях – регіональному, загальнодержавному та міжнародному. Педагогічна підтримка обдарованої молоді Великобританії на загальнодержавному рівні реалізується в рамках програми роботи з обдарованою молоддю «Національна програма для освіти обдарованих і талановитих» («*The National programme for Gifted and Talented Education*»), де часто для позначення педагогічної підтримки вживають поняття *освіта обдарованої і талановитої молоді (Gifted and Talented Education)* [350].

Проте успішною педагогічну підтримку можна вважати лише в Англії, оскільки в Уельсі місцеві відділи освіти не здійснюють роботи з обдарованою молоддю, а в Шотландії ця категорія молоді не відображена в законодавстві як *молодь з особливими потребами*.

Однією з таких загальнодержавних ініціатив є *Центри досконалості (Excellence Hub)* [213], ініційовані урядом Великобританії як частина загальнонаціональної програми освіти.

Надзвичайно важливу роль у реалізації цієї програми відіграють університети. Саме університети як центри необмежених освітніх можливостей для обдарованої молоді є співорганізаторами в забезпеченні педагогічною підтримкою обдарованої і талановитої молоді. Університети ініціюють нові програми для обдарованої молоді, проводять різноманітні заходи, літні школи, залучають молодь до наукових досліджень тощо.

Згідно з цією програмою, педагогічна підтримка реалізується в усіх регіонах країни через центри роботи з обдарованою молоддю. Ця ініціатива передбачає спільну роботу провідних університетів регіону та регіональних представництв «Національної програми для освіти обдарованих і талановитих» [350].

Кожен з 9 адміністративних регіонів Англії має свій Центр досконалості [212, 277, 278], відповідно до назви регіону називаються і Центри – Лондонський центр досконалості (*London Excellence Hub*), Йоркширський центр досконалості (*Excellence Hub for Yorkshire and Humber*), Північно-східний центр досконалості (*North East Excellence Hub*), Південно-західний центр досконалості (*South West Excellence Hub*), Північно-західний центр досконалості (*North West Excellence Hub*), Центральнo-західний центр досконалості (*West Midlands Excellence Hub*), Східний центр досконалості (*The Excellence East*), Центральнo-східний центр

досконалості (*East Midlands Excellence Hub*), Південно-східний центр досконалості (*South East Excellence Hub*).

Діяльність кожного центру координують партнери з університетів, які входять до консорціуму університетів. Так, наприклад, роботою Лондонського центру досконалості керує університет Королеви Марії разом із партнерами з університету Брунел, коледжу Голдсміт, Імперського коледжу, Лондонського міського університету, Лондонської школи економіки, Королівського ветеринарного коледжу та університету Східного Лондону; Йоркширського – університет Йоркшир, партнерами якого є університети Хал, Лідс, Шефїлд; Східно-центрального – університет Лінкольна, а також партнери з п'яти університетів – Дербі, Нотінгем, Нортгемптон, Лафбері та Де Монтфорт у Лейстері; Східного – університет Кембридж і партнери з університетів східної Англії, Хартфордшир, Сафолк, Норфолк та Есекс; Північно-західного – університети Ланкастер, Ліверпуль і Манчестер; Південно-східного – університет Кетербер і партнери – університети Вінчестер, Портсмут, Оксфорд, Редінг, Брайтон і Кінгстон; Південно-західного – університети Ексітер, Бат, Брістоль і Плімут; Західно-центрального – університет Астон, який має багато партнерів – університети Ексітерс, Плімут, Бермінгем, Стафордшир, Ковентрі, Вустершир, Вулвергемптон та університет Уорик; Північно-східного – Відкритий університет, університети Дарем та Бредфорд [213].

Як видно з перерахованих центрів, кількість університетів, які працюють з обдарованою молоддю, досить велика. Центри досконалості співпрацюють із вищими навчальними закладами регіону з метою надання можливості обдарованій і талановитій молоді отримати доступ до курсу навчання у вищому навчальному закладі, який відповідає здібностям обдарованого студента.

Мета центрів досконалості – сприяти розвитку обдарованої і талановитої молоді регіону. Усі заходи, які проводять центри досконалості, відкриті для обдарованих і талановитих студентів у закладах їхнього навчання. Центри досконалості пропонують широке розмаїття заходів для обдарованих і талановитих, такі як літні школи, майстер-класи та студії вихідного дня, навчання в он-лайн режимі [213].

На регіональному рівні відбувається практична реалізація педагогічної підтримки обдарованої молоді, яка здійснюється з урахуванням особливостей конкретного регіону. Таку педагогічну підтримку реалізують регіональні центри підтримки обдарованої молоді, місцеві відділи освіти та школи, які спільно розробляють і реалізують план роботи з обдарованою молоддю регіону. Регіональні центри впроваджують ініціативи під назвою «*Регіональні ворота*» («Regional GATES»), що є складовою загальнонаціональної стратегії «Молоді, обдаровані та талановиті» [350]. У 2007 р. кожен регіон підписав контракт про розвиток простору для тих, хто навчається, і тих, хто навчає.

Штат представництва регіонального центру педагогічної підтримки обов'язково має представника з місцевих органів управління освітою, університету-партнера загальнодержавної ініціативи *Центр досконалості*, Національної академії обдарованої і талановитої молоді університету Уорик (NAGTY). Регіональні центри функціонують як посередники між Департаментом освіти, загальноосвітніми та вищими закладами освіти регіону. Метою регіональних центрів є посилення розвитку загальнонаціональної стратегії освіти обдарованої і талановитої молоді через залучення регіональних можливостей для підтримки обдарованої молоді. Для реалізації мети діяльність центрів включає: організацію регіональних заходів для обдарованої молоді, а також тих, що передбачають обмін досвідом і практикою між науковцями і педагогами, проведення регіональних досліджень обдарованості [353].

Нині цим регіональним товариствам відведена ключова роль у розвитку стратегії планування та забезпечення підтримки обдарованої і талановитої молоді, саме регіональні центри підтримки залишаються головним посередником між Департаментом освіти та місцевими органами управління освітою, а також загальноосвітніми, професійно-технічними, вищими та позашкільними закладами освіти кожного регіону.

Підтримка обдарованої молоді на міжнародному рівні реалізується за допомогою міжнародних організацій, таких як Всесвітня рада для обдарованих та талановитих дітей, Європейська рада з питань високих здібностей та ін.

Розуміння потреби у здібних та обдарованих людях породжує нові підходи до їх виявлення та навчання. Численні науково-дослідні програми та дослідження надзвичайних здібностей обдарованих породжують потребу в інтеграції зусиль педагогів, батьків, методистів і науковців з метою розвитку потенціалу обдарованої молоді. У Великобританії діють громадські організації та товариств для батьків і вчителів, психологів і методистів, адміністраторів шкіл і тьюторів, науковців та обдарованої молоді.

Проте до того як педагогічна підтримка обдарованої молоді зацікавила урядовців і знайшла своє відображення в законах, обдарована молодь отримувала підтримку від приватних фондів, громадських організацій і соціальних інститутів. Усі ці організації об'єднують бажання допомогти обдарованій молоді реалізувати свій потенціал і розвинути талант дарований природою.

Першим британським громадським осередком підтримки обдарованої молоді стала Національна асоціація для обдарованих дітей (*National Association for Gifted Children*) [290], створена у 1966 році з метою підтримки обдарованих дітей і молоді, а також консультування батьків. Ця асоціація створена викладачами Бренвутського університету, які розробили перші програми для роботи з обдарованими дітьми з місцевих шкіл і впровадили диференційоване навчання в англійських школах [290].

Асоціація докладає зусиль, щоб підтримати тих, хто безпосередньо пов'язаний з обдарованою і талановитою молоддю – батьків і педагогів, а також тих, хто розробляє стратегії їх підтримки як на національному, так і на місцевому рівні.

Національна асоціація для обдарованих дітей має на меті:

- ✓ забезпечити допомогу, підтримку і сприяти високо здібним дітям та їх сім'ям і всім, хто має відношення до освіти обдарованої і талановитої молоді;
- ✓ дати можливість усім, незалежно від регіону та соціального положення, перетворити свій потенціал у досягнення;
- ✓ збільшити національну та міжнародну значущість високих здібностей і розуміння емоційних, соціальних та освітніх потреб обдарованої і талановитої молоді [290].

Перша така організація всесвітнього значення була заснована в 1975 р. у Великобританії. Всесвітня рада для обдарованих і талановитих дітей (*World Council for Gifted and Talented Children*)

[409] була створена з ініціативи Генрі Колінза (відомого англійського педагога, який займався дослідженням обдарованої і талановитої молоді, директора Національної асоціації для обдарованих дітей в Англії) під час проведення конференції з питань освіти обдарованих і талановитих дітей у Лондоні.

Метою Всесвітньої ради для обдарованих і талановитих дітей є привернути увагу світової спільноти до обдарованих і талановитих дітей та конвертувати їх цінний потенціал для добробуту людства. Для досягнення мети Всесвітня рада для обдарованих і талановитих дітей здійснює таку роботу:

- ✓ сприяє обміну інформацією, ідеями і досвідом шляхом організації та проведенням міжнародних конференцій (кожні 2 роки);

- ✓ забезпечує можливості визнання обдарованої і талановитої молоді незалежно від соціально-економічного рівня країни;

- ✓ підтримує дослідження в галузі обдарованості, талантів, креативності й освіти обдарованої і талановитої молоді;

- ✓ створює можливості для підготовки педагогів до роботи з обдарованою і талановитою молоддю та обміну досвідом;

- ✓ підтримує міжнародні програми й заходи для обдарованої і талановитої молоді [409].

Проте у 1983 році зусиллями педагогів у Великобританії було створено Національну асоціацію підтримки академічно обдарованих дітей (*National Association for Able Children in Education*) [289]. Ця асоціація є однією із провідних незалежних освітніх організацій у Великобританії, яка підтримує педагогів у забезпеченні ефективної роботи зі здібними, обдарованими й талановитими дітьми в межах навчальної програми. Організація забезпечує практичними рекомендаціями і гарною базою підготовки вчителів, директорів шкіл, партнерів, місцевих органів управління освітою та освітян.

Національна асоціація підтримки академічно обдарованих дітей має на меті розвиток освіти для академічно здібної молоді. Асоціація поставила перед собою ряд завдань:

- ✓ поширювати інформацію про властиві обдарованим дітям риси, про потребу в забезпеченні відповідним навчанням із метою повної реалізації їхнього потенціалу;

✓ виявлення проблем у сфері навчання обдарованих і винесення цих проблем для обговорення на національному та регіональному рівнях;

✓ надання допомоги й підтримки обдарованим дітям, їхнім батькам, учителям, ученим-дослідникам;

✓ ініціація та підтримка спеціальних проектів у роботі з обдарованими;

✓ організація тренінгів для вчителів, незалежні експертизи програм, проектів і матеріалів для розвитку обдарованих;

✓ організація щорічних національних і регіональних конференцій;

✓ видавництво книг, пов'язаних безпосередньо з практичною роботою в школі та позашкільних закладах з обдарованими дітьми;

✓ підтримка сайту для щоденного обміну досвідом у різних аспектах роботи з обдарованими [289].

Європейська рада з питань високих здібностей (European Council for High Ability) [207] була створена Пітером Розмахом у 1991 р. як міжнародна організація дослідників та викладачів, які цікавляться проблемами обдарованості та високими здібностями. Мета ради полягає в поширенні інформації про обдарованість і наданні інформації про кращі моделі розвитку обдарованої молоді. Європейська рада з питань високих здібностей є приватною організацією і має консультативний статус неурядової організації при Раді Європи.

У 1992 році почесним президентом Європейської ради з питань високих здібностей став професор Неймегенського університету (Нідерланди) Франс Монкс. Сьогодні президентом Ради є професор із Фінляндії Кірсі Тіррі (Kirsi Tippi). Ф. Монкс брав участь у розробці декларації про освіту обдарованих, яка була прийнята у 1994 році Парламентською асамблеєю Європейського союзу [289].

Рада об'єднує педагогів, психологів, управлінців освіти з метою глибокого вивчення та розвитку потенціалу обдарованої молоді. Заходи, які проводить Рада, спрямовані на обмін інформацією про наукові підходи до виявлення обдарованості та практичний досвід роботи з обдарованою молоддю між членами Ради та всіма зацікавленими цією проблемою [289].

Рада регулярно організовує міжнародні конференції, де збираються представники країн, які мають розвинену структуру підтримки обдарованої молоді, та ті, які лише ступили на шлях розвитку освіти обдарованої молоді. Перші приїздять на конференцію для того, щоб продемонструвати іншим нові підходи в роботі з обдарованою молоддю на майстер-класах і практичних студіях.

Рада є засобом комунікації у сприянні обміну інформації між зацікавленими проблемами обдарованості людьми – педагогами, вченими, психологами, батьками й самими обдарованими людьми. Мережа Європейської ради з питань високих здібностей розширюється, і в цьому вбачається вигода для всіх членів суспільства. Рада вірить в інтеграцію Європейських країн з метою розвитку потенціалу обдарованої молоді. Хоча Європа складається з різних країн, різних мов, усіх об'єднують перспективи суспільства, у якому завжди велика увага надавалась освіті [289].

Рада започаткувала видання журналу «Вивчення високих здібностей» (High Ability Studies), який відображає останні тенденції в освіті обдарованих з раннього дитинства впродовж усього життя. Журнал презентує багато матеріалу для вчителів, наставників, менторів та батьків обдарованих дітей [257].

Членство в Європейській раді з питань високих здібностей дає вільний доступ до матеріалів журналу та напрацювань учених, які досліджують проблеми обдарованості. Для того щоб стати членом Ради, достатньо зареєструватися на сайті www.echa.info.

Після прийняття «Рекомендацій щодо розвитку освіти обдарованих і талановитих дітей» Парламентської асамблеї Ради Європи освіта обдарованої молоді стала пріоритетом державної політики у країнах Європейського союзу, хоча й не в усіх. Деякі держави не виокремлюють обдарованих і талановитих дітей як тих, які потребують особливої уваги та спеціальних форм навчання, тому в таких країнах немає державних програм для підтримки обдарованих. Це зумовлено своєрідним розумінням демократії, яка не має виокремлювати особливі групи людей, зокрема й дітей. Тому такі країни, як Бельгія, Греція, Ірландія, Італія, Португалія, Франція, Данія, Норвегія, Швеція, не приділяють уваги обдарованим дітям в освітньому законодавстві. У цих країнах спеціальні програми для обдарованих і талановитих існують на

комерційних засадах або як навчальні курси при окремих університетах [285].

Однією з перших ініціатив Департаменту освіти є Національна академія для обдарованої і талановитої молоді (*National Academy for Gifted and Talented Youth*) [353], заснована на базі університету Уорик у 2002 році. Академія була створена департаментом освіти (*Department of Education and Skills*) для здібних учнів загальноосвітніх шкіл Англії.

Національній академії поставила своїм завданням забезпечити освітню підтримку дітей та молоді, які мають більш високі, ніж зазвичай, академічні здібності.

Академія складалась з чотирьох частин, кожна з яких, мала свої цілі і сфери діяльності.

- *Студентська академія (The Student Academy)* була призначена безпосередньо для студентів.
- *Професійна академія (The Professional Academy)* працювала зі школами, з метою підвищення кваліфікації вчителів у напрямку виявлення, розвитку обдарованості в учнів.
- *«Експертний центр» (The Expertise centre)* був призначений для забезпечення підтримки обдарованих студентів.
- *«Дослідницький центр» (The Research centre)* здійснював діяльність націлену на вивчення феномену обдарованості, дослідження форм і методів роботи з обдарованими дітьми та молоддю [353].

Академія забезпечувала позанавчальну діяльність для обдарованих студентів віком від 11 до 19 років. Національна академія для обдарованої і талановитої молоді будувала свою роботу переважно на літніх школах для обдарованих. Досвід виявився неуспішним, оскільки діти з віддалених регіонів не завжди брали участь у роботі літніх шкіл. Академія припинила свою діяльність достроково в серпні 2007 року.

Після закриття «Національної академії обдарованої та талановитої молоді» була створена програма «*Молоді, обдаровані та талановиті*» для надання підтримки обдарованим дітям, в тому числі і колишнім її членам. На основі аналізу результатів роботи NAGTY були вироблені підходи до розвитку обдарованих учнів у рамках загальноосвітньої шкільної системи [353].

Аналізуючи сучасний стан і тенденції рівнів педагогічної підтримки обдарованої молоді у Великобританії, ми виявили, що підтримка обдарованої молоді якісно покращилася завдяки уряду лейбористів, який зніціював ряд загальнонаціональних стратегій, починаючи з 1997 року, а саме: впровадив загальнодержавну програму «*Молоді, обдаровані та талановиті*» і «*Регіональні ворота*», впровадив проекти *Академічний успіх у школах*, *Проектні допомоги*, *Академічний успіх у містах* та *Центри досконалості*, заснував *Національний комітет для роботи з обдарованою і талановитою молоддю*.

Ми з'ясували, що завдяки залученню університетів як регіональних центрів надання педагогічної підтримки значно активізувалася робота з обдарованою і талановитою молоддю. Діяльність університетів у рамках проекту *Центри досконалості* засвідчує, що університет є науковим та освітнім осередком регіону, що надає освітні послуги всім, хто їх потребує. Успішною виявилася співпраця університетів, місцевих відділів освіти, позашкільних закладів освіти та шкіл у рамках проекту *Регіональне партнерство*.

Значну підтримку педагогам, психологам і батькам обдарованої молоді надають громадські та міжнародні організації. Так, Всесвітня рада для обдарованих і талановитих дітей та Європейська рада з питань високих здібностей щорічно організовують конференції та публікують періодичні видання, де відображені останні тенденції освіти обдарованих, методів виявлення і форм роботи з обдарованою молоддю. Діяльність цих організацій інтегрує психологів, педагогів та обдаровану молодь в єдине ціле з перспективою реалізації здібностей і талантів молоді.

Британські громадські організації, такі як Національна асоціація для обдарованих дітей, Національна асоціація підтримки академічно обдарованих дітей, здійснюють підтримку обдарованої молоді в тісній співпраці з вищими навчальними закладами, місцевими відділами освіти, загальноосвітніми та позашкільними навчальними закладами. Діяльність цих організацій охоплює не лише організацію заходів для обдарованої молоді, а й організацію тренінгів для вчителів, поширення матеріалів про характерні риси обдарованості та розвиток задатків обдарованих.

Отже, обдарована молодь у Великобританії знаходиться у полі уваги уряду, освітніх закладів, громадських та міжнародних організацій, що підтверджує актуальність та необхідність забезпечення педагогічною підтримкою обдаровану студентську молодь.

У наступному параграфі охарактеризуємо аспекти забезпечення педагогічною підтримкою обдаровану студентську молодь в системі вищої освіти Великобританії та розглянемо діяльність студентських союзів, студентських наукових товариств, зацентруємо увагу на стипендіях та грантах для обдарованої студентської молоді.

2.2. Педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді в системі вищої освіти Великобританії

Сучасна вища освіта Великобританії розвивається в контексті стратегії ЄС, яка спрямована на підготовку висококваліфікованих кадрів у країнах-членах з урахуванням національної культури, соціальних потреб та економічних можливостей. Основною тенденцією розвитку вищої освіти у Сполученому Королівстві є орієнтованість на потреби економіки, що обумовлює вдосконалення професійної складової передусім через перегляд кваліфікацій та оновлення змісту підготовки фахівців.

Європейська інтеграція освіти стимулюється низкою впливових міжнародних організацій і міжнародних фінансових інститутів – Світовим Банком, Світовою організацією торгівлі, Міжнародним валютним фондом, ОЕСР (Організація економічної співпраці та розвитку), Європейським Союзом, Радою Європи, ЮНЕСКО, ООН тощо.

Сполучене Королівство є державою з децентралізованою системою освіти та повною автономією університетів, тому в ньому немає центрального органу управління системою вищої освіти. Історичний розподіл держави на чотири частини – Англію, Уельс, Шотландію та Північну Ірландію – обумовлює розподіл функцій управління вищою освітою між чотирма органами влади: в Англії та Шотландії – Парламент, в Уельсі та Північній Ірландії – парламентські Асамблеї, які й визначають освітню політику розвитку вищої освіти на підлеглих їм територіях. Прийняття

рішень, що визначають перспективи розвитку освіти, здійснюється на найвищих рівнях – парламентом та урядом [341].

Загальне керівництво вищою освітою здійснює *Департамент бізнесу, інновацій і навичок* (Department for Business, Innovation & Skills) [197], створений у червні 2007 року. До цього вищою освітою опікувався Департамент торгівлі та промисловості і Департамент освіти. На урядовій сесії 2007/08 року було створено *Комітет інновацій, університетів і навичок* для перевірки адміністрації, раціонального фінансування та політики нового департаменту. У січні 2008 року уряд погодився змінити назву Комітету з метою акцентувати на важливості науки, у результаті чого було обрано назву *Комітет інновацій, університетів, науки та навичок* [197].

Департамент очолює Секретар (якого призначає Прем'єр-Міністр), а також 6 міністрів, кожен з яких регулює свої гілку. У департаменті є два міністри, повноваження яких поширюються на освіту, – Міністр університетів та науки (*Minister for Universities and Science*), який відповідає за вищу освіту, науку та досягнення, інновації, та Міністр подальшої освіти, освіти впродовж життя (разом із департаментом освіти та навичок), який відповідає за подальшу освіту, навички дорослих, освіту впродовж життя, професійну освіту [197].

Повноваження *Департаменту бізнесу, інновацій і навичок* поширюються не на всі вищі навчальні заклади, оскільки педагогічні навчальні заклади підпорядковуються Департаменту освіти та навичок, а медичні – Департаменту охорони здоров'я.

Нині визначальним урядовим документом для вищої освіти Великобританії є законодавча «Біла книга» «*Вища освіта: студенти в серці системи*», виданий Департаментом бізнесу, інновацій і навичок у червні 2011 року і присвячений модернізації вищої освіти [342].

Стандарти якості вищої освіти в Королівстві завжди були високими, проте зі створенням у 1997 році урядового агентства із забезпечення якості вищої освіти (*the Quality Assurance Agency – QAA*) критерії якості вищої освіти значно змінилися. Це агентство має на меті захистити стандарти і покращити якість вищої освіти в Британії, сповідуючи такі принципи: вища освіта має відповідати потребам студентів, у вищій освіті мають впроваджуватися

інновації та вона сприяти тому, щоб суспільство розуміло якості та важливість вищої освіти Великобританії [357].

Зауважимо, що вища освіта Сполученого Королівства завжди була елітарною, а плата за навчання надзвичайно високою, тому державний бюджет щорічно виділяє кошти у формі грантів і стипендій на навчання молоді, яка вступає до вищих навчальних закладів. Згідно з парламентським актом про вищу освіту 1992 року (The Higher Education Act, 1992), уряд виділяє кошти на навчання через *Раду фінансування вищої освіти в Англії* (Higher Education Funding Council for England) [259], *Раду фінансування вищої освіти в Уельсі* (Higher Education Funding Council for Wales) [260] та *Шотландську фінансову раду* (Scottish Funding Council) [322] у Шотландії. Ради мають компетенції фінансування вищої освіти та досліджень, що охоплюють усі вищі навчальні заклади Сполученого Королівства.

Система вищої освіти Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії об'єднує 165 навчальних закладів. Серед вищих навчальних закладів одне з провідних місць посідають університети, яких у Сполученому Королівстві 115. Кількість університетів і вищих навчальних закладів в Англії, Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії окремо в серпні 2011 року: Англія – 95 університетів із 131 вищих навчальних закладів, Шотландія – 14 університетів із 19 вищих навчальних закладів, Уельс – 4 університети з 11 вищих навчальних закладів, Північна Ірландія – 2 університети з 4 вищих навчальних закладів [211].

Хоча навчання у вищих навчальних закладах фінансує держава, жоден із них не належать державі, ним не управляє уряд, а вони є незалежними, автономними, саморегулюючими установами. У Сполученому Королівстві є лише один приватний університет – університет Букінгем (University of Buckingham), який не отримує фінансування від держави [197].

Зазвичай з державного бюджету кошти отримують усі навчальні заклади, проте кожен університет має власні заощадження, які використовує на розвиток навчальної та науково-дослідної діяльності, а також для навчання обдарованої молоді, яка не отримала грантів із державного фонду.

Сучасні класичні університети – це великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські й докторські

школи, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії та багато інших інституцій. Класичний університет (Оксфорд, Кембридж, Лондон) – це незалежна саморегулююча інституція, яка складається з головного університету та мережі коледжів, департаментів, факультетів, шкіл та інших різноманітних інституцій.

За структурою університети поділяють на колегіальні та унітарні. Колегіальні – це великі університети, до складу яких входять коледжі, департаменти, факультети, школи. Найвідоміші колегіальні університети – Оксфорд [295], до складу якого входить 38 коледжів, та Кембридж [258] із 31 коледжем і 150 навчальними відділеннями та факультетами. До складу унітарних університетів входять лише навчальні відділення та факультети.

Університети Сполученого Королівства – гуманітарного спрямування, тому кожен університет має факультет чи департамент мистецтва, гуманітарних і соціальних дисциплін, хоча класичні університети охоплюють і медицину, і ветеринарію, і природничі науки, технічні дисципліни вивчають в університетських коледжах.

Відповідно до положення Законодавчого Акту про подальшу та вищу освіту 1992 року [238], право нагороджування ступенями контролює уряд. ВНЗ поділяють на 6 категорій відносно академічних ступенів:

- ✓ університети з правом надання академічних і наукових ступенів;
- ✓ університети з правом надання академічних ступенів;
- ✓ університетські коледжі з правом надання лише академічних ступенів;
- ✓ коледжі вищої освіти з правом надання академічних ступенів – педагогічні, медичні;
- ✓ інші навчальні заклади з правом нагороджувати академічними та науковими ступенями – спеціалізовані навчальні заклади мистецтва та дизайну, драми, музики та сільського господарства, лісництва;
- ✓ коледжі вищої освіти, що пропонують програми навчання та нагороди, ратифіковані іншими вищими навчальними закладами [374–376].

Вищі навчальні заклади, які вповноважені надавати ступені, самі визначають критерії присудження – за академічні чи за

наукові. Право надання ступенів дозволяє університетам розробляти та впроваджувати власні програми підготовки фахівців. До 2005 року право присуджувати ступені мали лише університети, відтоді право присуджувати ступені за академічні успіхи мають ще й коледжі. Інституції, які не вповноважені присуджувати ступені, ратифікують кваліфікації університетам чи акредитаційним органам.

Університети у Сполученому Королівстві об'єднані у групи за інтересами. Найбільш відомими є п'ять груп:

- група *Russel (Russell Group)* – 20 університетів СК, які охоплюють найбільшу частину наукових досліджень – групу так називають тому, що зібрання цієї групи відбуваються у готелі *Russell* (Лондон);
- група *1994* – 19 університетів Сполученого Королівства, утворена у 1994 році;
- група *мільйон +* – складається з університетів, створених після 1992 року. Працюють над проблемами вищої освіти, слідкують за тим, щоб політика вищої освіти Сполученого Королівства відображала потенціал світової університетської системи;
- група *Університетський Альянс (University Alliance)* – створено у 2007 році, члени цього альянсу рівномірно охоплюють своєю діяльністю як дослідження, так і викладання;
- група релігійних університетів (*Cathedrals Group*) – складається з 15 університетів та коледжів, заснованих церквою, мають тісні стосунки з Англійською церквою, Романською церквою (*the Anglican Church, the Roman Catholic Church, the Methodist Church*) [341].

Безумовно, університетам не обов'язково входити до якоїсь групи, адже всі університети об'єднані групою *Університети Сполученого Королівства (University UK)* [376], створеною ще в 1918 році. Головні офіси знаходяться в Лондоні, Кардіффі, Единбурзі – група працює над зміцненням та покращенням роботи університетів як на національному, так і на міжнародному рівні.

Набором студентів до університетів Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії займається Центральне бюро прийому до університетів і коледжів (*UCAS – Universities and Colleges Admissions Service*) [375].

Абітурієнти подають заявки у службу прийому в університети і коледжі, вказуючи до п'яти вищих навчальних закладів. Заявки подаються до 15 січня того року, коли планується вступ, але бажаючі вступити до Оксфорда чи Кембриджа або на спеціальності медицини, стоматології чи ветеринарії подають заявки на 3 місяці раніше, тобто до 15 жовтня попереднього року, майже за рік до навчання. Також суворою умовою є вступ до Оксфорда та Кембриджа, абітурієнти мають одразу вибрати лише один з них, а бажаючі навчатися на спеціальності медицини, стоматології чи ветеринарії подають заявки лише до чотирьох вищих навчальних закладів [375].

У ВНЗ абітурієнтів зараховують за результатами конкурсу сертифікатів про середню освіту, хоч Дарем, Оксфорд і Кембридж обов'язково проводять співбесіду (face-to-face interview) за кілька місяців до вступу, а також вступні іспити в деяких коледжах. Зарахування того чи іншого абітурієнта є компетенцією виключно університету чи коледжу. Служба прийому до університетів і коледжів ніяк не впливає на перебіг конкурсу. Результати конкурсу оприлюднюють у другій половині серпня, університети зараховують у студентство кращих претендентів відповідно до набраних балів. Бажаючі навчатися заочно не подають документи до Служби прийому до університетів і коледжів, а подають документи безпосередньо до навчального закладу [375].

В Англії та Уельсі кількість місць у вищих навчальних закладах регулює уряд. Організації, які надають фінансову підтримку студенту, визначають можливу кількість місць у навчальному закладі. Мета полягає в тому, щоб запевнити ВНЗ у готовності фінансувати навчання [197].

З метою забезпечення робочими місцями випускників університету деякі спеціальності вимагають державного контролю. Зацікавлені органи встановлюють квоти місць (Держсекретар з освіти – для вчителів, Департамент охорони здоров'я – для лікарів тощо). Якщо кількість заяв перевищує квоту чи кількість вільних місць в аудиторіях, відбувається відбір, форми якого визначають самі університети. Право на квотування мають і органи розподілу фондів і ресурсів.

Так, підготовка медичних працівників відбувається згідно з національним замовленням. Кількість місць для підготовки лікарів,

зубних техніків і медичних сестер визначає Департамент здоров'я, оскільки він фінансує навчання цих спеціальностей. В Англії та Уельсі кількість місць для підготовки вчителів, зокрема початкової та середньої школи, контролює Агенція розвитку школи (*The Training and Development Agency for Schools – TDA*) [358].

Індивідуальні бажання абітурієнтів дуже часто не збігаються з об'єктивними потребами ринку праці, і багатьом молодим людям доводиться жертвувати своїми здібностями та амбіціями для того, щоб «вписатися» в існуючу соціальну систему. Першочергово постає питання підготовки фахівців тих сфер, які визначають науково-технічний прогрес – інформатика й обчислювальна техніка, біотехнологія, робототехніка, нетрадиційні джерела енергії, екологія. Загалом випускники університетів збільшують відсоток спеціалістів з економіки та управління.

Нині у Великобританії лише 30 % молоді від загальної кількості випускників навчається у вищих навчальних закладах, і лише 15–20 % від загальної кількості цих студентів – на заочній чи вечірній формі. Класичні університети не розширюють і не схвалюють заочну форму навчання, вважають цю форму навчання неефективною [355].

Оскільки освітні стандарти вищої освіти Великобританії високі, взявши до уваги те, що до 1998 року обдарованими дітьми вважалися 30 % найуспішніших учнів з усієї школи, а сьогодні в Англії – 5 %, а в Уельсі – 20 %, розуміємо, що студенти університетів Великобританії – це вже найталановитіша та найобдарованіша молодь країни, і університети створюють усі умови для реалізації потенціалу своїх студентів.

Якщо особистість була визнана обдарованою місцевим відділом освіти ще під час навчання в школі, місцевий відділ освіти надає грант на навчання з регіонального бюджету. Також є можливість отримати фінансування освіти за рахунок благодійного фонду. Проте найпоширенішою практикою відбору обдарованої молоді в університети Великобританії є грант для обдарованої молоді від самого університету. У цьому випадку потрібно пройти співбесіду в університеті і підтвердити свою обдарованість не лише документом, а й практичним прикладом.

Слід зазначити, що останнім часом як у Великобританії, так і в інших країнах Європи з'являються нові програми виявлення та

навчання обдарованої молоді та створюються умови для подальшого розвитку потенціалу обдарованої молоді, а тому університети розробляють і впроваджують програми для обдарованої молоді. Оскільки, успіх університету залежить від того наскільки вдало залучений в його роботі потенціал студентів. Це свідчить про підвищення уваги до обдарованих і про потребу подальшого дослідження феномену обдарованості та удосконалення шляхів підтримки та навчання обдарованої молоді.

Олівер Кармакл у праці з порівняльної педагогіки «Університети Америки та Співдружних країн» зазначає, що в університетах Великобританії практика надання стипендії і грантів для обдарованої і талановитої молоді є такою ж давньою, як і самі університети [184]. Оскільки університети Великобританії автономні й незалежні від політики уряду чи парламенту, вони самостійно приймають рішення про відбір на навчання обдарованої молоді за кошти університету.

Проте останнім часом здобути освіту в британських вузах стало можливим завдяки стипендіальним програмам, які повністю або частково компенсують витрати на навчання, проживання та харчування. Ці програми підтримуються Британською Радою, Міністерством закордонних справ Великобританії, а також різними фондами і комерційними організаціями і є доступними як для британців, так і іноземців. Інституції, які виділяють стипендії визначають, кому вони адресовані, які їх цілі і пріоритети.

Вибір стипендіальних програм у Британії є вузьким, на бакалаврських програмах отримання стипендії є практично неможливою, бажаним отримати ступінь магістра надається більша можливість отримання стипендій.

Гранти та стипендії надаються навчальними закладами (*Cambridge Commonwealth Trust/ Cambridge Overseas Trust/Cambridge Livingstone Trust*) фондами великими корпораціями (*Corpus Christi ACE Scholarship, Shell Centenary Scholarships, International Students Trust*), Інститутом відкритого суспільства та Міністерством закордонних справ Великобританії (*British Chevening Awards*) [189].

Однією із найвідоміших стипендій для навчання у Сполученому Королівстві є Британська урядова стипендія «Чівнінг» (*British Chevening Awards*). Окрім навчання за обраною

програмою, університети забезпечують учасникам можливість спілкування зі своїми ровесниками в унікальній академічній атмосфері, демонструвати свої високі академічні показники та визначні лідерські здібності. Стипендії фінансуються Інститутом відкритого суспільства та Міністерством закордонних справ Великобританії. Основні напрямки, за якими иділяються стипендії є екологія, право, фінанси, міжнародні відносини [189].

Для тих, хто має потенціал до наукових досліджень існують *дослідницькі стипендії* в галузі гуманітарних та соціальних наук, а також наук про навколишнє середовище. Стипендії надаються строком на дев'ять місяців.

Кандидатами на отримання дослідницької стипендії «Чівнінг» є аспіранти або молодші наукові співробітники університетів у своїй країні, де вони проживають. На отримання стипендії для навчання на магістерській програмі кандидати повинні мати бакалаврський диплом, а також мають засвідчити достатній рівень володіння англійською мовою.

Стипендія «Erasmus Mundus» призначається для навчання на магістерських програмах з інформатики та електронного бізнесу. Програми в рамках освітньої ініціативи «Erasmus Mundus» підтримує консорціум із чотирьох університетів: University of Reading, Великобританія; Аристотелів університет (Салоніки, Греція); університет Карлоса III (Мадрид, Іспанія); Trinity College Dublin (Дублін, Ірландія) [204].

Тривалість програми – від 6 місяців до 1 року. Протягом першого року навчання магістрант опановує курси у трьох університетах консорціуму (у британському, грецькому та іспанському). Стипендії терміном на 6 місяців призначаються для написання дослідницької роботи на базі *Trinity College Dublin* або будь-якого з трьох інших навчальних закладів консорціуму [204].

Дослідницькі стипендії з культурної та інтелектуальної історії при Інституті Варбурга (The Warburg Institute, Лондон) пропонують короткотермінові стипендії (на два, три та чотири місяці) для молодих науковців, які досліджують впливи античної класичної культури на розвиток культури в Європі. Стипендії пропонуються на академічний рік для дослідників різних гуманітарних дисциплін [37].

Інститут пропонує 5 типів короткотермінових *іменних стипендій*, що надаються молодим науковцям (аспірантам та тим, хто вже отримав науковий ступінь):

1) *Brian Hewson Crawford Fellowship* – двомісячна стипендія для дослідження будь-якого аспекту класичної традиції в європейській культурі. Стипендії надаються дослідникам з європейських країн (окрім Великої Британії);

2) *Henri Frankfort Fellowship* – двомісячна або тримісячна стипендія для вивчення інтелектуальної та культурної історії Близького Сходу (суспільство, історія архітектури і мистецтва, релігія, філософія, наука), взаємозбагачення культур Давнього Єгипту та Месопотамії та їхнього впливу на подальші цивілізаційні процеси;

3) *Albin Salton Fellowship* – двомісячна стипендія пропонується для тих, хто досліджує культурну взаємодію між Європою, Сходом та Північною і Південною Америкою в період пізнього Середньовіччя, Ренесансу. Стипендія підтримує науковців, котрі вивчають формування європейської культури та ідентичності в контексті впливів інших культур;

4) *Grete Sondheimer Fellowship* – двомісячна стипендія для проведення досліджень у будь-якій галузі, що становить цінність для Інституту Варбурга (антична класична культура, її зв'язки з європейською культурою пізніших періодів);

5) *Frances A. Yates Fellowships* – пропонуються двомісячні, тримісячні та чотиримісячні стипендії для досліджень будь-якого аспекту європейської культурної та інтелектуальної історії [37].

Дослідницька стипендія Гертфордського коледжу (Оксфорд) для молодих науковців. Цільовою аудиторією є дослідники в таких сферах: археологія, економіка, географія, історія, правознавство, філософія, європейські мови та літератури, східні мови та літератури.

Стипендія виділяється терміном на три роки. На момент отримання стипендії кандидат має пропрацювати при певній науково-дослідницькій установі чи університеті не більше, ніж п'ять років.

Зазвичай стипендії присуджуються молодим дослідникам, котрі ще не мали можливості працювати при університетах Оксфорда та Кембриджа [37].

Традиційним для Англії є вислів “*Випускники Кембриджу розширюють кордони знань, а випускники Оксфорду керують країною*”. Це зумовлено тим, що Оксфорд має соціально-гуманітарні спеціальності, а Кембридж – природничі. Вивчаючи систему вищої освіти Великобританії, розуміємо, що університети Великобританії є спеціалізованими науковими центрами.

Так, університет Лафборо (*University of Loughborough*), заснований як технічний інститут у 1909 році, запропонував подальшу освіту технічного напрямку підготовки й мистецтва, у 1966 році став першим технологічним університетом у країні, а нині є одним із кращих університетів країни з досконалою репутацією в навчанні студентів і наукових дослідженнях, міцними зв’язками із промисловістю та бізнес-структурою, а також спортивними досягненнями студентів [386].

Стратегія університету Лафборо полягає в наукових розробках, які тісно пов’язані з виробництвом. Університет співпрацює з бізнес-організаціями, громадськими організаціями та волонтерами. Науково-дослідну роботу, що здійснюється в центрі, фінансує університет, проте щорічно університет отримує фінансування з державного бюджету. Наукові розробки здійснюються під керівництвом учених, і в них беруть участь також студенти [386].

Університет пропонує послуги для великого, середнього та малого бізнесу з метою розвитку підприємства, а також запрошує фахівців для розробки спільних проектів та ознайомлення студентів зі специфікою роботи тієї чи іншої галузі промисловості.

В університетах Великобританії в реалізації наукового потенціалу велике значення мають Студентські спілки (*Students Union*) [291], які є незалежними саморегулюючими органами. Такі спілки забезпечують велике розмаїття наукових, академічних, спортивних, культурних і соціальних товариств.

Так, університет Уорик, який входить до десяти найкращих університетів країни, об’єднує студентів у Студентській спілці (*Warwick SU*) [397]. Студентська спілка цього університету є однією з найбільших у країні і відома своєю активною діяльністю. Вона об’єднує 250 студентських товариств академічного, наукового, культурного, соціального та спортивного спрямування.

Студентська спілка університету створила наукове товариство (PPE Society – Philosophy, Politics, Economics) [305]. До товариства входить 23 професіонали, які працюють у промисловості чи освіті і надають підтримку студентам – членам наукового товариства протягом 6 місяців. Ментори працюють над підготовкою студентів до професійної діяльності з метою посилити компетенцію професіоналізму.

Товариство пропонує менторів у таких галузях: реклама, аудит, консалтинг, освітня політика, економічні дослідження, інженерія, право, маркетинг, медицина, педагогіка тощо.

Студентська спілка університету Лафборо забезпечує активне соціальне життя, чим збагачує свій бюджет – студенти збирають сміття, доглядають за інвалідами, організують танцювальні вечори для пенсіонерів, організують розважальні заходи (весілля, дні народження, бізнес-зустрічі), пропагують здоровий спосіб життя серед населення тощо. Кошти частково витрачають на благодійність, але переважно – на розвиток студентського товариства [379].

Студентство має прекрасні можливості для занять спортом, більше того, коли студент має певні досягнення у спорті, він разом із тьютором і тренером укладає зручний для нього графік занять, оскільки основним для нього є тренування та змагання. Окрім університету, таких студентів ще підтримують спортивні асоціації як регіонального, так і загальнонаціонального рівня.

Відзначимо роботу Департаменту (факультету) освіти університету Уорик. Оскільки на базі університету діє міжнародний центр по роботі з обдарованою молоддю (IGGY – *International Gateway for Gifted Youth*), студенти педагогічного факультету задіяні в його роботі [264].

Студенти разом із викладачами факультету співпрацюють зі школами, місцевими відділами освіти, беруть активну участь у роботі з обдарованими учнями. Студенти проходять педагогічну практику, працюють з обдарованими дітьми у школі, а також у літніх школах, студіях вихідного дня, різноманітних проектах тощо. Студенти старших курсів університету є менторами для обдарованої молоді шкіл.

У Великобританії великого значення надають педагогічній практиці під час навчання в педагогічному коледжі чи на

педагогічному факультеті університету. Педагогічна практика відіграла важливу роль в історії освіти обдарованих і талановитих дітей Англії. Цей факт відомий як Бредвутський експеримент.

У січні 1964 року під час педагогічної практики студентів випускного курсу Бредвутського педагогічного коледжу було помічено, що студенти-практиканти не забезпечують відповідним матеріалом кількох особливо здібних учнів початкової школи. Професорів-керівників практики здивувало те, що у студентів-практикантів не було подібних проблем з учнями в середній школі, де вони розділені на потоки за рівнем розвитку [296].

Отже, було вирішено запросити обдарованих учнів до педагогічного коледжу і запропоновано один раз на тиждень займатися зі студентами-практикантами під керівництвом професорів за програмою, що стимулює розвиток інтелекту. Згодом було сформовано групу із 20 дітей (12 хлопчиків і 8 дівчаток) із місцевих шкіл для занять у літній школі обдарованих дітей. Це зумовило заснування Національної академії для обдарованих дітей і спонукало розпочати підготовку вчителів для роботи з обдарованими дітьми.

Небувалої актуальності набуває проблема підготовки педагогів для роботи з обдарованою молоддю, адже в навчання обдарованих дітей слід впроваджувати новітні механізми, якими повинен володіти педагог. Виникає необхідність підготовки фахівців для роботи з обдарованою і талановитою молоддю. Убачаємо за доцільне запозичити досвід Сполученого Королівства і ввести в педагогічних університетах на освітньо-кваліфікаційному кваліфікаційному рівні «магістр» курс методики роботи з обдарованою студентською молоддю.

Сполучене Королівство надає можливість отримати ступень магістра і доктора для роботи з обдарованою молоддю (MA, Ph. D). Також університети пропонують навчальні програми для адміністраторів шкіл, психологів, які працюють чи планують працювати з обдарованими дітьми [296].

Одним із найрозвиненіших університетів, що готує фахівців до роботи з обдарованими дітьми, є Брукський університет Оксфорда. Пропонований курс триває один рік і включає теоретичний блок та педагогічну практику. Теоретичний блок передбачає вивчення історії досліджень обдарованості у світовій

педагогіці, психології, педіатрії, соціології та інших науках. Вивчаються різні підходи до визначення обдарованості й концептуальні моделі обдарованості, методи і форми роботи з обдарованими дітьми. Під час навчання студенти отримують багато практичних навичок роботи з обдарованими дітьми – як має працювати вчитель-предметник, як підтримує тьютор і ментор, яку роботу здійснює психолог і яке місце відведено батькам, друзям та оточенню [296].

Під час навчання студенти відвідують майстер-класи та практичні семінари, вчаться практикам у досвідчених науковців-практиків, експериментують, пропонують власні розробки і, безумовно, демонструють свою майстерність у період педагогічної практики.

На нашу думку, це позитивна практика до запозичення у вітчизняні педагогічні університети, оскільки в нас немає подібного напрямку підготовки, а обдаровані діти потребують педагогічної підтримки та нових форм роботи.

Аналізуючи організаційно-педагогічні засади педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді, з'ясовано, що обдаровану студентську молодь підтримують студентські спілки, які забезпечують активне соціальне життя студентів. Студентські спілки об'єднують студентські товариства різного спрямування – академічного, наукового, культурного, соціального та спортивного. Окрім цього, університети тісно співпрацюють із промисловими підприємствами регіону, розробляючи спільні наукові проекти, експерименти тощо. Уточнено умови підготовки та перепідготовки педагогів для роботи з обдарованими дітьми у Брукському університеті Оксфорда.

Отже, головними аспектами педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді у британській системі вищої освіти є соціальна активність (студентські союзи та студентські товариства) та студентська мобільність (стипендії та гранти університетів, великих корпорацій, Ради Європи).

Педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді в системі вищої освіти Великобританії здійснюється різними формами та методами, про що піде мова в наступному параграфі нашої дисертації.

2.3. Зміст, форми і методи педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії

Навчання обдарованої студентської молоді здійснюється за принципом інклюзивної освіти, який орієнтується для покращення освітніх умов усіх студентів таким чином, щоб обдаровані студенти залишилися в середовищі своїх однолітків, проте мали змогу реалізувати свій потенціал якнайкраще.

Організуючи навчальний процес, усі університети Великобританії прагнуть об'єднати традиційні форми навчання із прогресивними. Так, традиційні форми – лекції, семінари, тьюторіали поєднані із самостійною роботою, груповою роботою, е-навчанням. В університетах Великобританії панує тенденція до інтеграції навчання з наукою та виробництвом.

Навчання в університетах складають традиційні лекції, семінари та тьюторіали. Група семінарських занять складається з 15–30 студентів на одного викладача і відбувається у формі групової дискусії. Часто на семінарські заняття запрошують експертів чи аспірантів, які здійснюють наукові пошуки з теми семінару, з метою поінформувати студентів і викладачів про останні публікації та дослідження з теми.

Тьюторіали відрізняються від семінарів, оскільки кількість студентів там від 2 до 15 і обговорення має більш індивідуальний характер. Можливі індивідуальні тьюторіали, де тьютор більше працює над індивідуальним розвитком студента [300].

Педагогічної підтримки обдарованої молоді в університетах Великобританії має кілька форм. Однією з найпопулярніших моделей підтримки обдарованих як у Великобританії, так і в усьому світі, є тьюторство. Ця модель взаємодії педагога та студента передбачає індивідуальний підхід, спрямований на забезпечення студента необхідними знаннями і навичками, а також набутим досвідом із тієї чи іншої дисципліни. Тьюторство є більш академічною педагогічною підтримкою [300].

Особистий тьютор допомагає студенту досягти академічного прогресу, продемонструвати, як навчання в університеті може допомогти в майбутніх досягненнях, адаптуватися в університеті, надати різноманітні поради в навчанні. Оскільки всі університети

мають університетський інтернет-портал, на якому розміщуються всі необхідні для навчання матеріали та інформація. Студенти мають свій кабінет «MyEd» [288], де знаходиться всі завдання та записи успішності, а також там є сторінка тьютора, з яким студент працює. Тьютор і студент можуть зустрічатися й обмінюватися інформацією на порталі та наживо.

Перша зустріч відбувається протягом перших двох тижнів в університеті, а потім впродовж семестру студент призначає зустріч за необхідності. Інтернет значно спрощує роботу тьютора, який на відстані відслідковує успіхи студентів.

Іншою формою підтримки студентської обдарованої молоді є менторинг, що сьогодні є найпоширенішою формою підтримки взагалі. Цей підхід не є новим у педагогіці, поняття «ментор» бере свій початок в «Одіссей» Гомера: коли Одиссей їхав на війну, він попросив молодого хлопця на ім'я Ментор наглянути в його відсутність за його сином Телемахом. Одного разу поради Ментора врятували Телемаха від смерті. Відносини, схожі на батьківські, між Телемахом та мудрим і приязним Ментором заклали основу менторських стосунків. Історія демонструє багато таких прикладів – Сократ був ментором Платона, З. Фрейд – К. Юнга, Й. Гайдн – Л. Бетховена та ін. [203].

Вебстерський словник тлумачить поняття *ментор* як мудрого та чесного радника [403]. Американський учений Е. Торенс характеризує ментора як креативну людину, яка навчає, консультує та надихає студента для реалізації інтересів. Стосунки менторингу характеризуються спільною глибиною і відповідальністю, учасники менторингу стають близькими, оскільки їхня співпраця є довготривалою та індивідуальною [368].

Учений вважає, що менторинг є взаємозбагачуваним процесом, у відносинах має переважати повага та відданість справі, студенти працюють з менторами, щоб розвинути наукові інтереси. Ментори – це люди з професійним досвідом, готові поділитися своїми знаннями та досвідом, діючи як джерело інформації, заохочують і підтримують [340].

Американський учений Ф. Кауфман, досліджуючи вчених президентських стипендій 1964–1968 рр., визначив переваги мати ментора – це є приклад для наслідування, людина, яка здатна підтримати прагнення студента. Президентські науковці

стверджували, що найкращі ментори подають приклад для наслідування, стимулюють інтелектуальну діяльність, у процесі навчання спілкуються живо та із захопленням [268].

Підтвердженням досліджень Ф. Кауфмана є статистика – з 92 Нобелівських лауреатів США 48 лауреатів мали ментора, який уже мав звання Нобелівського лауреата [268].

Як зазначає Д. Галагер, із ментором студент отримує напрямок, зрілість, зосереджується на майбутньому і має можливість спілкуватися з тими, хто не просто був і зробив щось, а досяг успіху [241].

С. Бергер зауважив, що, проводячи час разом, ділячись талантами та досвідом, наставник і студент розвивають близькі стосунки, де обидві сторони співпрацюють і вчаться одна в одній [170].

Менторинг є довготривалою формою педагогічної підтримки, оскільки вона може тривати роками. Менторинг – це не лише передача знань і навичок в одній із галузей наук, а й при правильній організації роботи ментора та студента співпраця уможливить взаємозаохочення, натхнення, генерацію нових ідей та інших особистих досягнень.

Ментор не є просто вчителем, який навчає, це людина, яка розкриває внутрішній потенціал і формує волю обдарованого студента для того, щоб він зумів знайти свій професійний притулок, налагодити зв'язки із зовнішнім світом і зуміти збагатити свій потенціал і здобути впевненість у собі.

В університеті ментором є викладач, який спеціалізується на тих дослідженнях, які проводить студент. Є кілька ключових чинників, які впливають на тип менторингу: місцезнаходження, особистість, цілі, час – усе має значення. Залежно від типу взаємодії розрізняють три типи менторингу:

індивідуальний менторинг – регулярні зустрічі за графіком, які відбуваються одна на одну. Ментор і студент укладають графік зустрічей, час і місце залежно від потреб. Переваги індивідуального менторингу – особиста взаємодія збільшує академічні та професійні можливості; стосунки та проекти, над якими працюють, прогресують швидше при індивідуальному менторингу; робота в лабораторіях чи інших професійних колах збільшує глибину студентських знань;

он-лайн менторинг – співпраця відбувається через постійне листування та он-лайн спілкування. Переваги – більш гнучкий графік співпраці; можливість спілкування незалежно від місцезнаходження. Проте цей тип має певні недоліки – повільніший прогрес навчання та відсутність можливості спільної роботи в лабораторії;

груповий менторинг – один ментор працює з багатьма студентами одночасно. Переваги – при груповому менторингу студенти більше спілкуються між собою, розвиваючи навички виконання групових проєктів; розвивається навичка самостійно вирішувати проблеми (без ментора). Недоліки – різний рівень студентів; особисті інтереси часто не збігаються з груповими; відсутність навичок групової (колективної) роботи.

Кращі наставники – ті, хто перебуває на піку своєї кар'єри, а не пенсіонери, які відпочивають у лаврах і можуть протистояти новим ідеям. Для розвитку різних аспектів обдарованого студента існує необхідність мати більш ніж одного ментора [232].

Д. Фрімен рекомендує студентам обирати ментором того професора, який і сам досяг успіху в житті, проте є ще достатньо молодим, щоб продукувати свіжі ідеї. Зазвичай ментор є взірцем для студента, і дуже часто його повноваження розширюються: він допомагає не лише з фаху чи з науки, а допомагає збалансувати психологічне навантаження.

Сьогодні менторинг широко досліджують у різних країнах, проте країни, які зацікавлені в підтримці обдарованої молоді та дорослих, пропонують послуги менторів через Інтернет. Так, створені національні й міжнародні організації менторів, які мають свій сайт та пропонують свої послуги всім бажаючим.

Популярною формою підтримки обдарованої молоді є літні школи, де студенти протягом кількох тижнів відвідують лекції та семінари у малих групах. Для проведення занять у літні школи запрошуються найкращі фахівці у галузі та провідні учені країни, і навіть, нобелівські лауреати. Заняття відбуваються у різних формах – дискусії, розповіді, панельні дискусії, що дозволяє учасникам краще зрозуміти лектора.

Літні школи пропонують різноманітну соціальну активність – екскурсії, інтелектуальні конкурси, спортивні змагання тощо. Для усіх учасників літніх шкіл пропонуються найкращі бібліотеки і

лабораторії, оснащені сучасним науково-технічним обладнанням. Усі учасники отримують студентський квиток на час навчання у літній школі і користуються усіма вигодами у кампусі чи за його межами (студентський квиток значно зменшує платню на проїзд, відвідування музіїв, галерей, виставок тощо).

Для навчання обдарованих студентів використовуються інноваційні методи навчання студентів такі, як *кейс-метод*, *проектна діяльність*, *IT-технології*, *веб-квести* тощо.

Кейс-метод (від англійського *case* – випадок, ситуація) – це метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій. Цей метод вперше був використаний у навчальному процесі у Гарвардському університеті у 1870 році. Перші збірники кейсів були опубліковані у 1925 році у Звітах Гарвардського університету. На сьогоднішній день існують дві класичні школи *case-study* – Гарвардська (американська) і Манчестерська (європейська). Різниця між ними полягає у тому, що європейська передбачає багатоваріантне рішення проблеми, а американська – єдине вірне рішення [185-187].

У Західній Європі кейси в процесі навчання у Школах Бізнесу стали активно використовуватися у 1960-ті роки, коли була сформована система бізнес-освіти, аналогічна американській. У Великобританії провідними центрами галузі кейс-навчання є Лондонська Школа Бізнесу, Манчестерська Школа Бізнесу, Креєндфілдський університет [185].

Так звані кейси розробляються на основі фактичного матеріалу з метою подальшого розбору на заняттях і переслідують наступні цілі:

1. Метод призначений для отримання знань з дисциплін, в яких немає однозначної відповіді на поставлене питання.
2. Акцент навчання переноситься не на оволодіння готовим знанням, а на його вироблення, на співпрацю студента і викладача; звідси принципова відмінність кейс-методу від традиційних методик – студент по суті справи є рівноправним з іншими студентами і викладачем в процесі обговорення проблеми.
3. Результатом застосування методу є не тільки знання, але і навички професійної діяльності.

4. Технологія методу полягає в наступному: з урахуванням певних правил розробляється модель конкретної ситуації, яка має місце у реальному житті, і відбиває той комплекс знань і практичних навичків, які студентам потрібно отримати; при цьому викладач виступає в ролі ведучого, який генерує питання, фіксує відповіді, підтримує дискусію, тобто в ролі посередника у процесі співпраці.

5. Позитивною стороною методу ситуаційного аналізу є не тільки отримання знань і формування практичних навичків, але і розвиток системи цінностей студентів, професійних позицій, життєвих установок, своєрідного професійного світовідчуття.

6. У кейс-методі долається класичний дефект традиційного навчання – беземоційність викладу матеріалу – відповідним чином організоване обговорення кейса може нагадувати театральну виставу [84].

Європейським центром зі збору та розповсюдження *кейсів* є створена у Великобританії організація – European Case Clearing House (ЕССН) [206]. Створена з ініціативи 22 вищих навчальних закладів організація спочатку поширювала свою діяльність лише на території Сполученого Королівства, але нині до складу ЕССН входить близько 340 організацій, серед яких Гарвардська Бізнес Школа у США, Інститут розвитку менеджменту в Лозанні, Фонтенбло у Франції, Барселонська Міжнародна Школа Менеджменту в Іспанії, Лондонська бізнес-школа в Англії, а також Школа менеджменту в Кранфілді. У кожній з цих організацій є своя колекція кейсів, право на розповсюдження яких має ЕССН.

Досліджуючи зарубіжний досвід, російські учені Н. Федянін і В. Давиденко запропонували наступну класифікацію кейсів:

– *Структурований кейс* (highly structured), в якому дається мінімальна кількість додаткової інформації. При роботі з таким типом кейсів студент повинен застосувати певну модель або формулу, але у завдань цього типу існує оптимальне рішення.

– *Маленькі нариси* (short vignettes) містять від однієї до десяти сторінок тексту і одну-дві сторінки додатків. Вони знайомлять тільки з ключовими поняттями і при їх розборі студент повинен спиратися ще й на власні знання.

– *Великі неструктуровані кейси* (long unstructured cases) обсягом до 50 сторінок є найскладніший з усіх видів навчальних

завдань такого роду. Інформація в них дається дуже докладна, в тому числі і абсолютно непотрібна, проте найнеобхідніші відомості, навпаки, можуть бути відсутні. Студент повинен розпізнати такі «підводні камені» і впоратися з ними.

– *Дослідницькі кейси* (ground breaking cases) вимагають від студентів не тільки застосувати вже засвоєні теоретичні знання та практичні навички, а й запропонувати щось нове, при цьому студенти та викладачі виступають в ролі дослідників [84].

Кейс-метод є тим засобом, що дозволяє застосувати теоретичні знання до вирішення практичних завдань, що сприяє розвитку у студентів самостійного мислення, вміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою думку. Завдяки цьому методу студенти мають можливість проявити й удосконалити аналітичні та оціночні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми. Як інтерактивний метод навчання, кейс-метод завойовує позитивне ставлення з боку студентів, забезпечуючи освоєння теоретичних положень та оволодіння практичним використанням матеріалу; він впливає на професіоналізацію студентів, сприяє їх дорослішанню, формує інтерес і позитивну мотивацію відносно навчання. Одночасно цей метод виступає і як спосіб мислення викладача, його особлива парадигма, що дозволяє по-іншому думати і діяти, оновлювати свій творчий потенціал [186].

Вебквест (від англійського *quest* – тривалий цілеспрямований пошук) – пошук, який базується на Інтернет-ресурсах. Я. Биховський визначає освітній «вебквест» так: «освітній вебквест – це сайт в Інтернеті, з яким працюють учні, виконуючи ту чи іншу навчальну задачу» [401]. М. Гриневич розглядає медіаосвітні квести, як нову й перспективну технологію в медіа дидактиці.

У 1995 році в університеті Сан-Дієго (США) Берні Додж та Том Марч розробили концепцію веб-квестів, тобто квестів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет. Розроблена тогочасна модель веб-квесту використовується в багатьох навчальних курсах по всьому світу. Веб-квест визначається Берні Доджем як «орієнтовна діяльність, де практично вся інформація береться з мережі Інтернет». В концепції Б. Доджа та Т. Марча визначено, що квести призначені для

розвитку в учнів та вчителів вміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію [401]. Також вони визначили основні елементи веб-квесту, які також можуть бути використані в будь-якому виді квестів: вступ, завдання, інформаційні ресурси, процес, керівництво, висновок, оцінка.

Квести можуть бути як короткострокові, так і довгострокові, в межах однієї дисципліни та міжпредметні. Ключовим розділом будь-якого квесту є детальна шкала критеріїв оцінки, спираючись на яку, учасники проекту оцінюють самих себе, товаришів по команді. Цими ж критеріями користується й учитель. Квест є комплексним завданням, тому оцінка його виконання має ґрунтуватися на декількох критеріях, орієнтованих на тип проблемного завдання і форму представлення результату [400].

Розробником веб-квесту Б. Доджем визначено наступні види завдань для веб-квестів: *переказ* – демонстрація розуміння теми на основі подання матеріалів з різних джерел в новому форматі: створення презентацій, плаката, оповідання; *проекткування* – розробка проекту на основі заданих умов; *самопізнання* – будь-які аспекти дослідження особистості; *компіляція* – трансформація формату інформації, отриманої з різних джерел: створення книги кулінарних рецептів, віртуальної виставки, капсули часу, капсули культури; *творче завдання* – творча робота у певному жанрі – постановка п'єси, написання віршів, пісень, створення відеоролика; *аналітична задача* – пошук і систематизація інформації; *детектив, головоломка, таємнича історія* – висновки на основі суперечливих фактів; *досягнення консенсусу* – вироблення рішення до гострої проблеми; *оцінка* – обґрунтування певної точки зору; *журналістське розслідування* – об'єктивний виклад інформації (розподіл думок і фактів); *переконання* – схиляння на свій бік опонентів або нейтрально налаштованих осіб; *наукові дослідження* – вивчення різних явищ, відкриттів, фактів на основі унікальних онлайн джерел [399].

Б. Додж рекомендує використовувати від 4 до 8 критеріїв, які можуть включаючи оцінку: дослідної та творчої роботи, якості аргументації, оригінальність роботи, навички роботи в мікрогрупі, усний виступ, мультимедійні презентації, підготовки письмового тексту тощо [400].

Веб-квести є взаємозбагачуваним методом навчання, оскільки допомагають розвинути творчу особистість як студента, так і викладача.

Проектна діяльність – одна з найперспективніших освітніх технологій, яка створює умови творчого саморозвитку та самореалізації студентів, формує всі необхідні життєві компетенції: полікультурні, мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні. Самостійне здобування знань, систематизація їх, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення відбувається саме через метод проектної діяльності.

Проектна діяльність – сукупність певних дій, документів, текстів для створення реального об'єкта, предмета, створення різного роду теоретичного продукту.

Основою методу проектів є розвиток критичного мислення, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Цей метод завжди зорієнтований на самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну, групову, яку вони виконують протягом певного відрізка часу. Цей підхід органічно поєднується з груповим (cooperative learning) підходом до навчання. Метод проектів завжди припускає розв'язування деякої проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь із різних галузей науки, техніки, технології, творчих галузей. Результати виконаних проектів повинні бути “відчутними”, тобто, якщо це теоретична проблема, то конкретне її розв'язання, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження.

За допомогою *методу проектів* розвивається дослідницький дух, уміння самостійно здобувати знання, аналізувати та синтезувати матеріал, самостійно висловлювати власну точку зору, розвивати критичне мислення і творчий підхід до завдань, ініціативність і наполегливість, толерантність і вміння працювати в команді. Застосовуючи на заняттях цей метод, ми створюємо можливість розвивати комунікативні здібності, мовлення. Це один із найуніверсальніших методів на заняттях із технічних і гуманітарних дисциплін. Уміння користуватися методом проектів є

показник високої кваліфікації науково-педагогічного працівника ВНЗ [284].

IT технології (від англійського IT – *Information Technology*) – сукупність методів, виробничих і програмно-технологічних засобів, що забезпечують збирання, зберігання, обробку, узагальнення і поширення інформації.

IT технології надають нові освітні можливості для обдарованої і талановитої молоді у найвіддаленіших регіонах Великої Британії. Зокрема, розвиток світової павутини на початку 1990-х років розширив горизонти дистанційної освіти, надав нові освітні можливості молоді з особливими потребами, а також забезпечив педагогічну підтримку обдарованої і талановитої молоді.

Досвід Великої Британії засвідчує ефективність дистанційної освіти, оскільки саме тут було створено перший у світі університет дистанційної освіти – Відкритий університет у 1969 році. Мета університету полягає в наданні можливості навчатися всім бажаючим у зручний час і в зручному місці. Спочатку заняття транслювали по телебаченню (канал BBC) пізно ввечері чи вночі, але Інтернет відкрив необмежені можливості для дистанційної освіти [392].

За даними досліджень таких міжнародних організацій, як Європейський Союз, Рада Європи, ЮНЕСКО, ООН та ін., Великобританія визнана однією з лідерів впровадження ІКТ в освітній сектор [4]. Пройшовши етап загальної комп'ютеризації, уряд країни продовжує розвивати та запроваджувати ІКТ і мультимедійні технології у процес навчання. Рівень забезпечення доступу шкіл до мережі Інтернет створив відповідні умови і з 2006 року надав можливість проводити тестування он-лайн (NCA – National curriculum assessments) для початкової (Key Stage 2, 8–11 років) та середньої (Key Stage 3, 11–14 років) ланок загальноосвітньої школи, яким опікується Агенція кваліфікацій і розвитку навчального плану (The Qualifications and Curriculum Development Agency (QCDA), що створила для цього спеціальний сайт <https://ncatools.qcda.gov.uk/>.

Спосіб навчання через Інтернет має багато взаємозамінних термінів в англійській мові – віртуальне навчання (virtual learning), он-лайн навчання (on-line instruction), дистанційне навчання через

мережу Інтернет (distance learning via the Internet), електронне навчання (e-studies), веб-навчання (Web-based learning) тощо. Програми в режимі он-лайн для обдарованих студентів пропонують прискорений курс навчання або вивчення поглиблених знань певного курсу.

За останні 20 років можливості використання всесвітньої мережі для отримання вищої освіти значно зросли. На сучасному етапі всі університети Великої Британії мають розвинену систему он-лайн освіти, яка збагачує їхній академічний процес. Студенти мають можливість слухати курси лекцій професорів, будучи вдома чи закордоном, а також брати участь в обговореннях та диспутах, міжнародних наукових конференціях, курсах у режимі он-лайн, тощо.

Інноваційні технології значно покращують процес навчання та роботу з обдарованими студентами. Інноваційні технології дозволяють обдарованим студентам проводити власні інтернет-дискусії, студентські семінари в режимі он-лайн, студентські конференції, а також можливість прослухати лекції викладачів у режимі он-лайн.

У Сполученому Королівстві діють університетські та соціальні інтернет-програми та проекти для обдарованої молоді. Ці проекти забезпечують збагачене навчання в будь-якій галузі наук чи мистецтв, а також надають психологічну допомогу й педагогічну підтримку обдарованої молоді та рекомендації учителям, батькам, тьюторам.

Як засвідчує ретроспективний огляд, використання комп'ютерної техніки в навчанні стало можливим на початку 1960-х років у США, коли професори Стенфордського університету Патрік Супес (Patrick Suppes) та Річард Аткинсон (Richard S. Atkinson) провели експеримент у навчанні математики з використанням можливостей комп'ютера. Саме цей експеримент започаткував Стенфордську навчальну програму для обдарованої молоді (Stanford's Education Program for Gifted Youth) [330].

Так, з 1996 року у Великобританії діє Кембриджський математичний проект *збагачення математичних знань* (NRICH – The National Royal Institute, *Cambridge University Mathematics Enrichment Project*) для обдарованих дітей і молоді. Вікові рамки охоплюють усі рівні шкільної освіти і перший курс університету –

від 5 до 19 років, а також цей проект забезпечує розмаїттям цікавих оригінальних методичних матеріалів для учителів і викладачів математики [293].

Програму розробив і фінансує університет Кембридж. Цей проект було створено як математичний он-лайн клуб для обдарованих дітей Великобританії, який згодом став міжнародним. Мета програми – збагачення знаннями математики математично обдарованої молоді, не передбачає іспитів і стаціонарних навчальних програм.

Проект *збагачення математичних знань* – це ініціатива висококваліфікованої команди викладачів-практиків університету Кембридж, здатних забезпечити підтримку як студентам, так і викладачам.

Мета проекту:

- ✓ збагатити навчальну програму математики;
- ✓ запропонувати цікаві види діяльності;
- ✓ розвинути математичну думку та навички вирішення проблем (задач);
- ✓ показати багатство математики у змістовому контексті;
- ✓ працювати в партнерстві з учителями, школами та іншими освітніми закладами [293].

Для вчителів математики проект пропонує: вільний доступ до збагаченого методичного матеріалу (задачі, статті, ігри) для всіх рівнів вивчення математики, що допоможе надихнути та залучити студентів до вирішення задач і застосування отриманих знань у повсякденному житті; допомогу у спонуканні до багатой математичної думки у класній кімнаті он-лайн чи запросити викладачів безпосередньо на урок; організувати майстер-класи та професійні студії для професійного зростання; допомогти вчителям мислити стратегічно про наступний крок у розв'язанні задач [293].

Студентів забезпечують цікавим математичним матеріалом – іграми, задачами, статтями; заохочують вирішенням складних проблем; вони можуть отримати допомогу від вченого-математика; отримують можливість безпосередньо спілкуватися з однодумцями на форумах сайту.

Цей проект є відкритим шляхом для молоді до вступу на факультет математики чи педагогічний факультет університету

Кембриджа. Проект відкриває доступ до цікавих завдань, які є корисними для всіх вікових груп.

Зміст навчання он-лайн проекту поділяється на 5 рівнів, які відповідають рівням вивчення математики у звичайній системі освіти – перший рівень – до 8 років, другий – до 11 років, третій – до 14 років, четвертий – до 16 років, п'ятий – після 16 років.

Щомісяця публікують Інтернет-брошуру з математичними задачами, пазлами, парадоксами, що стимулюють поглиблену роботу з математики. Буклет із завданнями необхідно роздрукувати на папері А4 з обох боків, скласти вдвічі і вписати свої вирішення задач. Кожного місяця журнал пропонує 15 задач різних рівнів складності та безліч ігор, статей і ресурсів, які будуть корисними для математично обдарованих дітей віком від 5 до 19 років. Тематика відповідає навчальній програмі у відповідних навчальних закладах [293].

Журнал виходить першого числа кожного місяця, адміністратори сайту приймають розв'язання задач до двадцять першого числа поточного місяця, а в наступному номері висвітлюють найуспішніші роботи, надіслані обдарованими студентами. Провідні спеціалісти Кембриджа наживо читають лекції он-лайн із залученням аудиторії до обговорення. Розклад лекцій, їх тематика та умови реєстрації оголошено на сайті в мережі Інтернет на весь навчальний рік [293].

Окрім книг, методичних матеріалів, розроблених математичних програм на CD-носіях, учителі та викладачі математики можуть брати участь у майстер-класах для викладачів, он-лайн конференціях, а також у зовнішніх заходах, що організовують і проводять на базі одного з партнерів проекту – факультеті математики одного з провідних університетів Великобританії з метою заохочення та забезпечення педагогічної підтримки математично обдарованої молоді.

Кембриджський *Інтернет-проект збагачення математичних знань* проводить низку заходів для вчителів математики, спрямованих на підтримку вчителів математики. Одним із таких заходів є *Дні надихання учителів (Teacher Inspiration Days)*. Протягом академічного року вчителі математики відвідують презентації, майстер-класи, студії та інші заходи, які проводять з метою збагачення досвідом, розвитку математичного мислення та

збагачення навчальної програми з математики. *Золотий фонд Сакс (Gold Sachs Foundation)* забезпечує безкоштовне навчання всіх бажаючих учителів математики з державних шкіл, які фінансують місцеві органи управління освітою [246].

За підтримки *Золотого фонду Сакс (Gold Sachs Foundation)* проводяться різноманітні програми підтримки математично обдарованої молоді вже не в режимі он-лайн. На базі одного з начальних закладів (коледжу, університету, чи школи), починаючи із 2008 року, протягом академічного року реалізується програма *Fast Forward Mathematics* [218]. Зміст програми складається із трьох навчальних курсів на базі університету Кембридж. Крім цього, викладачі Кембриджу надають педагогічну підтримку у формі менторингу. Після закінчення курсу навчання найкращі студенти отримують можливість електронної педагогічної підтримки від провідних математиків університету Кембриджу з метою реалізації таланту в майбутньому. Педагогічна підтримка в режимі он-лайн називається *e-менторинг*, що передбачає систематичну роботу викладача-наставника (ментора) з обдарованою молоддю людиною [201].

Золотий фонд Сакс забезпечує місця для навчання в університеті, віддаючи перевагу студентам із коледжів із низьким рівнем (*A-level*) балів і студентам коледжів, випускники яких рідко вступають до університетів, та студентам, батьки яких не мають вищої освіти 246.

Заслуговує на увагу проект Вежа Гамлет (*Tower Hamlets*) університету Королеви Марії та Лондонський університету [308]. Проект включав щотижневі навчальні студії, що проводили викладачі Кембриджського математичного *Інтернет-проекту збагачення математичних знань* щосереді після занять у школі протягом академічного року. Окрім збагаченого навчання, цей проект дає можливість математично обдарованим дітям продовжити своє навчання на безоплатній основі на математичному факультеті як у коледжі, так і в університеті [308].

Отже, узагальнюючи зміст параграфу, означимо, що зміст педагогічної підтримки полягає в соціальній активності та адаптації студентів до потреб соціуму, що змушує обдаровану особистість шукати нові рішення і пропонувати нові підходи до вирішення тих чи інших проблем.

З'ясовано традиційні форми навчання студентів в університетах – лекції, семінари, тьюторіали, що поєднані із самостійною та груповою роботою, е-навчанням.

Виокремлено форми педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді – тьюторинг, менторинг, консалтинг, літні школи. Означено методи педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді – груповий, індивідуальний і в режимі он-лайн.

Надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку вищої освіти є впровадження інноваційних педагогічних технологій, нами охарактеризовано Інтернет-проекти для обдарованої студентської молоді у Великобританії, зокрема Кембриджський математичний проект NRICH, Вежа Гамлетів (Tower Hamlets) тощо.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Стан і проблеми забезпечення педагогічної підтримки обдарованої молоді в Україні

Наявність дефіциту обдарованих фахівців у різних галузях значною мірою посилює зацікавленість проблемами обдарованості, творчості, інтелекту, які поступово переростають у послідовну державну політику, спрямовану на пошук, навчання та підтримку обдарованої молоді. Україна зробила вагомі кроки в наданні педагогічної підтримки обдарованій молоді на різних рівнях – національному, регіональному, місцевому тощо.

На національному рівні педагогічна підтримка реалізується згідно з державною програмою роботи з обдарованою молоддю, Інститут обдарованої дитини забезпечує методичну базу для педагогів-новаторів, районні та міські відділи освіти розробляють регіональні програми підтримки обдарованої молоді, а університети забезпечують різноманітні можливості для інтелектуального і творчого розвитку студентської молоді, заохочують їх до наукової діяльності.

На світовій арені глобальної конкурентної боротьби за економічне лідерство вища освіта стала невід'ємною частиною економіки. Входження України в Європейський освітній простір обумовило орієнтацію на Болонський процес. Зауважимо, що підписання Болонської декларації не має на меті заперечення національних ознак якості освіти, як і знищення кращих традицій вітчизняної вищої освіти, що є національним надбанням української вищої школи. Інтеграція української вищої освіти в європейський і світовий освітній науковий простір відбувається через прилучення України до Болонського процесу.

Питання виявлення та підтримки обдарованої молоді в Україні актуалізується процесом входження у світове освітнє товариство, тому ми вважаємо корисним вивчати та запозичувати досвід зарубіжних країн. Досвід Сполученого Королівства, як однієї з найбільш розвинених країн світу в галузі науки, виробництва, нових технологій, культури, освіти, викликає необхідність

перебудови системи навчання, пов'язаної зі створенням сприяючих умов для обдарованої молоді, які давали б можливість вільно проявляти свої особливості та розвивати свої природні задатки.

Нині надзвичайно важливою є державна підтримка розвитку обдарованої молоді в Україні, а тому нагальними для вирішення є такі завдання, як:

- пошук нових структур, механізмів управління освітою обдарованої молоді;
- фінансування наукових досліджень, творчих і спортивних заходів обдарованої молоді;
- створення рівних можливостей для розвитку обдарованості молоді з різних регіонів;
- адресна соціально-економічна підтримка обдарованих сиріт, молоді з багатодітних родин, із неблагополучних сімей, з особливими потребами та обдарованої молоді із сільської місцевості.

Система освіти України вдосконалюється одночасно з розвитком сучасного суспільства. Програма розвитку вищої освіти України передбачає підвищення вимог до підтримки обдарованої молоді, що забезпечується такими нормативно-правовими документами:

- Закони України: «Про освіту», «Про вищу освіту»;
- Укази Президента України: «Про положення про стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України», «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» (від 24.04.2000 р.);
- Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 роки», «Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки»;
- Концепції та програми: Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки, Концепція Державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008–2012 роки, Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні,

Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 року № 1016; Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки;

- Положення про олімпіади, конкурси, турніри, акції тощо;
- Положення про дистанційне навчання, затверджено наказ МОНУ від 25 квітня 2013 р. № 466.

Робота з обдарованою молоддю ставить соціально значущі завдання:

- громадянське виховання особистості;
- пошук, розвиток і державна підтримка здібної, обдарованої і талановитої молоді;
- формування соціально адаптованої особистості;
- пропаганда важливості наукових досліджень, мистецьких пошуків молодих людей;
- задоволення молоді у професійному самовизначенні і творчій самореалізації.

Зазначеними нормативними документами передбачається розв'язання таких стратегічних завдань, як: формування цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвиток і реалізація її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів і викладачів вищих навчальних закладів; активізація навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовка наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Отже, можна зробити висновок, що стратегічні завдання формувати цілісну загальнодержавну систему виявлення і підтримки обдарованої молоді та розвитку і реалізації її здібностей заявлені на національному рівні. У змісті вищої освіти передбачено залучення до наукової діяльності обдарованої студентської молоді як безперервного процесу формування творчої особистості, розвитку культурного та інтелектуального потенціалу України.

Попри те, що проблему обдарованості широко досліджували науковці, в Україні не існувало жодного наукового, соціального чи громадського осередку педагогічної підтримки обдарованої молоді. Шукаючи шляхи вирішення проблеми створення в Україні

сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей і молоді, було створено Інститут обдарованої дитини при НАПН (Указ Президента України № 1013/2005 від 4.07.2007 р. «Про невідкладні заходи щодо функціонування та розвитку освіти в Україні» щодо розробки та затвердження програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 рр.) [55].

Діяльність Інституту базується на основних положеннях Конституції України, законах України, указах і розпорядженнях Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, інших законодавчих і нормативних документах, що регламентують діяльність у навчально-виховних закладах освіти та науково-дослідних установах. Інститут бере участь у розробці та реалізації національних, державних програм, а також важливих для освіти положень і концепцій.

Метою Інституту є поліпшення науково-методичного та організаційно-спонукального забезпечення функціонування системи виявлення, розвитку і підтримки дітей і молоді, які виявляють різні види обдарованості, в реальному соціально-економічному та освітньому просторі України [55].

Інститут обдарованої дитини визначив такі стратегічні завдання:

- здійснення аналітико-прогностичної діяльності щодо стану та розвитку перспективних напрямів роботи з обдарованими дітьми і талановитою молоддю;
- розроблення методичного забезпечення для діагностики та розвитку обдарованості, реалізація проектів і програм фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку обдарованих дітей, їх правового та соціального захисту;
- впровадження наукових розробок, спрямованих на вирішення актуальних проблем освіти та виховання обдарованих дітей і молоді;
- сприяння розвитку мережі інституцій та організацій для роботи з обдарованою молоддю;
- формування суспільно-громадської думки щодо усвідомлення державного значення роботи з обдарованою молоддю;

- інтеграція в міжнародний освітній та інформаційний простір з питань роботи з обдарованою молоддю [55].

Крім зазначених завдань, перспективним напрямом роботи Інституту є розробка концептуальних засад і формування державної політики у сфері підтримки обдарованої молоді. Інститут обдарованої дитини НАПН на цьому етапі бере активну участь у реалізації вищезазначеної Державної програми, розширює наукове співробітництво з вищими, загальноосвітніми і позашкільними навчальними закладами, громадськими організаціями, зокрема тісно співпрацює з Всеукраїнською молодіжною громадською організацією «*Союз обдарованої молоді*» [132].

Всеукраїнську молодіжну громадську організацію «*Союз обдарованої молоді*» було засновано 2005 року на установчих зборах у м. Києві. Тоді було затверджено Статут, склад Правління і Контрольно-ревізійної комісії, головою призначено Терепищого Сергія Олександровича, а також створено осередки в Автономній Республіці Крим, Полтавській, Дніпропетровській, Миколаївській, Вінницькій, Івано-Франківській, Житомирській, Київській, Закарпатській, Волинській, Чернігівській, Одеській, Черкаській, Сумській, Рівненській, Львівській, Чернівецькій, Харківській, Запорізькій областях, місті Севастополі. Було затверджено організаційну та функціональну структуру Союзу [132].

У 2007 році «*Союз обдарованої молоді*» встановив робочі контакти з колегами з Польщі, Угорщини, Литви, Молдови, Франції, Німеччини, Канади, США та здобув офіційне членство у Всесвітній раді для обдарованих і талановитих дітей (World Council for Gifted and Talented Children) [132].

Місія «*Союзу обдарованої молоді*» полягає у захисті інтересів обдарованої молоді та сприяння ефективній реалізації можливостей молодих людей в сучасних умовах шляхом здійснення культурної, екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, наукової і просвітницької діяльності.

«*Союз обдарованої молоді*» ставить перед собою такі завдання:

- сприяння формуванню відкритого громадянського суспільства і демократичних цінностей в Україні;
- сприяння пошуку і підтримці обдарованої молоді, особливо з незахищених верств населення (обдаровані діти-сироти, діти-інваліди тощо);

- сприяння реалізації обдарувань молодих людей незалежно від виду їх обдарованості (загальна, наукова, творча, соціальна, спортивна, художня, технічна, інтелектуальна тощо) шляхом сприяння здійсненню відповідних програм, проектів, ініціатив, заходів;
- сприяння здійсненню просвітницьких і мистецьких проектів, що сприяють поширенню загальноцивілізаційних цінностей культури, освіти, наукових та інноваційних знань;
- сприяння формуванню духовного і фізичного здоров'я української нації;
- сприяння зростанню національної свідомості населення, зокрема молоді;
- сприяння патріотичному вихованню молоді;
- сприяння формуванню екологічної культури молодого покоління;
- сприяння розвитку політичної культури молоді;
- участь у забезпеченні формування правової культури учасників виборчого процесу;
- сприяння поширенню інформації про здоровий спосіб життя;
- участь в інформаційній роботі щодо негативних соціальних явищ (поширення ВІЛ/СНІДу, туберкульозу й інших соціально небезпечних хвороб, наркоманії, безпритульності, дитячої та молодіжної злочинності, проституції в молодіжному середовищі тощо);
- участь у соціальній роботі з молоддю;
- сприяння розвитку гуманістичного світогляду молодого покоління;
- сприяння професійній орієнтації молоді;
- сприяння забезпеченню необхідних умов для ефективного поширення знань і культури накопичених людством і найпрогресивнішими його представниками серед молоді й інших цільових груп;
- сприяння популяризації досягнень української і світової науки;
- розвиток співробітництва між Союзом та українськими, зарубіжними і міжнародними організаціями та установами, що опікуються проблемами молоді;

- участь у розробці та здійсненні цільових програм і заходів з метою профілактики правопорушень і недопущення залучення молоді до кримінальних структур і угруповань;
- сприяння передачі умінь, життєвого досвіду та професійної майстерності від видатних представників сучасної еліти в різних галузях матеріальної і духовної сфер до молоді;
- сприяння поширенню надбань української народної мудрості, що виражається у фольклорі, народній моралі, народній педагогіці, кращих зразках культури мислення і поведінки;
- участь у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, за виконанням законодавства в порядку, передбаченому чинним законодавством;
- участь у реалізації державної молодіжної політики.

Для виконання завдань ВМГО «СОМ» здійснює таку діяльність:

- самостійно розробляє, затверджує та реалізує плани і програми своєї діяльності, визначає перспективи свого розвитку;
- організовує та фінансує наукові розробки, програми, проекти, ініціативи, організаційні та інші заходи, спрямовані на виконання завдань Союзу;
- залучає до виконання статутних завдань Союзу науковців, громадських діячів, експертів, представників засобів масової інформації;
- може отримувати підтримку від органів державної влади;
- співпрацює з політичними партіями, засобами масової інформації, громадськими та іншими організаціями;
- створює госпрозрахункові організації, центри, тимчасові творчі та наукові колективи;
- отримує інформацію від державних та інших організацій у порядку, встановленому чинним законодавством;
- встановлює зв'язки та співпрацює з українськими, зарубіжними й міжнародними організаціями та установами всіх організаційно-правових форм і фізичними особами, діяльність яких пов'язана з діяльністю Союзу і(або) може сприяти досягненню мети Союзу;

- проводить і бере участь в організації наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, тренінгів та інших заходів для виконання статутних завдань;
- розповсюджує інформацію про свою діяльність і пропагує її результати;
- може брати участь у конкурсах, тендерах та інших подібних заходах;
- засновує засоби масової інформації;
- бере участь в організації і проведенні олімпіад, конкурсів, вікторин та інших змагань, визначає та нагороджує переможців з метою підтримки обдарованої молоді;
- встановлює і присуджує дипломи, грамоти, медалі, премії для обдарованих учнів, студентів, аспірантів, гранти для молодих учених і митців – членів Союзу;
- здійснює громадську експертизу нормативно-правових актів, що стосуються молоді, освіти, науки, інновацій, і вносить відповідні пропозиції, поправки, доповнення;
- залучає добровільні грошові і матеріальні внески вітчизняних та іноземних юридичних та фізичних осіб виключно для виконання статутних завдань;
- може бути учасником благодійних організацій і здійснювати благодійну діяльність;
- виступає учасником цивільно-правових відносин, набуває майнові і немайнові права, представляє і захищає інтереси своїх членів у державних і громадських органах [132].

Зусиллями СОМ видано книги “Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України” та “Біла книга молодіжної політики: підтримка обдарованої молоді” за редакцією Терепищого С.О.

В Україні існує своя система пошуку обдарованої і талановитої молоді, що головним чином виявляється за результатами конкурсів, змагань, предметних олімпіад тощо. Навчання в Малій академії наук України та розгалужена система проведення Всеукраїнських олімпіад – це дві платформи в системі підтримки талановитих дітей у школі. Система навчання в Малій академії наук України передбачає підготовку учнями творчих робіт та їх публічний захист. Олімпіада – це система проведення шкільних

міжпредметних олімпіад, які проходять навіть не в три, а в чотири етапи. Обидві системи фінансує Міністерство освіти і науки України. Відповідно до Указу Президента «Про положення про стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України» (від 16.05.2006 №398/2006) обдарованих учнів номінують на отримання президентських стипендій [104, 141].

Окрім цього, всі учасники конкурсу, які посіли призові місця в заключному III Всеукраїнському етапі захисту конкурсних робіт МАН України або в IV етапі міжпредметної олімпіади, згідно з Умовами прийому до вищих навчальних закладів, отримують додатковий відсоток для вагового коефіцієнта (у вступній компанії 2015 року – не більше 5 %), які зобов'язані враховувати будь-які вищі навчальні заклади, незалежно від форми підпорядкування й форми власності. Обдарована дитина отримує додатково максимальний відсоток, якщо посіла I місце в IV Всеукраїнському етапі шкільної олімпіади або III Всеукраїнському етапі захисту конкурсних робіт МАН України. Проте все це лише за умови, що ця молода людина подає заяву на здобуття відповідної фахової спеціальності, тобто вступає за тим науковим напрямом, профільний предмет у якому забезпечив їй призове місце [104].

Віднедавна в Україні з'явилася нова форма підтримки обдарованої молоді – літні школи. На виконання пункту 4 Доручення Президента України від 27.03.2013 р. № 1-1/711 «Діти – майбутнє України» Міністерство освіти і науки України зініціювало організацію літніх шкіл для обдарованих дітей. Метою проведення літніх шкіл є залучення обдарованої учнівської молоді до пошукових, дослідницьких та експериментальних робіт у різних галузях науки, техніки й виробництва, поглибленого вивчення профільних дисциплін та задоволення потреб у професійному самовизначенні [92].

Головними завданнями літніх шкіл є:

- розвиток в учнів інтересу до науково-дослідницької, конструкторської, винахідницької діяльності, створення умов для змістовного дозвілля дітей;

- виявлення та відбір школярів, які мають нестандартне творче мислення, здібності і нахили до наукової творчості, підтримка і подальший розвиток таких учнів;
- формування у школярів навичок самостійного мислення, інтересу до сучасної науки, уявлення про специфіку наукової роботи;
- залучення учнів до самоосвіти та самовдосконалення;
- визначення форм і методів роботи з обдарованими дітьми;
- створення ситуації особистісно орієнтованого навчання через безпосереднє спілкування та співпрацю вчених, аспірантів, педагогів, студентів і школярів (у тому числі робота у складі однієї дослідницької групи);
- створення інтелектуального командного середовища, психологічно комфортного для кожної дитини клімату, формування навичок роботи в команді;
- стимулювання діяльності педагогічних колективів для розвитку здібностей учнів МАН;
- реалізація ідеї безперервної освіти шляхом підготовки обдарованих учнів для продовження навчання у вищих навчальних закладах;
- оптимізація процесу відпочинку та оздоровлення, виховання й освіти обдарованих дітей засобами програмно-методичного і кадрового забезпечення, психолого-педагогічного супроводу;
- підтримка інтелектуально обдарованих учнів, створення умов для реалізації їх творчих, інтелектуальних потреб;
- формування гармонійно розвиненої, інтелектуальної, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої особистості;
- сприяння зростанню в суспільстві престижу науково-дослідницької діяльності учнів, авторитету їх педагогічних і наукових керівників [92].

Учасниками літніх шкіл можуть бути учні, які мають високі інтелектуальні досягнення в навчальній, науково-дослідницькій, винахідницькій і творчій діяльності. До них належать учасники, призери і переможці інтелектуальних змагань різних рівнів, зокрема конкурсів (очні, очно-заочні, заочні), предметних олімпіад, Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт

учнів – членів Малої академії наук України, виставок та виставок-конкурсів інноваційних проектів, виставок та виставок-конкурсів науково-технічного напрямку, турнірів, дистанційних конкурсів, турнірів (заочних та очно-заочних) тощо.

До основних форм роботи з учасниками літніх шкіл належать колективні, групові та індивідуальні.

До колективних і групових форм можна віднести:

- виступи перед учасниками школи провідних учених, інтерактивні лекції;
- лабораторно-практичні заняття, наукові семінари, круглі столи, дискусії за участю педагогів, учених, фахівців;
- організація спецкурсів, секцій, гуртків з поглибленого вивчення окремих тем предметів шкільного курсу, основ науково-дослідницької діяльності;
- майстер-класи, психологічні тренінги;
- наукові конференції, за результатами яких надаються рекомендації про подальше проведення досліджень, публікацію матеріалів;
- проекти тощо.

Індивідуальними формами організації роботи літніх шкіл можуть бути:

- виконання завдань науково-дослідницької, індивідуальної творчої роботи під керівництвом викладачів, аспірантів або студентів, які мають досвід організації науково-дослідницької роботи школярів;
- індивідуальні консультації.

Літні школи організовують свою діяльність на виконання державного замовлення, запитів учнівських і педагогічних колективів за підтримки провідних вищих навчальних закладів і наукових установ [92].

Варто зауважити, що в Україні успішно функціонує міжнародний чемпіонат комп'ютерних талантів «Золотий Байт» заснований Комп'ютерною Академією ШАГ у 2008 році. Конкурс орієнтований на молоде, прогресивне покоління, яке прагне проявити та реалізувати свої здібності у сфері ІТ-технологій, дизайну та комунікацій [53].

Цілі Чемпіонату:

- надати можливість талантам України та ближнього зарубіжжя проявити свої здібності у сфері ІТ-технологій, дизайну та комунікацій;
- стимулювати молодих фахівців впроваджувати інновації та розвивати бізнес-ідеї;
- надати реальну підтримку творчій молоді;
- звернути увагу нового покоління на соціальні проблеми і дати можливість вплинути на їх вирішення;
- зміцнити престиж інтелектуальної діяльності в суспільстві;
- розвивати популярність ІТ-технологій серед людей;
- заохотити молодих фахівців, які готові розвиватись та створювати нові цікаві проекти [53].

Кілька років поспіль в Україні існує польсько-український науковий проект «Сталий розвиток – науковий дебют» [105]. Організаторами проекту виступають Бюро депутата Європейського Парламенту, Прем'єра Уряду Республіки Польщі (1997- 2001), Голови Європейського Парламенту (2009 – 2012) професора Єжи Бузека, Національна академія педагогічних наук України, Науково-дослідницький гурток докторантів Інституту політичних наук університету в Ополі (Польща), а також Державна вища професійна школа у м. Руцібуж. У реалізації проекту активну участь брала НАПН України [105].

Особливістю конкурсу є те, що до участі разом із студентами-магістрантами допущено сучасну українську молодіжну наукову еліту – аспірантів, що дозволило збагатити конкурс новими науковими проектами і сміливими ідеями.

За час свого існування, конкурс набув високої популярності серед молоді, адже для них відкрилися нові перспективи щодо їх міжнародної співпраці у контексті європейської інтеграції.

Автори найкращих робіт мають можливість представити свої наукові розробки у підсумковій конференції на базі Вищої школи менеджменту у Варшаві [105].

Указом Президента України від 2 серпня 2000 року № 945/2000 затверджено «Положення про гранти Президента України для обдарованої молоді», яке визначає порядок надання обдарованій молоді щорічних грантів Президента України. Гранти Президента України для обдарованої молоді (далі – гранти) – це фінансова підтримка державою обдарованої молоді, що надається з

метою реалізації соціально значущих творчих проектів у соціальній і гуманітарній сфері. Грант може одержати громадянин України віком до 35 років [102].

У 2011-му році за особистої ініціативи Прем'єр-міністра України запровадили бюджетну програму з навчання студентів і аспірантів та стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах за кордоном. Це також конкурсне змагання – програма, що проходить три етапи: спочатку внутрішній конкурс за визначеними МОН України вимогами проводить вищий навчальний заклад, потім відбувається регіональний конкурс, а згодом заключна конкурсна комісія при Міністерстві освіти і науки України у складі ректорів найкращих вищих навчальних закладів приймає рішення. Молода людина, яка претендує на підготовку та навчання в закордонних навчальних закладах за державні кошти, має бездоганно знати іноземну мову, якою там викладатимуть предмети. Крім того, претендент повинен мати у своєму науковому багажі кілька опублікованих робіт, виступів на конференціях, працювати за науковою тематикою кафедри і факультету, які він представляє, надати рекомендації своїх наукових керівників [92].

Так, наприклад, на фінансування за цією програмою у 2012 році було виділено близько 40 млн. грн. – за ці кошти було відправлено на навчання до найкращих університетів Європи, Сполучених Штатів Америки, Канади 275 студентів і аспірантів [92].

Звернемо увагу і на інші можливості для обдарованої студентської молоді в міжнародному просторі. Так, розвиток міжнародного співробітництва між країнами Європи в галузі вищої освіти покладено на компетентні інфраструктури Ради Європи. З ініціативи Європейської Комісії європейські програми ERASMUS MUNDUS (з 1987 року) та SOCRATES (з 1994 року) заохочують викладачів і студентів до обміну. Мета цих програм – залучити до співпраці країни, які не є членами Європейського Союзу. Програми пропонують магістерські ступені в одному з європейських вишів, визнаючи національний диплом, а також стипендію для викладачів на трьохмісячне дослідження однієї з галузей наук, заявленої в рамках програм. Усі програми фінансує Рада Європи, а не Міністерство освіти країни-учасниці. Тому, на наш погляд,

програми мобільності студентства є перспективними в нашій країні, особливо сьогодні, оскільки держава може заощадити кошти.

Програми JEANMONNET (від 1989 року) [267] та LEONARDO [273] є частиною Європейської програми *навчання впродовж життя*. Ці програми стимулюють викладання та дослідження з метою інтеграції європейських навчальних закладів. Головною метою є підвищення якості професійної підготовки в західноєвропейських країнах, обмін і стажування студентів.

Програма TEMPUS [345] прагне прискорити модернізацію вищої освіти як у партнерських країнах, так і в країнах, що розвиваються. Грант цієї програми можуть отримати лише університети та інші освітні установи чи дослідницькі інститути, але не студенти чи інші фізичні особи.

Окрім програм підтримки вищої освіти з ініціативи Європейської комісії, протягом тривалого часу існують міжнародні організації для обдарованих студентів, такі як MENSA (MENSA, із 1946 року) [282], Талановита молодь (Talented Young People) [343], високо обдарована молодь (Profoundly and Exceptionally Gifted Youth) [306] та інші. Деякі з них мають обмеження у віці, деякі мають консультативний підхід у роботі, а деякі об'єднують усіх талановитих незалежно від віку та нації, як, наприклад, MENSA.

MENSA є найстарішою та найвідомішою організацією для людей з високим потенціалом. Організація MENSA була заснована в Англії вченим і адвокатом Ланцелотом Ваером та австралійським адвокатом Роналдом Беррілом. Метою було бажання створити товариство розумних людей, єдина вимога для вступу – високий інтелектуальний рівень. Конституція MENSA має на меті:

- підтримку та розвиток людського інтелекту на користь людства;
- підтримку дослідження природи, характеристик і використання інтелекту;
- забезпечення середовища для членів організації, що дають змогу інтелектуально розвиватися [282].

Нині MENSA має представництва у 50 країнах світу, а кількість членів сягає більше 100 000 осіб. До організації можна приєднатися лише за умови представництва у країні або звертатися до головного офісу. MENSA розділена на дві великих групи –

американську і британську, кожна з яких розділена на менші. Усі ці групи компонуються за інтересами на міжнародному, національному та регіональному рівні, що є результатом великого розмаїття талантів членів організації, різних професій і соціального класу. Багато груп формуються лише за регіональним фактором, численними є електронні групи, де члени групи ніколи не зустрічаються особисто, а лише спілкуються віртуально [282].

Проте перш ніж брати участь у міжнародних проектах і приєднуватися до товариств, потрібно забезпечити належний рівень володіння англійською мовою. У Європі англійська мова є мовою міжнародних конференцій, диспутів, пленумів та інших зустрічей незалежно від країни.

Під егідою Міністерства освіти і науки в усіх вищих навчальних закладах України проводяться Всеукраїнські предметні олімпіади та конкурси на кращу наукову роботу, що заохочує обдаровану студентську молодь до наукових досліджень. Усі вищі України беруть участь у відборі студентської молоді до участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах, проектах. Окрім науково-дослідної діяльності, студенти мають можливість проявити себе і в інших галузях, таких як музика, драматургія, спорт, мистецтво тощо.

Забезпечення педагогічної підтримки обдарованої молоді в університетах України передбачає підготовку педагогічного штату для роботи з обдарованими студентами. Обдарованих студентів має навчати викладач, який сам є обдарованим та володіє методикою роботи з обдарованими студентами. Нині більшість викладачів ВНЗ часто не готові до роботи з обдарованою студентською молоддю, тому актуальною є проблема підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з обдарованою молоддю.

Як свідчать дослідження Ф. Монкса, країни, які визнають особливі потреби обдарованих і необхідність спеціальних форм навчання обдарованих дітей, докладають зусиль для забезпечення спеціальною підготовкою учителів для роботи з цим контингентом. У вісімнадцяти країнах із двадцяти однієї країни ЄС проблема навчання обдарованих входить до програми базової підготовки на педагогічних факультетах.

Убачаємо за доцільне запозичити досвід Великобританії і ввести в педагогічних університетах на освітньо-кваліфікаційному

рівні «магістр» курс «Методика роботи з обдарованою студентською молоддю».

В освіті обдарованої молоді слід впроваджувати нові механізми, якими повинен володіти педагог. Упровадження інноваційних моделей навчання обдарованої молоді на основі використання дистанційних послуг у навчально-виховний процес дозволить сформувати таке навчально-розвивальне середовище, у якому обдарована студентська молодь буде мати можливість брати участь у науковій роботі на платформах провідних наукових центрів та університетів України під керівництвом провідних науковців. Вони також зможуть пройти поглиблене вивчення відповідних навчальних дисциплін у провідних вищих навчальних закладах України.

Убачаємо за доцільне організовувати педагогічну практику студентів педагогічних спеціальностей з обдарованими дітьми, а саме: запрошувати відповідну категорію молоді до університету, як це було зроблено вперше у Брентвудському університеті.

На нашу думку, у вирішенні цієї проблеми позитивним є досвід Житомирського державного університету імені Івана Франка (далі ЖДУ) [7]. Досліджуючи теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічному університеті, О. Антонова описує запроваджений кафедрою педагогіки ЖДУ навчальний курс для студентів магістратури «Методика педагогіки», що дозволяє вдосконалити навчальну діяльність педагогічно обдарованих майбутніх учителів. Основною ідеєю пропонованої методики є положення про те, що, реалізуючи свій власний творчий потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються в подальшому виявляти і розвивати обдарування учнів. В основу методики покладено особистісно орієнтований підхід до навчання й виховання майбутнього вчителя [40].

Метою запропонованої методики є інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості майбутнього вчителя з урахуванням його індивідуальних особливостей, стану здоров'я, потреб суспільства; виявлення та підтримка педагогічно обдарованої молоді; оптимальна реалізація цілісного розвивального впливу навчання, виховання та освіти на особистість майбутнього вчителя; розвиток і реалізація його творчих здібностей;

стимулювання творчої роботи студентів і викладачів; максимальна мобілізація психічних ресурсів особистості, спрямована на інтенсивний саморозвиток, що водночас забезпечуватиме її самореалізацію, творчу спрямованість; активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів; формування потенційного резерву для вступу до магістратури та аспірантури, підготовка наукових і педагогічних кадрів [7].

Мета конкретизується через систему *завдань*, зокрема:

1. Скорегувати зміст педагогічної освіти майбутнього вчителя з метою задоволення пізнавальних потреб різного рівня через систему основного й додаткового навчання (інваріантна частина навчальних програм, поглиблення, збагачення, проблемність змісту освіти, навчання за індивідуальним планом, додаткові години, цикли занять розвивального навчання тощо).

2. Забезпечити умови для самореалізації особистості, використовуючи сучасні технології навчання.

3. Скоординувати роботу фахівців, викладачів із цієї проблеми для надання кожному студенту індивідуальних рекомендацій, створення карт просування здібних майбутніх учителів [7].

Головним засобом реалізації методики ЖДУ визначає методичний супровід обдарованої особистості. Викладачі кафедри розробили індивідуальний план роботи студента, де зазначено напрями роботи з обдарованими та здібними майбутніми вчителями впродовж навчального року, згідно з яким проходить їхній розвиток. Пропонована методика спрямована на виявлення здібних та обдарованих студентів; створення умов для реалізації індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів; створення відповідної атмосфери для розвитку індивідуального потенціалу особистості та її пізнавальних здібностей в умовах вільного вибору, можливість адаптації особистості в соціокультурному середовищі [40].

Методика навчання педагогічно обдарованих студентів реалізується у процесі викладання педагогічних дисциплін і охоплює такі складові: основні навчальні курси «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика педагогіки», спецкурси «Основи педагогічної майстерності», «Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями», а також проведення студентами

експериментальної роботи, написання на основі цього наукових статей, рефератів, курсових, дипломних бакалаврських і магістерських робіт.

Колектив кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка під керівництвом професора О.А. Дубасенюк удосконалив зміст названих педагогічних дисциплін курсу «Педагогіка» з урахуванням стратегій збагачення, поглиблення, проблемності та індивідуалізації, а також створив навчальний посібник на основі системного підходу до аналізу педагогічних явищ «Практикум з педагогіки [7].

Посібник включає такі структурні елементи: предмет, цілі викладання курсу «Педагогіка»; суб'єкти педагогічного процесу (вчителі, вихователі, учні); зміст (навчально-виховна інформація) та засоби педагогічної комунікації (форми, методи, прийоми). Основними функціональними елементами є педагогічні вміння. Основні структурні компоненти знайшли своє відображення у структурі педагогічних знань майбутнього вчителя, а функціональні – у структурі його вмінь [7].

Особливістю посібника є його побудова, концентрація уваги на засобах педагогічної взаємодії основних суб'єктів педагогічного процесу. Разом з тим автори посібника достатньою мірою враховали значення теоретичних ідей, законів, закономірностей, які становлять базу для практичного досвіду. Тому кожний розділ посібника складається з теоретичного та практичного блоків.

Перехід від навчальної діяльності до професійної відбувається за допомогою діяльнісного модуля – інтегрованої якості педагога-вихователя. Діяльнісний модуль уміщує такі блоки: методологічний, теоретичний, практичний і соціальний.

Великий відсоток курсу відведено самостійній роботі студентів: завдання на вивчення та аналіз педагогічної літератури, наприклад, дидактичних систем минулого та сучасності, педагогічної преси, аналіз та узагальнення досвіду педагогів-новаторів, проведення елементів дослідження в період неперервної педагогічної практики в школах; завдання, пов'язані з аналізом основних педагогічних категорій (освіта, навчання, розвиток, зміст, форми, методи, засоби, прийоми тощо).

Контроль і самоконтроль передбачає включення до процесу навчання питань, тестів, анкет, які дозволяють визначити факт

засвоєння студентами навчального матеріалу з теми. Тест, як правило, складається із завдань (або питань, тестів пізнання, розпізнавання, класифікації, підстановки, тести конструктивного типу, тести «типова задача», тести-задачі), які стосуються діяльності відповідного рівня та еталона. Порівняння відповіді студента з еталоном за кількістю правильно виконаних операцій тесту дає змогу визначити коефіцієнт засвоєння, за яким можна робити висновок про завершеність процесу навчання [40].

До «Практикуму» викладачі кафедри педагогіки ЖДУ розробили «Робочі зошити», які дозволяють студентам якісно підготуватися до практичних занять, окреслюють завдання для самостійного пошуку, опрацювання першоджерел, проведення невеликих педагогічних експериментів тощо. Робочою програмою передбачено також ознайомлення майбутніх учителів з основними підходами до виховання обдарованих дітей. Тому до деяких тем, зокрема «Школяр, його розвиток і виховання», «Розумове виховання учнів», «Індивідуальна робота з учнями» тощо, введено теоретичний матеріал про обдарованість, особливості обдарованої особистості, методи та форми роботи з обдарованими дітьми [7].

Курс «Історія педагогіки» побудований на основі модульно-кредитного підходу до вивчення предметів педагогічного циклу. У ньому велику увагу відведено самостійній роботі студентів. У «Робочому зошиті. Історія педагогіки» О. Антонова пропонує студентам з кожної теми низку завдань для самостійної роботи. При цьому завдання, як правило, мають дослідницький характер [7].

У процесі вивчення педагогічних дисциплін здійснюється науково-дослідницька робота студентів, відображена у збірниках студентських наукових праць. Так, з 2004 року на основі авторського підходу факультет іноземних мов разом з кафедрою педагогіки видає збірник студентських та аспірантських праць «Формування професійної компетентності майбутніх учителів засобами інноваційних освітніх технологій» [7].

Отже, констатуємо, що практично всі основні курси педагогічних дисциплін орієнтовані на розвиток педагогічної обдарованості майбутніх учителів та їх підготовку до роботи з обдарованими дітьми.

У контексті предметного поля нашого дослідження заслуговує на увагу досвід роботи з обдарованою студентською молоддю в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

У результаті дисертаційного пошуку ми виокремили такі напрями діяльності з обдарованими студентами в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини: 1) навчально-пізнавальний; 2) науково-дослідний; 3) соціально-культурний.

Основним з них є *навчально-пізнавальна діяльність*, ефективність якої суттєво залежить від організаційних форм навчальної роботи. Ними, на наш погляд, є лекція, семінар, лабораторний практикум, індивідуальні та групові консультації, колоквиуми, ділові ігри, навчальні конференції тощо. Проте серед форм навчання студентів у вищих навчальних закладах Великобританії переважають *самостійна та індивідуальна робота*. На нашу думку, саме *самостійна та індивідуальна робота* дозволяє обдарованій молоді краще засвоїти знання, удосконалити вміння та навички.

На основі аналізу наукових досліджень, зокрема історико-педагогічних розвідок О. Антонової, Л. Вітанчук, О. Дубасенюк, Л. Кондрашової, Л. Прокопів та інших, уважаємо, що у вищому навчальному закладі формами *аудиторної* роботи з обдарованою молоддю є лекції (проблемні, дискусійні тощо), практичні, лабораторні заняття, семінари дослідницького й дискусійного характеру, курсові й дипломні роботи тощо. Форми *позааудиторної* роботи з обдарованою молоддю можна поділити на групові, масові та індивідуальні. Серед *масових* форм роботи найбільш поширеними є: науково-практичній читацькі конференції, «тижні педагогічної майстерності», олімпіади, конкурси та огляди наукових робіт, виставки робіт студентської наукової творчості, звітні наукові студентські конференції, «круглі столи», творчі знайомства тощо. До *групових* належать студентські наукові гуртки, міжфакультетські семінари, студентські клуби, технологічні бюро, проблемні групи, дослідницькі групи, до складу яких входять докторанти, аспіранти, викладачі, студенти. *Індивідуальні* форми роботи з обдарованою молоддю представлені навчанням за індивідуальними планами (програмами), самостійною роботою,

вивченням факультативних курсів і дисциплін за вибором, нетиповими завданнями науково-дослідного характеру під час виробничої практики, розробкою науково-дослідних проблем провідних кафедр тощо.

Важливим аспектом формування й розвитку здібностей студентів є раціональне поєднання різних форм організації навчально-виховної роботи зі студентською молоддю; розширення міжнародних програм обміну студентами; проведення спільних наукових досліджень викладачів, аспірантів, студентів; продуктивна праця обдарованої молоді в наукових гуртках, клубах; робота дослідницьких груп «викладач – студент – аспірант»; участь у наукових конференціях, олімпіадах; проведення наукових експедицій; діяльність наукових шкіл тощо.

Традиційною стала участь у міжнародних програмах студентської мобільності обдарованих студентів УДПУ. Так, з 2009 року на базі польського культурно-освітнього центру УДПУ успішно функціонує програма «Колегіум міжінституційних індивідуальних гуманітарних студій» (МІГуС) [61].

Навчання в Колегіумі МІГуС є трирічним навчанням денної форми. Воно побудоване згідно з індивідуальним навчальним планом, розробленим студентом та його науковим опікуном, якого студент обирає між науковцями і викладачами університету і спеціальність якого максимально близька до кола наукових зацікавлень студента.

Право на вступ до Колегіуму мають студенти університету (факультетів, які охоплені програмою), які успішно завершили перший рік навчання на обраних ними факультетах із середнім річним балом не нижче 4 (за п'ятибальною шкалою). Вступні випробування проводяться у два етапи: подання та оцінювання анкети претендента та співбесіда за однією з двох запропонованих в анкеті абітурієнтом тем.

Зарахований до Колегіуму студент переводиться на індивідуальний навчальний графік за основним місцем навчання та зобов'язується повністю виконати навчальний план обраного факультету. Виконання навчальної програми за основним місцем навчання уможливорює одержання студентом офіційного диплома навчального закладу після закінчення ним навчання [61].

Студенти Колегіуму МІГуС можуть брати участь у заняттях Колегіуму в межах програм «Міжфакультетські індивідуальні студії гуманістичні» та «Академія вільних мистецтв» (Міжінституційні індивідуальні студії гуманістичні) в Польщі.

Уманський Колегіум МІГуС декларує також свою готовність і відкритість до співпраці з іншими вищими навчальними закладами України з метою обміну студентами, викладачами та навчальними курсами, а також перспективного розширення структури Колегіуму [61].

Відзначимо інший вдалий проект «2 дипломи – ключ до професійної мобільності» (2006–2010 рр.) [111], реалізований у рамках угоди між Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини і Познанським університетом імені Адама Міцкевича. Результатом цих магістерських студій є отримання дипломів поіменованих вище навчальних закладів. У 2010 році 14 студентів університету успішно завершили навчання на магістерських студіях в Європейському колегіумі Яна Павла II в Гнезно Познанського університету імені Адама Міцкевича (напрямок підготовки «європейська комунікація», спеціалізація «балканістика») [111].

Ще однією вдалою магістерською програмою подвійного диплома була програма, реалізована Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини спільно з Вищою менеджерською школою в місті Легніца, що тривала впродовж 2012–2013 років. Відтак ще десять студентів та співробітників нашого університету отримали дипломи європейського зразка Вищої менеджерської школи в м. Легніца зі спеціальності «управління». З жовтня 2013 року стартувала чергова програма подвійного диплома, у рамках якої студенти мають змогу здобути європейську освіту. Таку можливість навчання наші студенти отримали завдяки угоді про співпрацю між Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини та Інститутом європейської культури в місті Гнезно. Так, 9 жовтня в стінах Інституту європейської культури Університету Адама Міцкевича (Польща) відбулася інавгурація нового 2013–2014 навчального року та урочиста посвята у студенти. У цьому році до когорти польських студентів долучилися і випускники Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, які навчаються в

магістратурі Інституту Європейської культури за напрямом «європейська комунікація» [111].

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини реалізація програм мобільності можлива в рамках угод про співробітництво. Польський культурно-освітній центр координує діяльність таких проектів спільно з польськими вищими навчальними закладами. Починаючи з 2011 року, діє програма студентської академічної мобільності в рамках угоди про співробітництво між Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини і Державною вищою школою професійної освіти імені Яна Амоса Коменського в Лешно. Щороку студенти обох навчальних закладів мають змогу впродовж семестру навчатися в партнерському університеті. За роки існування програми 18 студентів з Польщі і України мали унікальну нагоду познайомитися із системою освіти іншої країни, отримати нові знання та навички.

Подібні програми постійно розвиваються. Свідченням цього є те, що з березня 2013 року розпочато студентський обмін з Академією імені Яна Длугоша в Ченстохові. Упродовж весняного семестру дві студентки Колегіуму міждисциплінарних індивідуальних гуманітарних студій навчалися в Польщі [111].

З 2013 року студентська академічна мобільність реалізується також у рамках програми Еразмус Мундус [112]. Проект «EMINENCE» спрямований на такі країни, як Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Азербайджан і Вірменія (ці сусідні країни Східної Європи належать до зони Східного партнерства й отримують підтримку і в інших діях у вищій освіті та поза нею в рамках зовнішньоекономічних зв'язків Європейського Союзу).

Основна ціль партнерства «EMINENCE» полягає в тому, щоб підвищувати рівень кваліфікації найбільш мотивованих і талановитих студентів і працівників і дати їм змогу отримати міжнародний досвід.

За три роки стипендіатами цього проекту стали 10 студентів, 8 викладачів, 5 аспірантів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, які отримали змогу навчатися та проводити наукові дослідження в університетах Польщі, Португалії, Швеції, Франції та Іспанії [112].

На нашу думку, міжнародна мобільність є ефективною не лише в академічному, а й у пізнавальному аспектах. Тому вважаємо, що індивідуальна робота в міжнародних проектах є найефективнішою формою роботи з обдарованою студентською молоддю.

Окремим напрямом роботи з обдарованою студентською молоддю є, безумовно, **науково-дослідницька діяльність**. Великої уваги в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини надається стимулюванню наукового пошуку студентів. Під керівництвом провідних викладачів при кафедрах спільно з науковим студентським товариством працюють проблемні групи, наукові студентські гуртки, систематично проводяться зустрічі майбутніх учителів з провідними науковцями університету, студенти пишуть курсові, дипломні та магістерські роботи, досліджують різні аспекти історії, теорії та практики навчання, а також беруть участь у студентських науково-практичних конференціях міжнародного, всеукраїнського, регіонального та вузівського рівнів.

В університеті активно діє Студентське наукове товариство, основною метою роботи якого є об'єднання найбільш талановитих, здібних студентів, які не обмежуються у процесі отримання професійної освіти програмним матеріалом, що сприяє розвитку їх творчих здібностей. Члени товариства організовують конференції, науково-практичні семінари, засідання круглих столів, на яких обговорюють і вирішують важливі аспекти студентської наукової діяльності [135].

У 2014 році в університеті 2 149 студентів були залучені до науково-дослідної роботи у 288 наукових гуртках і проблемних групах. Тематика студентських наукових досліджень була представлена в контексті наукових тем кафедр і науково-дослідних робіт, які фінансувалися за рахунок коштів загального фонду державного бюджету.

Студенти мають можливість публікувати власні статті та тези у 28 студентських наукових збірниках. Про високі показники студентської наукової роботи також свідчать міжнародні та всеукраїнські студентські конференції і семінари.

На базі університету проведено 1 міжнародну та 14 всеукраїнських студентських конференцій і 59 семінарів. У 2014 р.

було опубліковано 33 студентських наукових збірники. Усього у 2014 році студенти університету оприлюднили 1 651 публікацію. У 2014 році студенти університету стали активними учасниками наукових заходів, які відбулися на базі інших ВНЗ [135].

Найталановитіші студенти УДПУ щороку беруть активну участь у конкурсах та олімпіадах різного рівня. Розширився спектр наукових конкурсів і змагань, у яких студенти взяли участь і вибороли призові місця. Зокрема, це IV Міжнародний конкурс з українознавства для студентів та молодих учених (I місце), III Міжнародний мовно-літературний конкурс імені Тараса Шевченка (I та III місце), міський та обласний конкурси бізнес-планів підприємницької діяльності, II Всеукраїнський студентський турнір з історії, конкурс Єжи Гедройца, Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, наукові проекти різного рівня.

За 2014 рік студенти університету здобули перемоги в різного рівня престижних конкурсах. Так, у II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук переможцями стали 12 студентів. Усього було подано 43 роботи для участі у II етапі конкурсу. Студенти вибороли: II місце – 2, III місце – 10.

Розширився спектр наукових конкурсів і змагань, у яких студенти університету взяли участь і вибороли призові місця:

1) Всеукраїнський чемпіонат з інформаційних технологій «ЕКософт – 2014» та національний етап Міжнародного конкурсу комп'ютерних проектів «INFORMTRIX – 2014» (III місце);

2) Міжнародний фестиваль-конкурс з гуманної педагогіки «Кожна дитина – національне надбання країни і держави» (II місце);

3) XII Міжнародний відкритий конкурс із Web-дизайну та комп'ютерної графіки (I місце);

4) III Міжнародний мовно-літературний конкурс імені Тараса Шевченка (диплом III ступеня);

5) Міський конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності (I місце);

6) Районний конкурс бізнес-планів;

7) Обласний конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності;

8) II Міжнародний студентський турнір з історії;

- 9) VIII конкурс Єжи Гедройца;
- 10) Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика (III місце);
- 10) Всеукраїнський конкурс для студентської молоді «Україна – Німеччина: міжкультурний діалог» (Центр німецької культури «Відерштраль» за підтримки посольства Німеччини в Україні і МОН) (диплом II ступеня);
- 11) II Всеукраїнський дистанційний конкурс студентських і учнівських робіт із соціальної педагогіки (диплом I ступеня в номінації «Соціальні проекти»).

Наукові проекти різного рівня:

- 1) EMINENCE 2 (3 студенти);
- 2) «Європейська комунікація» ОКР «магістр» (1 магістрант).

У II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади університет представляли 64 студенти, з них 8 осіб стали переможцями. Студенти вибороли: I місце – 2, II місце – 2, III місце – 4.

За активну участь у науково-дослідній роботі у 2014 році 30 студентів отримували стипендії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міського голови, іменні та персональні.

Серед основних завдань СНТ можна назвати такі:

1. Виявляти здібних і творчо мислячих студентів, залучати їх до наукової діяльності.
2. Допомогати молодим дослідникам опанувати основні наукові поняття та уявлення, здійснювати пошук нового у педагогічних явищах, виявляти в них приховані зв'язки різних рівнів (закони, закономірності, принципи, правила).
3. Сприяти оволодінню студентами методами та прийомами наукового дослідження, організації експериментальної діяльності.
4. Формувати у студентів загальну наукову культуру, дослідницькі уміння й навички.
5. Виховувати у студентів потребу в постійному поповненні знань, здійсненні професійного пошуку, розвитку самостійності мислення, пізнавальних інтересів та творчих здібностей.
6. Формувати науковий світогляд, організаторські здібності, стимулювати активність майбутніх науковців.

7. Надавати допомогу університету в реалізації позанавчальної роботи, спрямованої на розширення наукового кругозору студентів.

8. Координувати роботу СНТ факультетів [135].

До змісту діяльності СНТ належить: здійснення зв'язку між СНТ факультетів і науковим відділом університету, клопотання перед науковим відділом про допомогу у створенні наукових студентських проектів і відзначення обдарованих студентів, відбір кращих робіт і проектів на внутрішньоуніверситетський конкурс; звітність перед науковим відділом університету про роботу СНТ; інформування СНТ факультетів про проведення студентських конкурсів, конференцій, олімпіад різного рівня; проведення науково-методичних семінарів з організації наукових досліджень; відбір кращих студентських наукових робіт і допомога в їх опублікуванні; допомога в організації університетських і Всеукраїнських студентських конференцій, олімпіад, конкурсів, що проводяться на базі університету, відбір кращих студентів на Всеукраїнські й регіональні конференції; популяризація НДРС, інформація про успіхи молодих дослідників; установа зв'язків між СНТ факультетів і СНТ інших вишів; організація спільних з іншими навчальними закладами наукових проектів (семінарів, конференцій, збірників наукових праць тощо).

У **соціально-культурній структурі** Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини функціонує студентський клуб, при якому працюють загальноуніверситетські творчі колективи: український народний хор «*Кобзар*», ансамбль народного танцю «*Яворина*», ансамбль сучасного танцю «*Візаві*», ансамбль «*Музичні візерунки*», інструментальний ансамбль «*Акварелі*», фольклорний колектив «*Софія*», жіночий академічний хор «*Юність*», чоловіче вокальне тріо «*Гонта*», студентський театр драми і комедії, студентський театр естрадної мініатюри «*Дзеркало*», шаховий клуб «*Біла тура*», фольклорне товариство імені Гната Танцюри, літературна студія імені Миколи Бажана, «*Театр слова*», інші малі форми і жанри (солісти, дуети, декламатори) [131].

Кожен творчий колектив – виключний, неповторний і незамінний. У цих колективах студенти вдосконалюють творчу майстерність, здобувають навички публічних виступів, вивчають основи педагогічної майстерності, знайомляться з особливостями

роботи у творчому колективі та гідно представляють університет на всеукраїнському та міжнародному рівнях. Щорічно відбувається творчий звіт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, у якому беруть участь художні колективи університету. Окрім того, творчі колективи протягом року забезпечують концертну діяльність в університеті, місті, регіоні. У 2010–2011 навчальному році почав функціонувати духовий оркестр, до складу якого ввійшли студенти різних факультетів. Мистецькі студії та художні колективи є міцним фундаментом будь-якого творчого проекту університету [131].

Позитивним, на нашу думку, є досвід навчально-виховної роботи Житомирського державного університету. На базі університету створено *науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю* [94], який координує навчальну і виховну діяльність усіх учасників навчально-виховного процесу.

Центр здійснює роботу за такими напрямками: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок і ціннісних орієнтацій; поетапне діагностування рівня розвитку загальних та професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; організація науково-дослідницької роботи студентів; підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної творчості; розвиток художньо-естетичної творчості студентів; розвиток фізичних здібностей і збереження здоров'я майбутніх учителів; довузівська підготовка педагогічно обдарованих школярів.

До структури Центру входять дев'ять підрозділів, кожен з яких виконує певні завдання [94].

Аналітико-інформаційний. Завдання: створення позитивного інформаційного простору в контексті обдарованості студента; вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; визначення рівня розвитку професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; розробка пріоритетних напрямів у побудові роботи центру. *Форми та методи роботи:* спостереження, анкетування, тестування, опитування, статистична обробка даних за допомогою математичних методів тощо [7].

Науково-дослідницької роботи студентів. Завдання: організація та керівництво науково-дослідною роботою студентів; координація роботи Студентського наукового товариства, студентських проблемних груп і наукових гуртків; здійснення зв'язків з факультетами, кафедрами; випуск студентських наукових праць. *Форми та методи роботи:* бесіди зі студентами, зустрічі з досвідченими науковцями, обмін досвідом, науково-практичні конференції, круглі столи, «Школа майбутнього науковця» тощо [7].

Професійно-педагогічної творчості. Завдання: формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя; стимулювання професійної спрямованості та позитивної мотивації студентів на педагогічну діяльність; здійснення навчально-методичної роботи, спрямованої на розвиток у майбутніх учителів педагогічних здібностей; розробка і впровадження комплексу методик з розвитку педагогічної креативності; організація педагогічної практики студентів у середніх загальноосвітніх закладах нового типу з метою ознайомлення майбутніх педагогів з творчою лабораторією вчителів-майстрів тощо. *Форми та методи роботи:* активні методи навчання, ділові ігри, тренінги, олімпіади, конкурси педагогічної майстерності, аукціони педагогічних ідей; педагогічний театр, педагогічна практика, відвідування уроків творчо працюючих учителів тощо [7].

Соціально-педагогічної творчості. Завдання: створення умов для максимального розвитку соціально-педагогічних якостей майбутнього вчителя; організація діяльності волонтерського загону та «Телефону довіри»; організація діяльності студентської соціальної служби. *Форми та методи роботи:* клуб «Волонтер», «Телефон довіри», консультативна діяльність, тренінгові програми, соціально-психологічна підтримка студентів [7].

Підготовка студентів до участі у Всеукраїнських олімпіадах. Завдання: здійснення підготовки студентів до Всеукраїнських олімпіад з предмету та спеціальності; організація і проведення I (факультетського та загальноуніверситетського) туру Всеукраїнських олімпіад з предмету та спеціальності; організація і проведення II (Всеукраїнського) туру студентських олімпіад з дисциплін та спеціальностей університету (як базовий навчальний заклад); розробка технологій і методичних рекомендацій для

організації та проведення олімпіад, видання відповідної навчально-методичної літератури тощо.

Художньо-естетичної творчості. Завдання: створення умов для максимального розвитку художньо-естетичних здібностей і можливостей майбутнього вчителя; організація та проведення виставок творчого доробку студентів; випуск друкованого видання, у якому відображати результати творчих пошуків студентської молоді. *Форми та методи роботи:* гуртки художньої творчості на всіх факультетах, ансамблі, вокальні колективи; команди КВК; підготовка та проведення фестивалів, конкурсів, концертів тощо.

Розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я. Завдання: створення умов для максимального розвитку фізичних здібностей і можливостей майбутнього вчителя; пропаганда і формування здорового способу життя студентів. *Форми та методи роботи:* спортивні секції та клуби для всіх факультетів, організація та проведення змагань, турнірів тощо [7].

Міжнародної та міжрегіональної співпраці. Завдання: підтримка стосунків з іншими вищими навчальними закладами України та зарубіжжя; обмін досвідом про роботу з обдарованою студентською молоддю; організація, проведення та участь у студентських науково-практичних конференціях; вивчення досвіду роботи загальноосвітніх навчальних закладів різного типу тощо. *Форми та методи роботи:* організація та проведення студентських науково-практичних конференцій, тематичних читань; зустрічі із зарубіжними науковцями, педагогами тощо.

Довузівської підготовки педагогічно обдарованих школярів. Завдання: виявлення педагогічно обдарованих учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів міста та області; організація діяльності факультету майбутнього вчителя; підтримка здібної молоді та створення умов для вступу до університету тощо. *Форми та методи роботи:* лекції, семінари, бесіди, ділові ігри, екскурсії, олімпіади, «Дні відкритих дверей», відвідування лабораторій університету тощо [94].

У Центрі можна ознайомитися з діагностичними матеріалами: спеціальні методики, тести тощо, за якими всі бажаючі можуть перевірити себе і свої здібності. Розпочато створення комп'ютерного банку даних про здібності та успіхи студентів: результати шкільної успішності, показники тестування на

домінуючі здібності, участь у студентському житті, науково-дослідницькій роботі, участь в олімпіадах, творчі доробки тощо. Для студентів зібрано інформативні матеріали про діяльність гуртків, проблемних груп, художніх колективів, творчих майстерень, наукових проблемних груп, які діють в університеті та на факультетах (факультет, напрями роботи, керівник, результати діяльності тощо). Вони можуть ознайомитися з інформацією про студентів – учасників і переможців Всеукраїнських олімпіад, творчих конкурсів, фестивалів тощо (фотоматеріали, дипломи переможців, публікації у пресі, творчий доробок, відеоматеріали). Тут зібрано матеріали для вчителів: наукова і довідкова література, діагностичні методики, публікації у пресі про досвід роботи шкіл з навчання та виховання обдарованих дітей, узагальнення досвіду загальноосвітніх закладів з цієї проблеми, зразки допоміжних засобів (особиста картка учня, індивідуальна програма розвитку учня тощо). Постійно працює виставка студентських наукових праць, а також творчих робіт студентів університету [93].

Узагальнюючи стан і проблеми забезпечення педагогічною підтримкою обдарованої студентської молоді в Україні, можна зробити висновок, що програми розвитку вищої освіти України передбачають підвищення вимог до підтримки обдарованої молоді, що забезпечується низкою нормативно-правових документів.

З'ясовано, що стратегічні завдання для формування цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді та розвитку і реалізації її здібностей заявлені на національному рівні, а зміст вищої освіти передбачає залучення до наукової діяльності обдарованої студентської молоді як безперервного процесу формування творчої особистості, розвитку культурного й інтелектуального потенціалу України.

У результаті проведеного дослідження уточнено систему пошуку обдарованої і талановитої молоді в Україні, що головним чином виявляється за результатами конкурсів, змагань, предметних олімпіад тощо. Навчання в Малій академії наук України та розгалужена система проведення Всеукраїнських олімпіад – це дві платформи в системі підтримки талановитих дітей у школі. Система навчання в Малій академії наук України передбачає підготовку учнями творчих робіт та їх публічних захист. Олімпіада – це система проведення шкільних міжпредметних олімпіад, які

проходять навіть не в три, а в чотири етапи. Обидві системи фінансує Міністерство освіти і науки України.

З'ясовано, що Указом Президента України від 2 серпня 2000 року № 945/2000 затверджено «Положення про гранти Президента України для обдарованої молоді», яке визначає порядок надання обдарованій молоді щорічних грантів Президента України. У 2011-му році за особистої ініціативи Прем'єр-міністра України запроваджено бюджетну програму з навчання студентів і аспірантів та стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах за кордоном.

Виокремлено можливості для обдарованої студентської молоді в міжнародному просторі в рамках європейських програм ERASMUS MUNDUS (з 1987 року) та SOCRATES (з 1994 року), які заохочують викладачів і студентів до обміну. Мета цих програм – залучити до співпраці країни, які не є членами Європейського Союзу. Усі програми фінансує Рада Європи.

Узагальнено досвід надання педагогічної підтримки в Уманському державному університеті імені Павла Тичини та Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Охарактеризовано діяльність Центру роботи з обдарованою студентською молоддю та спецкурс «Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями» у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Досвід цих університетів засвідчує позитивну динаміку у педагогічній підтримці обдарованої студентської молоді.

3.2. Практичні рекомендації для врахування досвіду Великобританії з педагогічної підтримки обдарованої молоді в Україні

Сучасна молода людина має бути більш мобільною, інформованою та критично і творчо мислячою, а тому і більш вмотивованою до самонавчання і саморозвитку. Одним із пріоритетних завдань, визначених на Бухарестському саміті на 2012–2015 роки, було запровадження студентоцентрованого навчання та розвитку у студентів інтелектуальної незалежності та впевненості в собі.

Сьогодні особливого значення набувають педагогічні інновації, що можуть бути використані у процесі навчання обдарованої молоді. Адже саме поняття «*обдарована студентська молодь*» потребує формування для неї навчального середовища на інноваційній основі, тому що її здібності потребують розвитку, а для цього потрібно формувати відповідні підходи і знаходити нові інструменти досягнення основної мети – розвитку обдарованої особистості.

Проте недостатньо лише запропонувати ідею педагогічної підтримки або розробити новий підхід для роботи з обдарованою молоддю, необхідно реалізувати педагогічну інноватику у вищому навчальному закладі. Надання освітніх послуг, реалізація нових методик і технологій, упровадження технічних засобів навчання має сприяти розвитку обдарованої особистості.

Зазначимо, що важливе місце в підтримці навчально-виховного процесу відіграють засоби забезпечення доступу до конкретних джерел знань. Одним із провідних джерел знань є бібліотеки, де зосереджений великий обсяг інформації, що зберігається в різному вигляді. Одним з головних завдань системи надання дистанційних послуг у навчально-виховному процесі, орієнтованому на навчання обдарованої молоді, є забезпечення доступу студентам, викладачам і науковцям, які керують науковою діяльністю, до відповідних інформаційних ресурсів. Це дозволить підняти рівень науково-пізнавальної діяльності обдарованої молоді, яка бере участь у навчально-дослідницькому процесі.

На нашу думку, необхідно покращити ситуацію шляхом пошуку в університетах талановитих студентів, магістрантів, аспірантів, а також молодих та досвідчених учених.

Оскільки Україна орієнтує розвиток освіти на євроінтеграцію, тому доцільно, на наш погляд, розвивати освіту обдарованих згідно з європейськими тенденціями. Сьогодні увага Великобританії, як і всіх інших країн Європи, прикута не стільки до теоретичних обґрунтувань і досліджень феномену обдарованості, як до практичних форм роботи з обдарованою молоддю з метою конвертування потенціалу обдарованої молоді на добробут людства.

Узагальнення результатів наукового пошуку дало змогу виявити позитивні ідеї, які, на нашу думку, можуть бути

використані в освітній політиці України на *міжнародному, загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях.*

Міжнародний рівень:

- ✓ участь у міжнародних конференціях *Європейської ради з питань високих здібностей і Всесвітньої ради для обдарованих і талановитих дітей (World Council for Gifted and Talented Children);*
- ✓ членство в *Європейській раді з питань високих здібностей;*
- ✓ можливість міжнародного обміну вчителів, викладачів і науковців, які досліджують питання освіти обдарованої молоді, що сприятиме оновленню діючих методик, збагатить наявний досвід та практичну діяльність.

Загальнонаціональний рівень:

- ✓ удосконалити нормативну базу щодо визначення, виявлення і підтримки обдарованої студентської молоді незалежно від соціального та економічного статусу;
- ✓ створити технологію пошуку і виявлення обдарованої і талановитої студентської молоді, а також молодих та зрілих талановитих учених;
- ✓ використовуючи інтелектуальні телекомунікаційні системи, розробити технологію створення наукових кіл для наукових напрямів, що мають у своєму розпорядженні всі необхідні засоби для розвитку інтелектуальних здібностей;
- ✓ відповідно до міжнародних стандартів створити систему баз даних, що містять усю необхідну інформацію для навчання обдарованої молоді, включаючи систему інструментальних засобів для регулярного спілкування з талановитими вченими й дослідниками, загальноновизнаними у світі, Україні чи певному регіоні;
- ✓ для кожної предметної галузі створити бази даних потенційно талановитих магістрантів, студентів, аспірантів, молодих учених;
- ✓ відповідно до індивідуальних навчальних планів на основі систем телекомунікацій впровадити технології дистанційного навчання.

Регіональний рівень:

- ✓ запровадження сучасних методик виявлення, навчання та забезпечення педагогічною підтримкою обдарованої студентської молоді;
- ✓ забезпечення ефективної діяльності університетів регіону з метою створення умов для розвитку здібностей обдарованої студентської молоді та культивування в цієї категорії молоді самобутніх професійних якостей;
- ✓ розширення діяльності університетів регіону в роботі з обдарованою молоддю, а саме: створення на базі університетів регіональних центрів підтримки обдарованої молоді регіону;
- ✓ створення сайтів Регіональних центрів підтримки обдарованої молоді з метою обміну інформацією та залучення до співпраці;
- ✓ створення рівних можливостей для розвитку потенціалу обдарованої молоді з різних верств населення;
- ✓ здійснення просвітницької діяльності серед батьків обдарованої молоді – дискусії-зустрічі, інтернет-конференцій, диспутів з метою підвищення обізнаності батьків про особливості та специфічні потреби обдарованої особистості.

Місцевий рівень:

Університет, упроваджуючи новітні інформаційні технології навчання, має змогу розширити свою діяльність за такими напрямками:

- ✓ впровадження інформаційних технологій, що забезпечують доступ користувачів до наукових і методичних знань;
- ✓ організація та формування інформаційного простору для роботи з обдарованою студентською молоддю у ВНЗ;
- ✓ створення інформаційно-консультаційної служби на базі ВНЗ й організація інформаційної та методичної взаємодії з відділом освіти;
- ✓ залучення до взаємодії та координація діяльності підрозділів ВНЗ;
- ✓ реєстрація й обробка даних з освітньої, методичної та навчальної діяльності всіх структурних підрозділів ВНЗ;
- ✓ комплектування довідкового методично-інформаційного фонду освіти та науки електронними документами (книгами, навчально-методичною літературою за напрямками);

- ✓ розробка рекомендацій, узагальнення і використання передового досвіду з методики наукової організації та інтенсифікації навчального процесу;
- ✓ підготовка та розповсюдження тематичних підборок інформаційних матеріалів про надання методичних послуг, тематику фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі;
- ✓ проведення масових інформаційно-рекламних і профорієнтаційних заходів (виставки, ярмарки, розсилка матеріалів на сайти);
- ✓ моніторинг інформаційно-методичних потреб;
- ✓ створення системи популяризації здобутків обдарованої молоді з метою стимулювання обдарованої молоді та їх наставників (конкурси, олімпіади, тощо);
- ✓ розробити систему підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з обдарованою молоддю.

За підсумками проведеного дослідження запропоновано практичні рекомендації для впровадження позитивного досвіду Великобританії в роботі з обдарованою студентською молоддю у практику навчально-виховної діяльності університетів України на законодавчому, теоретико-педагогічному, організаційно-методичному, організаційно-адміністративному рівнях.

Наближення освіти обдарованої студентської молоді України до світових тенденцій убачаємо в урахуванні рекомендацій за такими напрямками розвитку політики забезпечення педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді:

Законодавчий напрям:

- розробити цілісну систему роботи з обдарованою і талановитою студентською молоддю, що базується на створенні бази діяльності вищих навчальних закладів з обдарованою студентською молоддю;
- адаптація сучасної національної нормативно-правової бази з питань підготовки педагогічних фахівців до «Рекомендацій (№1248) щодо розвитку освіти обдарованих і талановитих дітей» Парламентської асамблеї Ради Європи;
- фінансувати науково-дослідні проекти в галузі освіти обдарованої студентської молоді;

- модернізувати систему пошуку та відбору обдарованої молоді в економічно і соціально несприятливих умовах проживання;
- впровадити звітність ВНЗ щодо забезпечення спеціальними навчальними програмами та індивідуальними програмами особистісного розвитку обдарованої студентської молоді у вітчизняних ВНЗ.

Теоретико-педагогічний напрям:

- внести зміни до Державних стандартів підготовки бакалаврів і магістрів, які враховували б європейські рекомендації щодо освіти обдарованої молоді з метою посилення конкурентоспроможності вітчизняних педагогічних фахівців на ринку праці;
- сформувати теоретичне підґрунтя для оновлення змісту підготовки педагогічних фахівців відповідно до досягнень педагогічної науки;
- забезпечити технічно і технологічно модернізацію засобів навчання.

Організаційно-методичний напрям:

- впровадити в педагогічних університетах і на педагогічних факультетах класичних університетів кваліфікацію з навчання обдарованих дітей;
- створити інноваційний простір інформаційного обміну для педагогів, викладачів, психологів та ін.;
- заохочувати оволодіння педагогами практичного досвіду в роботі з обдарованими студентами;
- розробити програми підготовки фахівців для роботи з обдарованими дітьми та молоддю;
- забезпечити студентів цієї спеціальності виробничою практикою з відповідною категорією дітей;
- увести в штати шкіл і відділів освіти співробітника із кваліфікацією педагога для роботи з обдарованими дітьми, який має вчасно відстежувати обдаровану дитину в школі та разом з методистами відділу освіти забезпечити відповідну підтримку такої дитини.

Організаційно-адміністративний напрям:

- розробка програми роботи з обдарованою молоддю та укладання річного графіка роботи регіональних центрів та інформування про роботу центрів сайтах університетів.

На нашу думку, доцільно на базі Регіональних центрів підтримки обдарованої молоді створити Студентське наукове товариство з метою покращення науково-дослідної роботи в університетах, проведення всеукраїнських і міжнародних науково-практичних студентських конференцій. Діяльність наукового товариства сприяла б залученню до наукової роботи студентів із подальшою перспективою навчання в магістратурі та аспірантурі. Також доцільним убачаємо співпрацю з міжнародними фондами, які пропонують гранти на проведення науково-дослідної роботи закордоном, але з поверненням студента в Україну.

Діяльність центрів розділити за підрозділами: *аналітико-інформаційним, науково-дослідна робота студентів, професійно-педагогічна творчість, соціально-педагогічна творчість, підготовка студентів до участі у Всеукраїнських олімпіадах, художньо-естетична творчість, розвитком фізичних здібностей і заохоченням до здорового способу життя, міжнародна та міжрегіональна співпраця, довузівська підготовка педагогічно обдарованої молоді.*

У Центрі на партнерських засадах мають співпрацювати викладачі, педагоги, учні, батьки, дослідники, студенти, представники адміністративних і законодавчих органів, підприємств і установ, шкіл і відділів освіти регіону, Інституту обдарованої дитини, Союзу обдарованої молоді, ініціативна молодь, віртуальні мережі та інші соціальні і громадські об'єднання. Співпраця цих органів повинна переслідувати спільну мету – створення комплексу умов та засобів, спрямованих на вдосконалення системи виявлення, підтримки та розвитку обдарованих дітей і молоді.

Регіональні центри підтримки обдарованої молоді мають поставити перед собою такі завдання:

- створити комплекс діагностичних процедур і методів, спрямованих на раннє виявлення і підтримку розвитку обдарованих дітей;
- створити систему неперервної соціально-педагогічної підтримки обдарованих старшокласників, розробити методiku розвитку різних видів обдарованості;
- забезпечити обдаровану молодь менторами та тьюторами з викладачів ВНЗ;

- організувати науково-дослідну, пошукову діяльність школярів на базі університетів, написання робіт МАН;
- організувати науково-практичні конференції з проблем виявлення, підтримки та розвитку обдарованості дітей у процесі взаємодії ВНЗ і шкіл;
- відбір обдарованої молоді до університетів на пільговій основі;
- пошук нових можливостей фінансового забезпечення роботи із обдарованими старшокласниками та студентами.

Що стосується роботи Центру протягом семестрів, то тут мають регулярно організовуватися майстер-класи, студії вихідного дня, зустрічі-виставки з обдарованою молоддю університету та регіону, лекції-дискурси з викладачами університету, відеолекції, он-лайн-конференції тощо. До роботи з обдарованими старшокласниками потрібно залучати обдарованих студентів університету, що буде гарним заохоченням для розвитку потенціалу, студент є взірцем для обдарованих старшокласників.

Робота центру зі старшокласниками має здійснюватися щотижня в суботу та в канікулярний період, коли молодь вільна від навчання у школі та ВНЗ. Уважаємо за доцільне протягом канікулярного періоду забезпечити широке розмаїття заходів для обдарованої і талановитої молоді: літні школи, туристичні походи, спортивні змагання, турніри творчості, виставки, екскурсії, зустрічі з майстрами народного ремесла тощо.

Отже, на основі порівняльного аналізу змісту, форм і методів педагогічної підтримки обдарованої молоді в університетах України та Великобританії запропоновано *практичні рекомендації* щодо використання ідей британського досвіду педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах України на таких *рівнях: міжнародний, загальнонаціональний, регіональний, міський.*

Узагальнення довіду Великобританії у забезпеченні педагогічною підтримкою обдаровану студентську молодь уможливило виявити позитивні ідеї, які вбачаємо за доцільне використати у системі вищої освіти України, що відображено у практичних рекомендаціях за такими напрямками: законодавчий, теоретико-педагогічний, організаційно-методичний, організаційно-адміністративний.

ПІСЛЯМОВА

У монографії теоретично узагальнено і запропоновано новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що полягає у виявленні та розкритті організаційно-педагогічних засад педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії та визначенні можливостей використання досвіду цієї країни у вітчизняних вищих навчальних закладах.

Аналіз стану розробленості проблеми педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді засвідчив, що система надання педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії не дістала належного висвітлення у вітчизняних порівняльно-педагогічних дослідженнях.

На основі державних нормативно-правових та офіційних документів, пов'язаних зі створенням системи педагогічної підтримки обдарованої молоді, уточнено сутність поняття *«педагогічна підтримка обдарованої студентської молоді»* як системної педагогічної діяльності, що здійснюється викладачами ВНЗ, органами освіти та органами місцевого самоврядування, громадськими й міжнародними організаціями у сфері молодіжної політики з метою створення умов, гарантій і стимулів для розкриття індивідуального потенціалу у обдарованої молоді у сфері науки, освіти, культури і мистецтва.

Узагальнено теоретичні підходи щодо ознак високих здібностей і концептуальних моделей обдарованості у Великобританії (Д. Рензулі, Ф. Монкса, Д. Фельдх'юсена, А. Танненбаума, Г. Гарднера, Р. Стернберга, М. Чіксентміхаї, Д. Ейр).

Схарактеризовано нормативно-законодавче забезпечення педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах Великобританії: законодавчі акти Сполученого Королівства – «Студенти у серці системи» («Students at the heart of the system») та ін. Встановлено, що із прийняттям «Рекомендацій щодо розвитку освіти обдарованих і талановитих дітей» Парламентської асамблеї Ради Європи у 1994 році освіта обдарованої молоді стала пріоритетом державної політики у країнах Європейського союзу.

Доведено, що у Великобританії інтерес до обдарованої і талановитої молоді посилювався з перемогою на виборах уряду лейбористів (1997). Уряд запропонував новий освітній проект, метою якого було об'єднати всі школи та відділи освіти для того, щоб забезпечити підтримку обдарованій молоді, розробити стратегію для раннього виявлення і підтримки здібних, обдарованих і талановитих дітей. Все це знайшло відображення у законодавчій «Білій книзі» (1997 р.) («White Paper» Department for Education and Employment, 1997). Згодом, у 1999 році, було засновано національний комітет для роботи з обдарованою молоддю – Консультативну групу для роботи з обдарованою і талановитою молоддю.

Щодо програмного забезпечення встановлено, що педагогічна підтримка обдарованої молоді Великобританії здійснюється згідно з «Національною програмою для освіти обдарованих та талановитих» (The National programme for Gifted and Talented education), реалізацію якої забезпечують центри роботи з обдарованою молоддю, провідні університети та регіональні представництва.

Розкрито зміст педагогічної підтримки в університетах Великобританії, суть якого полягає в соціальній активності та адаптації студентів до потреб соціуму.

Виокремлено форми педагогічної підтримки обдарованої молоді в університетах Великобританії, серед яких – тьюторинг, менторинг і консалтинг. Поряд із традиційними формами навчання студентів в університетах (лекції, семінари, тьюторіали, що поєднані із самостійною та груповою роботою, е-навчання, літніми школи) виявлено інноваційні методи навчання обдарованих студентів: кейс-метод, ІТ-технології, веб-квести та ін.

Вивчено стан педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в Україні. Виявлено, що педагогічна підтримка обдарованої молоді в нашій країні забезпечується такими нормативно-правовими документами, як Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція педагогічної освіти, Державна програма «Вчитель», Комплексна програма «Творча обдарованість», Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки.

З'ясовано, що в Україні було засновано Інститут обдарованої дитини при Національній академії педагогічних наук та Всеукраїнську молодіжну громадську організацію «Союз обдарованої молоді» як осередки педагогічної підтримки обдарованої молоді. Популярності набули європейські програми ERASMUS MUNDUS та SOCRATES, міжнародний чемпіонат комп'ютерних талантів «Золотий Байт» і польсько-український науковий проект «Сталий розвиток – науковий дебют». Що свідчить про активність і мобільність обдарованої студентської молоді університетів України.

Окреслено можливості використання позитивних ідей британського досвіду в роботі з обдарованою студентською молоддю. Запропоновано *практичні рекомендації* щодо використання ідей британського досвіду педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді в університетах України на *міжнародному, загальнонаціональному, регіональному та місцевому* рівнях за такими напрямками: *законодавчий* (розробити цілісну систему роботи з обдарованою і талановитою студентською молоддю, що базується на створенні бази діяльності вищих навчальних закладів з обдарованою студентською молоддю; адаптувати сучасну національну нормативно-правову базу з питань підготовки педагогічних фахівців до «Рекомендацій (№ 1248) щодо розвитку освіти обдарованих і талановитих дітей» Парламентської асамблеї Ради Європи), *теоретико-педагогічний* (внести зміни до Державних стандартів підготовки бакалаврів і магістрів, які враховували б європейські рекомендації щодо освіти обдарованої молоді з метою посилення конкурентоспроможності вітчизняних педагогічних фахівців на ринку праці; сформулювати теоретичне підґрунтя для оновлення змісту підготовки педагогічних фахівців відповідно до досягнень педагогічної науки), *організаційно-методичний* (впровадити в педагогічних університетах і на педагогічних факультетах класичних університетів кваліфікацію з навчання обдарованих дітей; заохочувати оволодіння педагогами практичного досвіду в роботі з обдарованими студентами), *організаційно-адміністративний* (розробити програми роботи з обдарованою молоддю та укладання річного графіка роботи регіональних центрів та інформування про роботу центрів на сайтах університетів).

Глосарій

(авторський варіант)

- able children – здібні діти (до них відносяться 30 % найуспішніших дітей школи)
- advocacy – виступати на захист інтересів, допомогти в реалізації чогось. (У контексті підтримки обдарованої молоді – це форма підтримки інтересів обдарованої молоді на законодавчому рівні.)
- CfBT – Centre for British Teachers Education Trust (1968) – *Центр для британських учителів.* (Центр успішно працює у реалізації освітніх реформ для урядів різних країн світу. У Великобританії Центр працює з Департаментом освіти, Відділом із перевірки якості освіти та відповідності освітнім стандартам, Департаментом міжнародного розвитку Великобританії та місцевими органами влади.)
- Department for Innovation, Universities and Skill (2007) – *Департамент інновацій, університетів та навичок* виконував функції *Департаменту вищої освіти та Департаменту торгівлі та промисловості.* У червні 2009 р. був реорганізований у *Департамент бізнесу, інновацій та навичок.* Департамент відповідає за навчання дорослих, подальшу освіту, вищу освіту, науку та інновації.
- Department for Business, Innovation and Skills (2009)
- Gifted and Talented Coordinator – *Координатор освіти обдарованої та талановитої молоді* у місцевих відділах освіти, школах та інших навчальних закладах. (Координатор забезпечує обдаровану молодь необхідною підтримкою, залучає до участі в різноманітних програмах, літніх школах тощо.)

- gifted child – дитина, яка входить до 5 % найуспішніших студентів навчального закладу з усіх академічних дисциплін, тобто академічно обдарована дитина.
- gifted youth – молодь, здібності чи потенціал якої демонструють значно вищий рівень досягнень порівняно з іншими однолітками того ж оточення, віку тощо. Така молодь демонструє високі здібності в інтелектуальній і творчій діяльності та мистецтві. Окрім цього, вона має виражені лідерські якості та успіхи в навчанні. Обдарована молодь є вихідцями з усіх національних і соціальних груп.
- Gold Sachs Foundation – фонд робить благодійні пожертви і підтримує програми для вирішення соціальних та екологічних проблем у 38 країнах. Фонд фокусується на програмах, які сприяють економічному зростанню і допомагають створювати робочі місця. Фонд підтримує програми обдарованої молоді на базі університету Кембридж.
- (2007)
- guidance – в контексті освіти обдарованих це широкий концепт, що включає планування освіти та кар'єри обдарованого студента, психологічне консультування тощо. «Guidance» включає в себе різноманітні втручання – рекомендації індивідуальних курсів, програм для розвитку таланту, поради у виборі коледжу чи ВНЗ, напрямку підготовки чи фаху.
- Higher Education – Рада фінансування вищої освіти в Англії.
Funding Council for – Рада фінансування вищої освіти в Уельсі. Рада фінансування у Шотландії.
England (1992) Радам відводиться головна роль у
- Higher Education забезпеченні функціонування державної

Funding Council for Wales

Scottish Funding Council

вищої освіти в Англії та відповідним управлінням у Шотландії та Уельсі. Діяльність вищих навчальних закладів фінансується із державного бюджету через Міністерство освіти та Комітет науки і технологій. До підзвітності у використанні державних коштів у Великобританії ставляться доволі серйозно. Більшу їхню частину розподіляє Англійська рада згідно з результатами якісних показників наукових досліджень та якістю викладання предметів в університеті. Найбільшу фінансову підтримку отримують ті університети, які за якісними показниками засвідчують найвищий рівень у дослідженнях та викладанні. Ради окремо враховують специфічні потреби різних ВНЗ на утримання історичних будівель чи підтримки здібних студентів з бідних сімей, часом враховують співпрацю університетів з бізнесом та індустрією. Після підрахунків університетам чи коледжам надаються кошти у вигляді грант-блоків, якими університети вільно розпоряджаються.

ОЕСД – Organization of Economic Cooperation and Development

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – міжнародна організація, членами якої на сьогодні є 34 країни. 70 країн мають статус партнерів ОЕСР, беручи участь у багатьох сферах її діяльності. Україна тісно співпрацює з ОЕСР в статусі асоційованого члена. Діяльність ОЕСР спрямовується на зміцнення й підвищення ефективності економіки держав-членів, покращення соціально-

економічних умов та ситуації із зайнятістю, забезпечення економічного зростання як індустріально розвинутих країн, так і тих, що розвиваються.

OFSTED – The Office for Standards in Education (1992)

– *Відділ із перевірки якості освіти та відповідності освітнім стандартам.* Діяльність відділу охоплює контроль за наданням освітніх послуг, а саме за освітніми послугами на місцевому рівні (дитячі центри, дитячі садки, державні та приватні школи) та підготовкою вчителів. Хоча відділ є урядовим департаментом, очолює його Головний інспектор Її Величності з освіти та навичок, який щорічно зобов'язаний надавати незалежну консультацію уряду і парламенту Сполученого Королівства з питань освітньої політики. Інспектори Її Величності готують щорічний звіт до парламенту щодо якості освітніх послуг в кожній з чотирьох країн – Англії, Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії.

pedagogical support

– педагогічна підтримка, за міжнародним освітнім стандартом (ISCED), визначається як допомога студенту від професіоналів і як керівництво. Професіоналами в цьому випадку є педагоги, які займаються викладацькою діяльністю в освітній системі. Проте педагогічну підтримку можуть надавати консультанти, спеціалісти медіа-освіти.

talented child

– дитина, яка має високі досягнення в будь-якому виді мистецтва, музиці та спорті, іншими словами – творчо обдарована дитина;
– дитина, яка входить до 5 % найуспішніших дітей з однієї академічної дисципліни.

UCAS – Universities
and Colleges
Admissions Service

– неурядова і некомерційна *організація, яка займається вступною кампанією до університетів та коледжів.*

– організація надає наступні послуги: он-лайн реєстрацію, безкоштовну інформацію та поради для абітурієнтів, студентів вищих навчальних закладів, батьків та опікунів, шкіл. Організація співпрацює із співробітниками освіти, які беруть участь у вступній кампанії чи профорієнтаційній роботі серед потенційних абітурієнтів.

Young gifted and
Talented

– загальнонаціональна програма освіти обдарованої та талановитої молоді у Сполученому Королівстві

**Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо
освіти обдарованої молоді**

RECOMMANDATION 1248 (1994)¹ on education for gifted children

1. The Assembly reaffirms education as a fundamental human right, and believes that it should, as far as possible, be appropriate to each individual.
2. Whereas for practical purposes education systems must be set up so as to provide adequate education for the majority of children, there will always be children with special needs and for whom special arrangements have to be made. One group of such children is that of the highly gifted.
3. Gifted children should be able to benefit from appropriate educational conditions that would allow them to develop fully their abilities, for their own benefit and for the benefit of society as a whole. No country can indeed afford to waste talents and it would be a waste of human resources not to identify in good time any intellectual or other potentialities. Adequate tools are needed for this purpose.
4. Special educational provision should, however, in no way privilege one group of children to the detriment of the others.
5. The Assembly therefore recommends that the Committee of Ministers ask the competent authorities of the states signatory to the European Cultural Convention to take account of the following considerations in their educational policies:
  - i. legislation should recognise and respect individual differences. Highly gifted children, as with other categories, need adequate educational opportunities to develop their full potential;

- ii. basic research in the fields of «giftedness» and «talent» and applied research, for instance to improve identification procedures, should be developed in parallel. Research on the «mechanisms of success» could help to tackle school failure;
  - iii. meanwhile, in-service teacher training programmes have to include strategies for identifying children of high ability or special talent. Information on gifted children should be made available to all those who deal with children (teachers, parents, doctors, social workers, ministries of education, etc.);
  - iv. provision for specially gifted children in a given subject area should preferably be arranged within the ordinary school system, from pre-school education onwards. Flexible curricula, more chances of mobility, enriching supplementary material, audiovisual aids and project-oriented teaching styles are ways and techniques to foster the development of all children, whether highly gifted or not, and enable the identification of special needs at the earliest possible time;
  - v. the ordinary school system should be made flexible enough to enable the needs of high performers or talented students to be met;
  - vi. any special provision for highly gifted or talented students should be administered with discretion, to avoid the innate danger of labelling, with all its undesired consequences to society.
6. There is a need to clarify the notion of «giftedness» by an operational definition that is accepted and understandable in different languages. Therefore, the Assembly further recommends that the Committee of Ministers consider the setting-up of an ad hoc committee for this purpose including psychologists, sociologists, and educationalists of all relevant specialisations.

---

1. Assembly debate on 7 October 1994 (31st Sitting) (see Doc. 7140, report of the Committee on Culture and Education, Rapporteur: Mr Hadjidemetriou).

Text adopted by the Assembly on 7 October 1994 (31st Sitting).

Додаток В

Корисні веб-сайти в роботі з обдарованою молоддю у Великобританії

МАТЕРІАЛ	ОРГАНІЗАЦІЯ / ПРОГРАМА	ВЕБ-САЙТ
Ресурси, он-лайн каталоги, Мала Академія Наук. «Крамниця» матеріалів та послуг для здібних, обдарованих та талановитих. Регіональне партнерство.	<i>Young, Gifted and Talented National Programme</i>	http://ygt.dcsf.gov.uk/
Методичні ресурси.	<i>National Association for Able Children in Education</i>	www.nace.co.uk
Національні стратегії.	<i>National Strategies</i>	www.nationalstrategiescpd.org.uk/user/policy.php
Робота Департаменту дітей, школи та сім'ї у роботі із обдарованою та талановитою молоддю.	<i>National Strategies Standards Department for Children.</i>	http://nationalstrategiesstandards.dcsf.gov.uk/inclusion www.standards.dcsf.gov.uk/secondary/keystage3/issues/focus/ws_gt_pri_sec
Нова навчальна програма для середньої школи.	<i>Standards Department for Children, Schools and Families</i>	www.standards.dcsf.gov.uk/secondary/frameworks
Національна стратегія початкової освіти.	<i>Standards Department for Children, Schools and Families</i>	www.standards.dcsf.gov.uk/primaryframeworks

Підтримка обдарованої і талановитої молоді за широким спектром предметів. Міжнародні дослідження щодо освіти обдарованої і талановитої молоді.	<i>Oxford Brookes University</i>	www.brookes.ac.uk/schools/education/rescoun/cpdgifted
Підтримка батьків обдарованих дітей.	<i>National Association for Gifted Children</i>	www.nagcbrtain.org.uk
Підтримка обдарованих і талановитих спортсменів.	<i>National Talent framework for Physical Education and Sport</i>	www.talentladder.org.uk www.talentmatters.org www.teachernet.gov.uk/teachingandlearning/subjects/pe
Керівництво навчання обдарованих та талановитих в мистецтві дітей, включаючи поради щодо ідентифікації.	<i>Creative Generation</i>	www.creativegeneration.org.uk http://ygt.dcsf.gov.uk/
Спеціальні критерії до предметів. Національне керівництво освітою обдарованої і талановитої молоді.	<i>Qualifications and Curriculum Authority</i>	www.nc.uk.net/gt Завдання для більш здібних: http://www.qca.org.uk/qca_5971.aspx
Ефективне забезпечення для обдарованих та талановитих дітей початкової та середньої школи.	<i>Teachernet</i>	www.teachernet.gov.uk/

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

**ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ У
ВЕЛИКОБРИТАНІЇ**
на національному рівні

**Міжнародні організації
підтримки обдарованої
молоді:**

*Всесвітня рада для
обдарованих та
талановитих дітей
(WCGTY);
Європейська рада з питань
високих здібностей (ЕСНА)*

**Урядові проекти для
обдарованої молоді:**

*Академічний успіх у містах
Молоді обдаровані і
талановиті
Регіональні ворота
Національна академія для
обдарованої та талановитої
молоді
Проектні допомоги*

ОБДАРОВАНА МОЛОДЬ

Нормативні документи:

*Рекомендації
Парламентської асамблеї
Ради Європи
Національна програма для
обдарованої та
талановитої молоді*

**Британські національні
асоціації підтримки
обдарованих:**

*Національна асоціація
підтримки академічно
обдарованих дітей
(NAACE)
Національна асоціація для
обдарованих дітей
(NAGC)*

**Університетські
програми підтримки
обдарованої молоді:**

*NRICH
Fast Forward Mathematics
Tower Hamlets*

**Організації та центри
підтримки обдарованої молоді:**

*Національний комітет для
роботи з обдарованою і
талановитою молоддю
Центр британських учителів
Центр вивчення обдарованості
університету Неймеген
Відділ із перевірки якості освіти
та відповідності освітнім
стандартам.*

ДОДАТОК Е

Перелік освітніх сайтів Великобританії

Alliance of Sector Skills Councils	http://www.sscalliance.org
Assessment and Qualifications Alliance	http://www.aqa.org.uk/index.php
Becta	http://www.becta.org.uk/
Children's Workforce Development Council	http://www.cwdcouncil.org.uk/
Commission for Equality and Human Rights	http://www.equalityhumanrights.com/
Department for Business, Innovation and Skills	http://www.bis.gov.uk/
Department for Children, Schools and Families	http://www.dcsf.gov.uk
Edexcel	http://www.edexcel.com/Pages/home.aspx
General Teaching Council for England	http://www.gtce.org.uk
Government Offices for the Regions	http://www.gos.gov.uk/national/
GuildHE	http://www.guildhe.ac.uk
Higher Education Funding Council for England	http://www.hefce.ac.uk
Learndirect	http://www.learndirect.co.uk/
Learning and Skills Council	http://www.lsc.gov.uk
Learning and Skills Improvement Service	http://www.lsis.org.uk/LSISHome.aspx
Lifelong Learning UK	http://www.lluk.org/
National College for Leadership of Schools and Children's Services	http://www.nationalcollege.org.uk/
National Employer Service	http://nationalemployerservice.org.uk/
National Institute of Adult Continuing Education	http://www.niace.org.uk
National Skills Academy Network	http://www.nationalskillsacademy.co.uk/
OCR	http://www.ocr.org.uk

Office of the Qualifications and Examinations Regulator	http://www.ofqual.gov.uk
Ofsted	http://www.ofsted.gov.uk
Qualifications and Curriculum Development Agency	http://www.qcda.gov.uk
Quality Assurance Agency for Higher Education	http://www.qaa.ac.uk
Standards Verification UK	http://www.standardsverificationuk.org/
Training and Development Agency for Schools	http://www.tda.gov.uk
UK Commission for Employment and Skills	http://www.ukces.org.uk
Universities UK	http://www.universitiesuk.ac.uk/Pages/Default.aspx
Workers' Educational Association	http://www.wea.org.uk/

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. В. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз / Н. В. Абашкіна, О. І. Авксентьева, Р. І. Антонюк та ін. ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – 2-е вид. – К. : Вибір, 2002. – 322 с.
2. Айзенк Г. Й. Тесты IQ / Г.Й.Айзенк; [пер. с англ. Н. А. Кириленко]. – М. : ООО «Изд-во Астрель», 2002. – 256 с.
3. Айзенк Г. Ю. Проверьте свои способности / [пер. с англ.] – М. : Педагогика-Пресс, 1992. – 176 с.
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
5. Анохина Т. Педагогическая поддержка как реальность современного образования / Т. Анохина // Классный руководитель. – 2000. – № 3. – С. 63–81.
6. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу : монографія / О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с.
7. Антонова О. Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Антонова Олена Євгеніївна. – Житомир, 2008. – 548 с.
8. Бевз О. П. Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків у школах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. П. Бевз. – Умань, 2012. – 20 с.
9. Безлюдний О. І. Виховання дітей в американській та українській сім'ї / О. І. Безлюдний. – Умань : Жовтий О. О., 2012. – 358 с.
10. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : [б. и.], 1986. – 420 с.
11. Біда А. П. Обдарованість: проблеми, пошуки, перспективи : навчально-науковий посібник / А. П. Біда ; за заг. ред. А. І. Кузьмінського. – Черкаси : Вид. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – 323 с.
12. Біда А. П. Робота творчого вчителя з обдарованими дітьми в

- школах США і України : навч.-метод. посіб. / А. П. Біда. – Черкаси : Вид. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – 115 с.
13. Бідюк Н. М. Освіта у Великій Британії. Education in Great Britain : навч. посібник / Н. М. Бідюк, Л. М. Балацька. – Хмельницький : ТУП, 2000. – 127 с.
14. Білецька І. О. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання : навчально-методичний посібник / І. О. Білецька, О. М. Коберник. – Умань : СПД Жовтий, 2009. – 48 с.
15. Бойченко М. А. Моделі і технології виховання в зарубіжних країнах: навчальний посібник / М. А. Бойченко. – Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2012. – 142 с.
16. Бондар І. В. Смысловая детерминация саморазвития личности / И. В. Бондар, Н. С. Бондар // Психология субъективной активности личности. – К. : Либідь, 1993. – С. 16–17.
17. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
18. Веселова В. В. Гайденс [Електронний ресурс] / В. В. Веселова // Педагогическая энциклопедия. – Режим доступа : <http://rochemutak.ru/md/mod/tex/views/74766/>.
19. Волощук І. Проект «Фібоначчі»: мета, завдання та шляхи реалізації / Іван Волощук, Наталія Поліхун // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т обдар. дитини, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2012. – Вип. 8. – С. 252–260.
20. Вульфсон Б. Л. Модернизация педагогического образования в зарубежных странах / В. А. Мясников, Б. Л. Вульфсон, А. К. Савина. – М. : ИТИП РАО, 2009. – 356 с.
21. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Б. Л. Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – 208 с.
22. Гавеля О. М. Педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час : монографія / [О. М. Гавеля ; Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец.]. – К. : ДАКККіМ, 2006. – 215 с.
23. Газман О. С. Неклассическое воспитание: От авторской педагогики к педагогике свободы / О. С. Газман ; ред.-сост. А. Н. Тубельский, А. О. Зверев. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – 127 с.

24. Гальченко М. С. Досвід підтримки та розвитку обдарованих дітей в Сполучених Штатах Америки / М. С. Гальченко. – К. : Ін-т обдар. дитини НАПН України, 2012. – 45 с.
25. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети / Ю. З. Гильбух. – М. : Знание, 1991. – 80 с.
26. Гіптерс З. В. Художня творча діяльність студентів вищих закладів освіти України (1960–1995 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / З. В. Гіптерс. – К., 1998. – 18 с.
27. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
28. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко, С. Головка, С. Каверіна. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
29. Гранти для навчання у Великобританії. Правова освіта [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://law-edu.dp.ua/granty-dlya-navchannya-u-velykobrytaniji.html>.
30. Гранти і вузи. Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/abroad/edusystem/gbr/grant>
31. Григорьев Д. В. Социокультурное самоопределение подростка / Д. В. Григорьев // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 42–47.
32. Декларація прав дитини Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (20 листопада 1959 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=331>
33. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-п>.
34. Джуринский А. Н. История зарубежной педагогики / Александр Наумович Джуринский. – М. : Издательская группа «ФОРУМ» – «ИНФРА-М», 1998. – 272 с.
35. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. пос.] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
36. Дослідницька стипендія Гертфордського коледжу (Оксфорд) для молодих науковців. Європейський освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu-edu.org/ua/news/info/90>.

37. Дослідницькі стипендії з культурної та інтелектуальної історії при *Інституті Варбурга* (Лондон). Європейський освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu-edu.org/ua/news/info/106>.
38. Євтух М. Б. Дидактичні проблеми проектування навчальних занять в умовах вищої школи / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук. праць. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 9. – С. 23–30.
39. Євтух М. Б. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. Б. Євтух, І. С. Волощук // Педагогіка і психологія : науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. – 2008. – № 1. – С. 70–74.
40. Житомирський державний університет імені Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zu.edu.ua/>
41. Заболотна О. А. Теорія і практика альтернативної шкільної освіти у країнах Європейського Союзу : монографія / О. А. Заболотна. – Умань : ФОП Жовтий, 2013. – 364 с.
42. Завгородня Н. М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» [Електронний ресурс] / Н. М. Завгородня. – К., 2006. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2006/06znmznz.zip>.
43. Зазимко О. В. Психологічні основи ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» [Електронний ресурс] / О. В. Зазимко. – К., 2003. – 23 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2003/03zovoyv.zip>.
44. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/.
45. Закони України: «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
46. Закордонний досвід забезпечення роботи з обдарованими дітьми : монографія / [авт. кол.: Гальченко М. С., Волик В. В. та ін. ; за ред. В. М. Титова] ; НАПН України. Ін-т обдар. дитини. – К. : Інформ. системи, 2010. – 314 с.

47. Зверева И. Д. Социальная работа с молодежью / И. Д. Зверева. – К. : Академпресс, 1994. – 101 с.
48. Зверева І. Д. Дефініції соціальної роботи та соціальної педагогіки / І. Д. Зверева // Проблеми психології та соціальної роботи. – 2001. – № 4. – С. 12–16.
49. Зверева І.Д. Добročинність в освіті: Енциклопедія освіти. Акад. пед.наук України; гол.ред. В.Г. Кремень. – К.:Юрінком Інтер, 2008. – с.222–223.
50. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : монографія / І. Д. Зверева. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 394 с.
51. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Зверева Ірина Дмитрівна. – К., 1999. – 451 с.
52. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. Д. Зверева. – К., 1999. – 39 с.
53. Золотий байт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.goldenbyte.org/ua/reglament/mission.htm>.
54. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / І. А. Зязюн // Світло. – 1996. – № 1. – С. 4–9.
55. Інститут обдарованої дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iod.gov.ua/viewpage.php?page_id=4.
56. Капська А. Соціальна педагогіка : підручник / А. Капська ; за ред. проф. А. Капської. – 4-те вид. виправ. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
57. Карабаєва І. І. Інтелектуально обдаровані дошкільники: підтримка та супровід / Ірина Карабаєва, Тетяна Яценко, Алла Пасічник – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
58. Ковальчук Н. П. Основи соціалізації студентської молоді в умовах освітньо-виховного середовища педагогічного коледжу : навч.-метод. посібник / Н. П. Ковальчук. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – 108 с.
59. Коджаспирова Г. Словарь по педагогике / Г. Коджаспирова, А. Коджаспиров. – М. : ИКЦ «МарТ» ; Ростов н/Д : Изд. центр «МарТ», 2005. – 448 с.

60. Козырева Е. А. Теоретико-технологические аспекты психолого-педагогического сопровождения детей, их учителей и родителей / Е. А. Козырева // Школьный психолог. – 2001. – № 33. – С. 18–22.
61. Колегіум МІГуС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pkoc.udpu.org.ua/?page_id=45.
62. Конвенція ООН про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/convention_small_final.pdf.
63. Концепція Державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008–2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-2007-p>.
64. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія / К. В. Корсак ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 221 с.
65. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; під ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
66. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 380 с.
67. Кочубей Т. Д. Українська педагогічна думка другої половини ХVІІ – ХVІІІ століття крізь призму вітчизняних досліджень : монографія / Т. Д. Кочубей. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2012. – 410 с.
68. Красовицький М. Ю. Старша школа США: особливості сучасної організації та зміст освіти навчання / М. Ю. Красовицький // Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – С. 143–180.
69. Куліш Н. М. Розвиток самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» [Електронний ресурс] / Н. М. Куліш. – К., 2003. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03knmdsd.zip>.
70. Кульчицкая Е. И. Сирень одаренности в саду творчества / Е. И. Кульчицкая, В. А. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 316 с.

71. Кульчицкая Е. Одаренность как психологическая проблема / С. Кульчицкая // Практична психологія і соціальна робота. – 2001. – №7. – С. 28–30; № 8. – С. 14–15.
72. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – К. : Віра Інсайт, 2000. – 444 с.
73. Лавриченко Н. М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук / Н. М. Лавриченко. – К., 2006. – 39 с.
74. Лазарев В. А. Педагогическое сопровождение одаренных старшеклассников : монография / В. А. Лазарев. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2005. – 273 с.
75. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч.-метод. посібник / М. В. Левківський. – Вид. 4-те. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 190 с.
76. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / О. І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 404 с.
77. Локшина О. І. Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти / за ред. О. І. Локшиної. – К., 2006. – 232 с. (див. 201)
78. Лосєва Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи : навч. пос. / Н. М. Лосєва. – Д. : ДонНУ, 2003. – 336 с.
79. Луговий В. І. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : колект. моногр. / [В. Андрущенко, Н. Дівінська, В. Луговий та ін.] ; за заг. ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового ; АПН України, Ін-т вищої освіти. – К. : Пед. думка, 2008. – 254 с.
80. Мадзігон В. М. Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти : наук.-метод. посіб. / В. М. Мадзігон, Л. М. Ващенко, Л. І. Даниленко та ін. ; НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2010. – 127 с.
81. Маккоби М. О культуре общества и понимании эквивалентности / М. Маккоби, Н. Модiano // Исследование развития познавательной деятельности. – М. : Педагогика, 1971. – С. 307–320.
82. Малькова З. А. Сравнительная педагогика / З. А. Малькова, Б. Л. Вульфсон. – М. – Воронеж : Изд-во НПО «Модэк», 1996. – 256 с.

83. Малькова З. А. Школа и педагогика за рубежом / З. А. Малькова. – М. : Просвещение, 1983. – 191 с.
84. Метод кейсов (case study) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evolkov.net/case/case.study.html>.
85. Михайлова Н. Педагогика поддержки : учебно-метод. пособие / Н. Михайлова, С. Юсфин. – М. : МИРОС, 2001. – 208 с.
86. Міленіна М. М. Зарубіжний досвід підтримки обдарованості та сприяння розвитку творчих здібностей / М. М. Міленіна, Н. Б. Соколовська // Інноваційні технології навчання обдарованої молоді : матеріали міждисциплінар. наук.-практ. конф., 2–3 груд. 2009 р., м. Київ / АПН України, Ін-т обдар. дитини, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2009. – С. 126–130.
87. Міщик Л. І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Л. І. Міщик. – К., 1997. – 32 с.
88. Моляко В. Проблеми психології творчості і розробка підходу до вивчення обдарованості / В. Моляко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол.: Г. Сущенко (відп. ред.) та ін. – К. – Запоріжжя, 1999. – Вип. 13. – С. 9 – 13.
89. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – 2-е изд., исправ. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 304 с.
90. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 1999. – 184 с.
91. Мудрик А. В. Социальное воспитание как единство образования, организации социального опыта и индивидуальной помощи / А. В. Мудрик // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. – Вып. 3. – М. : Инноватор, 1995. – С. 54–57.
92. Навчання формує особистість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/navchannya-formuye-osobistist/>.
93. Наукова школа «Педагогічні аспекти обдарованості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zu.edu.ua/doc/ped_school1.pdf.

94. Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zu.edu.ua/doc/ped_lab4.pdf.
95. Національна доктрина розвитку освіти // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2001. – С. 137–155.
96. Ничкало Н. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / Н. Ничкало, І. Зязюн, Л. Пуховська та ін. ; АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К. ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – 233 с.
97. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / С. О. Терепищій, О. Є. Антонова, Р. А. Науменко та ін. – К. : ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. – 156 с.
98. Педагогическая энциклопедия : в 4-х т. / сост. И. А. Карпов, Ф. Н. Петров и др. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – Т. 3. – 880 с.
99. Педагогический энциклопедический словарь / под ред. Б. М. Бим-Бада. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 527 с.
100. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
101. Першукова О. О. Розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейській шкільній освіті : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. О. Першукова; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2002. – 19 с.
102. Положення про гранти Президента України для обдарованої молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/945/2000>.
103. Положення про дистанційне навчання, затверджено наказ МОНУ від 25 квітня 2013 р. № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
104. Положення про олімпіади, конкурси, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0598-98>.

105. Польсько-український науковий проект «Сталий розвиток – Науковий дебют» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knutd.com.ua/pod-ta-publkat/news/6018/>.
106. Поморцева Н. П. Современное состояние и тенденции развития системы обучения одаренных учащихся в общеобразовательной средней школе США (последняя четверть XX века) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Поморцева Надежда Павловна. – Казань, 2002. – 209 с.
107. Порівняльна педагогіка в Україні: віхи становлення: матеріали науково-практичного семінару «Педагогічна компаративістика – 2012: аспект обдарованості», 11 черв. 2012 р., Київ / за заг. ред. О. І. Локшиної, Н. І. Поліхун. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2012. – 152 с.
108. Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») // Книга керівника навчально-виховного закладу : довід.-метод. видання / упоряд. : Б. М. Терещук, В. В. Скиба. – Х. : Торсінг Плюс, 2005. – С. 39–57.
109. Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді [Указ Президента України] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/612/2000>
110. Програми подвійного диплома [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pkoc.udpu.org.ua/?page_id=24.
111. Програми студентської академічної мобільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pkoc.udpu.org.ua/?page_id=26.
112. Проект «EMINENCE» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udpu.org.ua/files/deps/int/1.pdf>.
113. Прокопів Л. М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. М. Прокопів. – Івано-Франківськ, 2006. – 19 с.
114. Пуховська Л. П. Європейський вимір педагогічної освіти: нові компетентності вчителів / Л. П. Пуховська // Порівняльно-педагогічні студії. – 2009. – № 1. – С. 63–70.
115. Пуховська Л. П. Моделі базової професійної підготовки вчителів у країнах Західної Європи / Л. П. Пуховська // Дидактика професійної освіти : збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 2. – С. 139–144.

116. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі : спільність і розбіжності : монографія / Л. П. Пуховська. – К. : Вища школа, 1997. – 180 с.
117. Реалізація у регіонах завдань та соціальних ініціатив Президента України щодо створення умов для сімейного виховання та творчого розвитку кожної дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.google.com.ua/url?url=http://man.gov.ua/documents/50/MO_N_lyst_20_07_2013_N1_9-518.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CCsQFjAEahUKEwiT0q_Tr4nGAhULVywKHZsiAFg&sig2=UCCstbQlMHxxTJyA-8UJvg&usg=AFQjCNFo3WwYIUf7AJNo7Rg2cmk5IHhBBQ
118. Рудик Я. М. Організаційні форми надання вищими навчальними закладами додаткових освітніх послуг обдарованим студентам : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Електронний ресурс] / Я. М. Рудик. – К., 2006. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/ard/2006/06gympos.zip>.
119. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. В. Савченко. – Луганськ, 2004. – 41 с.
120. Сбруєва А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань : препринт / А. Сбруєва. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 80 с.
121. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / А. А. Сбруєва. – Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня» ; Вид-во «Козацький вал», 2004. – 500 с.
122. Селевко Г. К. Технологии развивающего образования / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 192 с.
123. Сельдинская Н. Н. Современные педагогические условия совершенствования воспитания и обучения одаренных учащихся в США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сельдинская Надежда Николаевна. – Казань, 2002. – 169 с.

124. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53397/239559.html>.
125. Смалько Л. Є. Індивідуалізоване навчання в системі підготовки майбутнього педагога у США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» [Електронний ресурс] / Л. Є. Смалько. – К., 2000. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2000/00slemps.zip>.
126. Сметанський М. І. Деякі аспекти поліпшення педагогічної освіти майбутніх учителів / М. І. Сметанський // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 103–109.
127. Сметанський М. І. Проблема професіоналізму у вищій школі / М. І. Сметанський // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 67–72.
128. Соловей М. І. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко, З. М. Шалік. – К. : Ленвіт, 2004. – 144 с.
129. Сорока Г. Забезпечення педагогічної підтримки розвитку дитини : від творчої самореалізації до особистісного становлення / Г. Сорока // Управління школою. – 2003. – № 6 (18). – С. 8–11.
130. Сорока Г. І. Система педагогічної підтримки дітей в освіті / Г. І. Сорока. – Х. : «Основа», 2003. – 80 с.
131. Соціально-культурна структура УДПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=15.
132. Союз обдарованої молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://som.org.ua/>.
133. Спіцин Є. С. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Є. С. Спіцин. – К., 2003. – 120 с.
134. Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти / за ред. О. І. Локшиної. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 232 с.
135. Студентська наукова робота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.udpu.org.ua/studentska-naukova-robota/zbirnyku-naukovyh-prats-studentiv/#>.
136. Тадеєв П. О. Теорія і практика організації навчання обдарованих школярів у США (20-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук :

- спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / П. О. Тадесв. – Луганськ, 2012. – 40 с.
137. Теличко Н. В. Організація навчання обдарованих молодших школярів у США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Теличко Наталія Вікторівна. – Ужгород, 2005. – 220 с.
138. Терепищий С. Звернення до Президента та Прем'єр-міністра України [Електронний ресурс] / С. Терепищий. – Режим доступу: <http://som.org.ua/k205211.html>.
139. Тесленко В. В. Педагогічна система розвитку творчої обдарованості школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тесленко Валентин Вікторович. – Луганськ, 2000. – 262 с.
140. Тесленко В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні : монографія / В. В. Тесленко. – Вид. 2-е, доп. та перероб. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 368 с.
141. Указ Президента України: «Про положення про стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/398/2006>.
142. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1990. –Т. 5. – 528 с.
143. Федоров М. П. Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. П. Федоров. – Луганськ, 2000. – 19 с.
144. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 528 с.
145. Фурдуй С. Б. Педагогічні умови соціалізації обдарованих студентів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. Б. Фурдуй. – К., 2009. – 20 с.
146. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посібник / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552 с.

147. Хлівна О. М. Формування психологічної готовності до роботи з обдарованими дітьми у студентів педучилища : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Хлівна Олександра Миколаївна. – К., 1999. – 197 с.
148. Холод І. В. Інтернет-підтримка одареної молоді в університетах Великої Британії / І. В. Холод // Весник Академії знань. – Краснодар : ООО «Академія знань», 2014. – № 4 (11). – С. 64–69.
149. Холод І. В. «Обдарованість» та «обдарована молодь» – обсяг та змістове наповнення понять / І. В. Холод // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. С. Побірченко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – Вип. 26. – С. 128–133.
150. Холод І. В. Змістове наповнення поняття «обдарованість» у працях британських учених / І. В. Холод // Порівняльно-педагогічні студії : наук.-пед. журн. / НАПН України, Ін-т педагогіки, Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини / гол. ред. Н. М. Лавриченко. – Умань, 2014. – № 4 (22). – С. 26–31.
151. Холод І. В. Інноваційні підходи до навчання обдарованих у Великій Британії / І. В. Холод // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. пр. / гол. ред. І. С. Волощук. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2010. – Вип. 4. – С. 199–205.
152. Холод І. В. Моделі педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії / І. В. Холод // Вища освіта України. – К. : ТОВ «Гносіз», 2011. – № 3, дод. 2, т. 1 : тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» / ред. В. Г. Кремень. – С. 624–629.
153. Холод І. В. Рівні педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді у Великій Британії / І. В. Холод // Порівняльно-педагогічні студії : наук.-пед. журн. / НАПН України, Ін-т педагогіки, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини / гол. ред. Н. М. Лавриченко. – Умань, 2012. – № 3 (13). – С. 52–58.
154. Холод І. В. Форми педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді у Великій Британії / І. В. Холод // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. / гол. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 10 (44). – С. 209–216.

155. Цветкова С. Н. Содержание и методика обучения одаренных детей в начальной и неполной средней школе Англии и США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Цветкова Светлана Николаевна. – М., 2000. – 212 с.
156. Чорна Н. В. Оцінювання навчальних досягнень учнів методом тестування в педагогіці США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» [Електронний ресурс] / Н. В. Чорна. – Житомир, 2005. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05cnvtps.zip>.
157. Чудасова Л. А. Воспитание одаренных детей в теории и практике отечественной педагогики 20-х – начала 30-х годов XX в. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чудасова Людмила Алексеевна. – Самара, 1996. – 180 с.
158. Чухно Л. А. Організація навчання обдарованих студентів у вищих технічних навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. А. Чухно. – К., 2008. – 22 с.
159. Шандрук С. І. Тенденції професійної підготовки вчителів у США / С. І. Шандрук. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 495 с.
160. Шапар В. Психологічний тлумачний словник: близько 2 500 термінів / В. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.
161. Шлюбуль Е. Ю. Педагогическая поддержка студента в образовательном пространстве вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. / Шлюбуль Елена Юрьевна. – Краснодар, 2009. – 164 с.
162. Шутова М. О. Проблеми реформування загальної середньої освіти в США (1950-ті – 1990-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» [Електронний ресурс] / М. О. Шутова. – К., 2005. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05smoosr.zip>.
163. Щербакова О. А. Содержание и организация консультационной психолого-педагогической помощи в сельской школе США : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / О. А. Щербакова. – Рязань, 2007. – 20 с.
164. Юркевич В. Про окремі типи обдарованості / В. Юркевич // Завуч. – 2003. – № 17–18. – С. 9–10.

165. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах : 200000 слів / В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2007. – Т. 1–3.
166. Adams C. M. Distance Learning Opportunities for Academically Gifted Students / Adams C. M., Cross T. L. // Journal of Secondary Gifted Education. – 1999–2000. – № 11. – P. 88–96.
167. Aston University [Electronic resource]. – URL : www.aston.ac.uk/
168. Attfield R. Developing a Gifted and Talented Strategy: Lessons from the UK experience [Electronic resource] / R. Attfield // Research paper for CfBT Education Trust. – URL : <http://cdn.cfbt.com/~media/cfbtcorporate/files/research/2009/r-developing-a-gifted-and-talented-strategy-2009.pdf>
169. Baumfield V. Tools for Pedagogical Inquiry: The Impact of Teaching Thinking Skills on Teachers / V. Baumfield // Oxford Review of Education. – 2006. – № 32. – P. 185–96.
170. Berger S. Mentor relationships and gifted learners [Electronic resource] / S. Berger // Office of Educational Research and Improvement. – URL : <http://www.ericdigests.org/pre-9216/mentor.htm>
171. Besnoy K. How Do I Do That? Integrating Web Sites into the Gifted Education Classroom / K. Besnoy // Gifted Child Today. – 2006. – № 29. – P. 28–34.
172. Betts G. T. Profiles of the Gifted and Talented / G. T. Betts, M. Neihart // Gifted Child Quarterly. – 1988. – № 32. – P. 248–53.
173. Bloom B. S. Developing Talent in Young People / B. S. Bloom. – New York : Ballantine Books, 1985. – 557 p.
174. Borland J. H. Economically Disadvantaged Students in a School for the Academically Gifted: A Postpositivist Inquiry into Individual and Family Adjustment / J. H. Borland, R. Schnur, L. Wright // Gifted Child Quarterly. – 2000. – № 44. – P. 13–32.
175. Bristol University [Electronic resource]. – URL : www.bris.ac.uk/
176. Brunel University London [Electronic resource]. – URL : <http://www.brunel.ac.uk/>
177. Burt C. L. Mental and Scholastic Tests [Electronic resource] / C. L. Burt. – London : P. S. King. Republished and revised, 1921. – 430 p. – URL : <https://archive.org/stream/mentalscholastic00burt#page/n7/mode/2up>
178. Burt C. L. The Distribution and Relations of Educational Abilities [Electronic resource] / C. L. Burt. – London : The Campfield Press,

1917. – URL
: <https://archive.org/stream/distributionrela00burtrich#page/n17/mode/2up>
179. Burt C. L. The Factors of the Mind: An Introduction to Factor Analysis in Psychology / C. L. Burt. London : University of London Press, 1940. – 347 p.
180. Cadwallader S. The implicit theories of intelligence of English adolescents identified as gifted and talented: Thesis ... for the Degree of PhD. – The University of Warwick, 2009. – 382 p.
181. Campbell R. J. English Model of Gifted and Talented Education: Policy, Context and Challenges / R. J. Campbell // Gifted and Talented International. – 2007. – № 22. – P. 47–54.
182. Campbell R. J. The Social Origins of Students Identified as Gifted and Talented in England: A Geo-Demographic Analysis / R. J. Campbell // Oxford Review of Education. – 2007. – № 33. – 103–20.
183. Cardiff University [Electronic resource]. – URL : <http://www.cardiff.ac.uk/>
184. Carmichael O. Universities : Commonwealth and American : a comparative study. – New York : Harper. – 390 p.
185. Case method books [Electronic resource]. – URL : <http://www.thecasecentre.org/educators/casemethod/resources/books>
186. Case Study: Distributing Knowledge [Electronic resource]. – URL : http://www.iocom.com/docs/case_study_umanchester.pdf
187. Cattell James McKeen. American Men of Science : A Biographical Directory / James McKeen Cattell. – (3rd ed.). – New York : The Science Press. – 1921. – 808 p.
188. Chan D. W. «Education for the Gifted» and «Talent Development»: What Gifted Education Can Offer Education Reform in Hong Kong / D. W. Chan // Education Journal. – 2000. – № 28. – P. 1–13.
189. Chevening Scholarship [Electronic resource]. – URL: <http://www.chevening.org/>
190. Christopher M. M. Raising the Bar: Encouraging High Level Thinking in Online Discussion Forums / M. M. Christopher, J. A. Thomas, M. K. Tallent-Runnels // Roeper Review. – 2004. – № 26. – P. 166–71.
191. Cigman R. The Gifted Child: A Conceptual Enquiry / R. Cigman // Oxford Review of Education. – 2006. – № 32. – P. 197–212.

192. Clark C. Educating Students with high Ability / C. Clark, B. Shore. – UNESCO, 1998. – 136 p.
193. Coventry University [Electronic resource]. – URL : <http://www.coventry.ac.uk/>
194. Csikszentmihalyi M., Csikszentmihalyi I. Family influences on the development of giftedness // The Origins and Development of High Ability. – Chichester, 1993. – pp. 187-206.
195. De Montfort University [Electronic resource]. – URL : <http://www.dmu.ac.uk/home.aspx>
196. Delisle J. R. Guiding the social and emotional development of gifted youth: A practical guide for Educators and counselors / J. R. Delisle. – UK : Longman Group, 1991. – 237 p.
197. Department for Innovation, Universities & Skills [Electronic resource]. – URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-business-innovation-skills>
198. Distance learning [Electronic resource]. – URL : <http://www.open.ac.uk/courses/what-study-like/distance-learning>
199. Durham University [Electronic resource]. – URL : <https://www.dur.ac.uk/>
200. Education Policies: Controversies and Critiques. / Ed. by A. Hargreaves, D. Reynolds. – L. : Falmer Press, 1989. – 222p.
201. E-mentoring [Electronic resource]. – URL : <http://www.e-mentoring.eu/>
202. Encouraging the Use of Technology in the Classroom: The WebQuest Connection [Electronic resource]. – URL : http://www.readingonline.org/articles/art_index.asp?HREF=/articles/stinson/
203. Encyclopedia of Giftedness, Creativity, and Talent / Barbara Kerr. – University of Kansas : SAGE Publications, Inc – 2009. – 1112 p.
204. Erasmus Mundus. [Electronic resource]. – URL: <http://www.eu-edu.org/euermundus.html>
205. Ericsson K. A. Giftedness Viewed From the Expert-Performance Perspective / K. A. Ericsson, K. Nandagopal, R. W. Roring // Journal for the Education of the Gifted. – 2005. – № 28. – P. 287–311.
206. European Case Clearing House (ECCH) [Electronic resource]. – URL : <http://www.thecasecentre.org/educators/aboutus/organisation/history>

207. European Council for High Ability Education [Electronic resource]. – URL : <http://www.echa.info/>
208. European Glossary on Education. – Brussels : Eurydice, 2002. – Vol. 4 : Management, monitoring and support staff. – 216 c.
209. European Glossary on Education. – Brussels : Eurydice, 2004. – Vol. 1 : Examinations, Qualifications and Titles. – 268c.
210. European Glossary on Education. – Brussels : Eurydice, 2007. – Vol. 5 : Decision-making, Advisory, Operational and Regulatory Bodies in Higher Education. – 248 c.
211. European Glossary on Education. – Brussels : Eurydice, 2007. – Vol. 5 : Educational Institutions. – 204 c.
212. Excellence Hub – Yorkshire and Humber [Electronic resource]. – URL : <http://www.york.ac.uk/excellencehub/>
213. Excellence Hubs [Electronic resource]. – URL : http://www.ruralgandt.org.uk/index.php?category_id=28
214. Eyre D. What really works in Gifted and talented / Deborah Eyre. – London, 2007.
215. Eyre D. What Really Works in Gifted and Talented Education – Taking Stock Keynote speech at NAGTY conferences Warwick and London, 2007 [Electronic resource] / Deborah Eyre. – URL: http://www.brightonline.org.uk/what_really_works.pdf
216. Eysenck H. J. The IQ – Argument. Race, Intelligence and Education. – L. : Temple Smith, 1971. – 160 p.
217. Eysenck H.S. The Inequality of Man. – L. : Temple Smith, 1973. – 243 p.
218. Fast Forward Mathematics [Electronic resource]. – URL : <http://nrich.maths.org/6351>
219. Feldhusen J.F. A new conception of giftedness and programming for the gifted Illinois // Council for the gifted journal. – 1986. – № 5. – P. 5–26.
220. Feldhusen T., Koloff M. A three stage model // The gifted child Today. – 1989. – № 1. – P. 15–19.
221. Freeman J. Children's talent in fine art and music – England / Joane Freeman // Roeper Review. – 2000. – № 22. – P. 98–101.
222. Freeman J. Counselling the Gifted and Talented / J. Freeman // Gifted Education International. – 2005. – № 19. – P. 245–252.
223. Freeman J. Developing a school policy for gifted and talented pupils / Joane Freeman // Education Today. – 2000. – № 50. – P. 40–44.

224. Freeman J. Educating the Very Able : Current International Research [Electronic resource] / Joane Freeman. – London : The Stationery Office, 1998. –URL: (Free on www.joanfreeman.com)
225. Freeman J. Environment and high IQ: A consideration of fluid and crystallised intelligence / Joane Freeman // Personality and Individual Differences. – 1983. – № 4. – P. 307–313.
226. Freeman J. Families, the essential context for gifts and talents / Joane Freeman // International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent / K. A. Heller, F. J. Monks, R. Sternberg & R. Subotnik. – Oxford : Pergamon Press, 2000. – P. 573–585.
227. Freeman J. Gifted Children Growing Up / Joane Freeman. – London : Cassell ; Portsmouth, New Hampshire : Heinemann, 1991. – 256 p.
228. Freeman J. Gifted Children Grown Up / Joane Freeman. – London : David Fulton Publications ; Philadelphia : Taylor and Francis, 2001. – 256 c.
229. Freeman J. Giftedness in the Long Term / J. Freeman // Journal for the Education of the Gifted. – 2006. – № 29. – P. 384–403.
230. Freeman J. How To Raise A Bright Child : practical Ways to Encourage Your Children's Talents 0-5 Years / J. Freeman. – London : Vermilion, 1996. – 192p.
231. Freeman J. Inborn talent exists / Joane Freeman // Behavioral and Brain Sciences. – 1998. – № 21(3). – P. 415.
232. Freeman J. Mentoring gifted pupils / Joane Freeman // Educating Able Children.– 2001. – №5. – P. 6-12.
233. Freeman J. Out of School Educational Provision for the Gifted and Talented around the World : Report for the Department for Education and Skills (UK Government) [Electronic resource] / Joane Freeman. – 2002. – 57 p. – URL: (Free on www.joanfreeman.com)
234. Freeman J. Parents and families in nurturing giftedness and talent / Joane Freeman // International Handbook for Research on Giftedness and Talent / K. A. Heller, F. J. Monks, A. H. Passow (Eds.) – Oxford : Pergamon Press, 1993. – 838 p.
235. Freeman J. Quality education: The development of competence / Joane Freeman. – Geneva : UNESCO, 1992. – 256 p.
236. Freeman J. The Emotional Development of the Highly Able / J. Freeman // European Journal of Psychology of Education. – 1997. – № 12. – P. 479–93.

237. Freeman J. Worldwide provision to develop gifts and talents : International survey [Electronic resource] / Joane Freeman. – 2010. – 32 p. – URL:<http://www.joanfreeman.com/pdf/towereport.pdf>
238. Further and Higher Education Act 1992 [Electronic resource]. – URL : http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1992/13/pdfs/ukpga_19920013_en.pdf
239. Gagné F. Transforming Gifts into Talents: the DMGT as a Developmental Theory / F. Gagné // High Ability Studies. – 2004. – № 15. – P. 119–47.
240. Gallagher J. J. Gifted Education in the 21 st Century / J. J. Gallagher // Gifted Education International. – 2002. – № 16 (2). – P. 100–10.
241. Gallagher S. A. Giftedness and Asperger’s Syndrome : A New Agenda for Education / S. A. Gallagher, J. J. Gallagher // Understanding Our Gifted. – 2002. – № 14. – P. 7–12.
242. Galton F. Hereditary Genius / [Electronic resource] Francis Galton. – London : Macmillan, 1869. – 423 p. – URL : <http://www.mugu.com/galton/books/hereditary-genius/text/pdf/galton-1869-genius-v3.pdf>
243. Galton F. Hereditary talent and character[Electronic resource]. – URL : <http://psychclassics.yorku.ca/Galton/talent.htm>
244. Gardner Howard. Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21-st Century.–New York: Basic Books, 1999.
245. Gifted child [Electronic resource]. – URL : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/233407/gifted-child>
246. Gold Sachs Foundation [Electronic resource]. – URL : <http://www.goldmansachs.com/who-we-are/at-a-glance/index.html>
247. Goodlad S. Students as tutors and mentors / S. Goodlad // Mentoring and Tutoring by Students / S. Goodlad (Ed.). – London : Kogan Page, 1998. – P. 1–17.
248. Goswami U. Neuroscience and Education / U. Goswami // British Journal of Educational Psychology. – 2004. – № 74. – P. 1–14.
249. Gross M. U. M. Exceptionally Gifted Children : Long-Term Outcomes of Academic Acceleration and Nonacceleration / M. U. M. Gross // Journal for the Education of the Gifted. – 2006. – № 29. – P. 404–29.
250. Guilford J. P. Intellect and the Gifted / J. P. Guilford // Gifted

Child Quarterly. – 1972. – № 16. – P. 239–243.

251. Guilford J. P. Three faces of intellect / J. P. Guilford // The American Psychologist. – 1959. – Vol.14. – P. 469 – 479.

252. Hany E. A. Long-Term Effects of Enrichment Summer Courses on the Academic Performance of Gifted Adolescents / E. A. Hany, C. Grosch // Educational Research and Evaluation. – 2007. – № 13. – P. 521–37.

253. Harris C. R. The Hollingworth Longitudinal Study : Follow-Up, Findings, and Implications / C. R. Harris // Roeper Review. – 1990. – № 12. – P. 216–22.

254. Harvard Business School [Electronic resource]. – URL : <http://www.hbs.edu/case/index.html>

255. Heller K. A. International Handbook for Research on Giftedness and Talent / K. A. Heller, F. J. Monk, A. H. Passow (Eds). – Oxford : Pergamon Press, 2000. – 950p.

256. Helping teachers challenge learners [Electronic resource]. – URL : <http://teachertools.londongt.org/>

257. High Ability Studies [Electronic resource]. – URL : <http://pendientedemigracion.ucm.es/info/sees/web/LINKS/High%20Ability%20Studies.htm>

258. Higher Education at Cambridge Regional College [Electronic resource]. – URL : <http://www.camre.ac.uk/higher-education/>

259. Higher Education Funding Council for England [Electronic resource]. – URL : <http://www.hefce.ac.uk>

260. Higher Education Funding Council for Wales [Electronic resource]. – URL : <https://www.hefcw.ac.uk/>

261. Hollingworth L. Gifted children, their nature and nurture / Leta S. Hollingworth // New York: Macmillan, 1926. – 374 p.

262. Hoogeveen L. Teacher Attitudes Toward Academic Acceleration and Accelerated Students in the Netherlands / L. Hoogeveen, J. G. Hell, L. Verhoeven // Journal for the Education of the Gifted. – 2005. – № 29. – P. 30–59.

263. Houston I. The influences of intentional mentoring on the career aspirations and educational expectations of middle school African-American adolescents participating in a college preparatory program :dis. ... for PhD. – University of South Carolina, 1999. – 171 p.

264. IGGY International gateway for gifted youth [Electronic resource]. – URL : <https://www.iggy.net/>

265. Imperial College London [Electronic resource]. – URL : <https://www.imperial.ac.uk/>
266. International Handbook of Giftedness and Talent / K. A. Heller, F. J. Mönks, R. Subotnik [et al.]. – Second Edition. – Kidlington, Oxford, 2000. – 950 p.
267. JEAN MONNET [Electronic resource]. – URL : http://eacea.ec.europa.eu/lfp/jean_monnet/jean_monnet_en.php
268. Kaufman F. A. What educators can learn from gifted adults / F. A. Kaufman // Talent for the Future / F. J. Mönks & W. Peters (Eds.). – Maastricht : Van Gorcum, 1992.
269. Krathwohl D. A Revision of Bloom’s Taxonomy : An Overview / D. R. Krathwohl // Theory into Practice. – 2002. – № 41. – P. 212–18.
270. Lancaster University [Electronic resource]. – URL : www.lancaster.ac.uk/
271. Layden S. Helping the Child of Exceptional Ability / Susan Layden. – London : Croom Helm, 1985. – 102 p.
272. Learning support [Electronic resource]. – URL : <http://www.manchester.ac.uk/study/undergraduate/teaching-learning/learning-support/>
273. Leonardo Mobility projects [Electronic resource]. – URL : <https://www.erasmusplus.org.uk/leonardo-mobility-projects>
274. Leroux J. A. Voices from the Classroom : Academic and Social Self-Concepts of Gifted Adolescents / J. A. Leroux // Journal for the Education of the Gifted. – 1988. – № 11. – P. 3–18.
275. Lohman D. F. The Role of Nonverbal Ability Tests in Identifying Academically Gifted Students: An Aptitude Perspective / D. F. Lohman // Gifted Child Quarterly. – 2005. – № 49. – p. 111–38.
276. Lohman D. F. Gifted Today but not Tomorrow? Longitudinal Changes in Ability and Achievement During Elementary School / D. F. Lohman, K. A. Korb // Journal for the Education of the Gifted. – 2006. – № 29. – P. 451–86.
277. London Academy of Excellence Hub [Electronic resource]. – URL : <http://excellencelondon.ac.uk/>
278. London Excellence Hub [Electronic resource]. – URL : <http://excellencelondon.ac.uk/>
279. Loughborough Students' Union [Electronic resource]. – URL : <http://www.lsu.co.uk/>
280. Lubinski D. Study of Mathematically Precocious Youth After 35

- Years / D. Lubinski, C. P. Benbow // Perspectives on Psychological Science. – 2006. – № 1. – P. 316–45.
281. Mackintosh N. S. The Biology of Intelligence / N. S. Mackintosh // British Journal of Psychology. – V. 56. – 1986. – P. 23–29.
282. Mensa [Electronic resource]. – URL : <https://www.mensa.org/>
283. Merriam S. Mentors and proteges: A critical review of the literature / S. Merriam // Adult Education Quarterly. – 1983. – № 33 (3). – P. 161–173.
284. Methods and materials [Electronic resource]. – URL : <http://www.manchester.ac.uk/study/undergraduate/teaching-learning/methods-materials/>
285. Monks F. J. Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective / F. J. Monks, & R. Pfluger. – Radboud University Nijmegen. – February 2005. – 172 p.
286. Montgomery D. Double Exceptionality: Gifted Children With Special Educational Needs and What Ordinary Schools Can Do / D. Montgomery // Gifted and Talented International. – 2004. – № 18. – P. 29–35.
287. Multiple Intelligences: Gardner's Theory [Electronic resource]. – URL : <http://www.springhurst.org/articles/MItheory.htm>
288. MyEd, the University's web portal [Electronic resource]. – URL : <https://www.myed.ed.ac.uk/>
289. National Association for Able Children in Education [Electronic resource]. – URL : <http://www.nace.co.uk/>
290. National Association for Gifted Children [Electronic resource]. – URL : <http://www.nagc.org/>
291. National union of students [Electronic resource]. – URL : <http://www.nus.org.uk/en/students-unions/students-union-map/>
292. NCA – National curriculum assessments [Electronic resource]. – URL : <https://ncatools.education.gov.uk/>
293. NRICH enriching mathematics [Electronic resource]. – URL : <http://nrich.maths.org/frontpage>
294. Olivier T. Inspiring Teachers to Discern and Enrich Gifted Learners in a Disadvantaged Environment / T. Olivier, L. Wood // Gifted Education International. – 2007. – № 23. – P. 160–72.
295. Oxford [Electronic resource]. – URL : <http://www.ox.ac.uk/>
296. Oxford Brookes University [Electronic resource]. – URL : <http://www.brookes.ac.uk/homepage/>

297. Panov V. I. Gifted Children: Identification, Teaching and Development / V. I. Panov // Russian Education and Society. – 2002. – № 44. – P. 52–80.
298. Passow A. H. The Nature of Giftedness and Talent / A. H. Passow // Gifted Child Quarterly. – 1981. – № 25. – P. 5–10.
299. Pedagogical support for students [Electronic resource]. – URL : <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2031>
300. Personal tutor [Electronic resource]. – URL : <http://www.ed.ac.uk/studying/undergraduate/facilities/academic/tutor>
301. Phillips E. The educational needs of gifted children :Thesis ... for the Degree of PhD. – The University of Warwick, 2001. – 363 p.
302. Pizzini E. L. Improving science instruction for gifted high school students / E. L. Pizzini // Roeper Review. – 1985. – № 7. – P. 231–234.
303. Plymouth University [Electronic resource]. – URL : <https://www.plymouth.ac.uk/>
304. Post F. Creativity and psychopathology. A study of 291 world-famous men / F. Post // British Journal of Psychiatry. – 1994. – № 165. – P. 22–34.
305. PPE Society – Philosophy, Politics, Economics [Electronic resource]. – URL : <https://www.warwicksu.com/societies/ppe/>
306. Profoundly and Exceptionally Gifted Youth [Electronic resource]. – URL : <http://www.peggy.org.uk/>
307. Pyryt M. C. Thinking About Model Specification in Gifted Education / M. C. Pyryt // Gifted and Talented International. – 2000. – № 15. – P. 85–91.
308. Queen Mary University of London [Electronic resource]. – URL : <http://www.qmul.ac.uk/>
309. Recommendation 1248 (1994)1 on education for gifted children [Electronic resource]. – URL : <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta94/erec1248.htm>
310. Reis S. M. Curriculum Compacting and Achievement Test Scores: What does the Research Say? / S. M. Reis // Gifted Child Quarterly. – 1998. – № 42. – P. 123–129.
311. Renzulli J. S. The Identification and Development of Giftedness as a Paradigm for School Reform / J. S. Renzulli // Journal of Science Education and Technology. – 2000. – № 9. – P. 95–114.

312. Renzulli J. S. The Multiple Menu Model for Developing Differentiated Curriculum for the Gifted and Talented / J. S. Renzulli // Gifted Child Quarterly. – 1988. – № 32. – P. 298–309.
313. Renzulli J. S. The Reform Movement and the Quiet Crisis in Gifted Education / J. S. Renzulli, S. M. Reis // Gifted Child Quarterly. – 1991. – № 35. – P. 26–35.
314. Renzulli J.L. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity // Conceptions of Giftedness / R. Sternberg, J. Davidson. – Cambridge, 1986. – P. 53–92.
315. Resources and Standards in Urban Schools [Electronic resource]. – URL : <http://cee.lse.ac.uk/ceedps/ceedp76.pdf>
316. Rile T. L. Problem-Solving Competitions: Just the Solution! / T. L. Rile, F. A. Karnes // Gifted Child Today. – 2005. – № 28. – P. 31–64.
317. Rinn A. N. Effects of a Summer Program on the Social Self-Concepts of Gifted Adolescents / A. N. Rinn // The Journal of Secondary Gifted Education. – 2006. – № 17. – P. 65–75.
318. Robinson A. A National Study of Local and State Advocacy in Gifted Education / A. Robinson, S. Moon // Gifted Child Quarterly. – 2003. – № 47. – P. 8–25.
319. Robinson N. M. Family Factors Associated with High Academic Competence in Former Head Start Children at Third Grade / N. M. Robinson // Gifted Child Quarterly. – № 46. – 2002. – P. 278–290.
320. Robinson N. M. Two Wrongs Do Not Make a Right: Sacrificing the Needs of Gifted Students Does Not Solve Society's Unsolved Problems / N. M. Robinson // Journal for the Education of the Gifted. – 2003. – № 26. – P. 251–273.
321. Rogers K. B. Lessons Learned About Educating the Gifted and Talented: A Synthesis of the Research on Education Practice / K. B. Rogers // Gifted Child Quarterly. – 2007. – № 51. – P. 382–96.
322. Scottish Funding Council [Electronic resource]. – URL : <http://www.sfc.ac.uk/>
323. Shernoff D. J. Student Engagement in High School Classrooms from the Perspective of Flow Theory / D. J. Shernoff // School Psychology Quarterly. – 2003. – № 18. – P. 158–176.
324. Shore B. M. Effective Curricular and Program Practices in Gifted Education and the Interface with General Education / B. M. Shore, M. Delcourt // Journal for the Education of the Gifted. – 1996. – 20. – P. 138–54.

325. Social and emotional issues facing gifted and talented students: What have we learned and what should we do now? / M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson & S. M. Moon // The Social and Emotional Development of Gifted Children. What Do We Know? / M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson & S. M. Moon. – Washington : Prufrock Press., 2002.
326. Spache G. Scoring qualitative responses on the Wechsler-Bellevue scale [Electronic resource] / G. Spache// American Journal of Orthopsychiatry. – 1948. – № 18. – P. 360–363. – URL : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1939-0025.1948.tb05097.x/abstract>
327. Spearman C. «General Intelligence» Objectively Determined and Measured» [Electronic resource] / C. Spearman // The American Journal of Psychology. – 1904. – № 15 (2). – P. 201–292. – URL :<https://www.psych.umn.edu/faculty/waller/classes/FA2010/Readings/Spearman1904.pdf>
328. Speirs Neumeister K. L. Understanding the Relationship Between Perfectionism and the Achievement Motivation in Gifted College Students / Speirs Neumeister K. L. // Gifted Child Quarterly. – 2004. – № 48. – P. 219–231.
329. Staffordshire University [Electronic resource]. – URL : www.staffs.ac.uk/
330. Stanford's Education Program for Gifted Youth [Electronic resource]. – URL : <http://epgy.stanford.edu/>
331. Stanley J. C. Eight considerations for mathematically talented youth / J. C. Stanley, A. E. Lupkowski & S. G. Assouline // The Gifted Child Today. – 1990. – № 13 (2). – P. 2–4.
332. Staudt B. Achievement, Underachievement and Cortical Activation: A Comparative EEG Study of Adolescents of Average and Above-Average Intelligence / B. Staudt, A. C. Neubauer // High Ability Studies. – 2006. – № 17. – P. 3–16.
333. Steiner H. H. Cognitive Development in Gifted Children: Toward a More Precise Understanding of Emerging Differences in Intelligence / H. H. Steiner and M. Carr // Educational Psychology Review. – 2003. – № 15 (3). – P. 215–46.
334. Stern W. General Psychology from the Personalistic Standpoint / William Stern. – New York: MacMillan Co, 1938. –589 p.

335. Sternberg R. J. Creativity across time and space: Life span and cross-cultural perspectives / R. J. Sternberg & T. I. Lubart // High Ability Studies. – 1998. – № 9. – P. 59–74.
336. Sternberg R. J. Successful Intelligence: How Practical and Creative Intelligence Determine Success in Life [Electronic resource] / R. J. Sternberg. – NY : Simon and Schuster, 1996. – URL : www.teachingexpertise.com/articles/robert-sternberg-education-theories-1679
337. Sternberg R. J. The Triarchic Model Applied to Identifying, Teaching, and Assessing Gifted Children / R. J. Sternberg, P. R. Clinkenbeard // Roeper Review. – 1995. – № 17. – P. 255–60.
338. Sternberg R. J. WICS as a Model of Giftedness / R. J. Sternberg // High Ability Studies. – 2003. – № 14. – P. 109–37.
339. Sternberg R., Beyond I: Triarchic Theory of Human Intelligence. – Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, 1985. – 492 p.
340. Strategic Workshop: Meeting the Needs of Gifted Children and Adolescents –Towards a European Roadmap Day 1 – Monday 26 November, 2007, Session 2 [Electronic resource]. – URL : <http://www.cost.eu/module/download/day1session2part1>
341. Structures of Education and Training Systems in Europe. – Brussels : Eurydice, 2009– 2010. – United Kingdom – England. – 57 c.
342. Students at the heart of the system [Electronic resource]. – URL : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31384/11-944-higher-education-students-at-heart-of-system.pdf
343. Talented Young People [Electronic resource]. – URL : <http://talentedyoungpeople.org/>
344. Tannenbaum A. J. Giftedness: A psychosocial approach // Conceptions of giftedness [Ed. R. J. Sternberg & J. E. Davidson]. – New York: Cambridge University Press. – 1986. – pp. 21–52.
345. Tempus Programme [Electronic resource]. – URL : <http://eacea.ec.europa.eu/tempus/>
346. Terman L. M. The Discovery and Encouragement of Exceptional Talent / L. M. Terman // American Psychologist. – 1954. – № 9. – P. 221–230.
347. Terman L. M. The Measurement of Intelligence: An explanation of and complete guide for the use of the Stanford revision and extension of the Binet – Simon Intelligence Scale [Electronic resource] / L. M.

- Terman. – Boston : Houghton Mifflin, 1916. – 396 p. – URL : <http://www.gutenberg.org/files/20662/20662-h/20662-h.htm>
348. The Annual Report of Her Majesty's Chief Inspector of Schools [Electronic resource]. – URL : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/276670/0453.pdf
349. The Extended Case Study Method of Assessment in Marketing Education [Electronic resource]. – URL : https://usir.salford.ac.uk/17001/1/paper_39.pdf
350. The Gifted and Talented programme [Electronic resource]. – URL : <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmchilsc/h/337/337i.pdf>
351. The Learning Power of WebQuests [Electronic resource]. – URL : <http://tommark.com/writings/ascdwebquests/>
352. The Manchester Curriculum Case Study [Electronic resource]. – URL : <https://www.thersa.org/discover/publications-and-articles/reports/manchester-curriculum-case-study-parklands-school/Download>
353. The National Academy For Gifted And Talented Youth: Evaluation of the gifted entrepreneurs [Electronic resource]. – URL : <http://dera.ioe.ac.uk/14368/1/nagtygepdec05.pdf>
354. The nature role and influence of mentors in the lives of gifted adults / Kaufman, F. A., Harrel, G., Milam, C. P. [et al.] // Journal of Counselling and Development. – 1986. – № 64. – P. 576–578.
355. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) [Electronic resource]. – URL : <http://www.oecd.org/>
356. The Psychology of Gifted Children. Perspectives on Development and Education / Ed. by J. Freeman. – L., 1985. – 414 p.
357. The Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA) [Electronic resource]. – URL : <http://www.qaa.ac.uk/en>
358. The Training and Development Agency for Schools [Electronic resource]. – URL : <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120203163341/http://www.tda.gov.uk/>
359. The University of Bradford [Electronic resource]. – URL : www.bradford.ac.uk/

360. The University of Liverpool [Electronic resource]. – URL : www.liv.ac.uk/
361. The University of Nottingham [Electronic resource]. – URL : www.nottingham.ac.uk/
362. Tips on choosing and assessing WebQuests [Electronic resource]. – URL : <http://www.infoday.com/MMSchools/oct00/march.htm>
363. Tomlinson C. A. Quality Curriculum and Instruction for Highly Able Students / C. A. Tomlinson // Theory into Practice. – 2005. – № 44. – P. 160–166.
364. Torrance E. P. Role of mentors in creative achievement / E. P. Torrance // The Creative Child and Adult Quarterly. – 1983. – № 8. – P. 8–16.
365. Torrance E.P. Broadening concepts of giftedness in the 70's / Exceptional Children: Educational Resources and Perspectives. – Boston: Houghton Mifflin Co.
366. Torrance E.P. Creative teaching makes a difference / W. Barbe & J. Renzulli // Psychology and education of the gifted. – N.Y.: Irvington Publishers, 1975.
367. Torrance E.P. The Torrance test of creative thinking: norm-technical manual. – Bensenville, J.L.: Scholastic testing service. Inc., 1974.
368. Torrance E.P. Mentor Relationships / E. P. Torrance. – Buffalo, NY : Bearly, 1984.
369. Tresman S. Dyslexic and Gifted: Are the Two Really Compatible? And How Can These Learners Be Nurtured? / S. Tresman and L. Peer // Gifted Education International. – 2005. – № 20 (1). – P. 29–35.
370. Trost G. Prediction of excellence in school, university and work / G. Trost // Heller, K. A. International handbook of research and development of giftedness and talent / K. A. Heller, F. J. Monks & A. H. Passow. – Oxford : Pergamon Press, 1993. – P. 325–336.
371. Truman L. K. Terman Stanford Achievement Test, Ed. 1922 [Electronic resource] / Truman L. Kelley, Giles M. Ruch, Lewis M. – URL : <http://archive.org/stream/stanfordachievem22425gut/pg22425.txt>
372. UNESCO [Electronic resource]. – URL : <http://en.unesco.org/>
373. United Nations [Electronic resource]. – URL : <http://www.un.org/en/index.html>
374. United-Kingdom-England: Higher Education [Electronic resource]. – URL :

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/United-Kingdom-England:Higher_Education

375. Universities and colleges admissions service [Electronic resource].

– URL : <https://www.ucas.com/>

376. Universities UK [Electronic resource]. – URL :

<http://www.universitiesuk.ac.uk/Pages/default.aspx>

377. University of Bath [Electronic resource]. – URL : www.bath.ac.uk/

378. University of Birmingham [Electronic resource]. – URL :

www.birmingham.ac.uk/

379. University of Brighton [Electronic resource]. – URL :

<https://www.brighton.ac.uk/>

380. University of Buckingham [Electronic resource]. – URL :

<http://www.buckingham.ac.uk/>

381. University of Cambridge [Electronic resource]. – URL :

<http://www.cam.ac.uk/>

382. University of Derby [Electronic resource]. – URL :

www.derby.ac.uk/

383. University of Exeter [Electronic resource]. – URL :

www.exeter.ac.uk/

384. University of Hull [Electronic resource]. – URL :

<http://www2.hull.ac.uk/>

385. University of Leeds [Electronic resource]. – URL :

<http://www.leeds.ac.uk/>

386. University of Loughborough [Electronic resource]. – URL :

<http://www.lboro.ac.uk/>

387. University of Reading [Electronic resource]. – URL :

www.reading.ac.uk/

388. University of Sheffield [Electronic resource]. – URL :

www.sheffield.ac.uk/

389. University of Winchester [Electronic resource]. – URL :

www.winchester.ac.uk/

390. University of Wolverhampton [Electronic resource]. – URL :

www.wlv.ac.uk

391. Vernon P. The Measurement of Abilities / P. Vernon. – L., 1972. – 256 p.

392. Open University [Electronic resource]. – URL : www.open.ac.uk/.

393. Vernon P. E. The Psychology and Education of Gifted Children / P. E. Vernon. – L. : Methuen, 1977. – 216 p.

394. Vialle W. Does the Teacher of the Gifted Need to be Gifted? / W. Vialle, S. Quigley // Gifted and Talented International. – 2002. – № 17. – P. 85–90.
395. Wallace B. Teaching the Very Able Child / B. Wallace. – L., 1983. – 182 p.
396. Wallace P. Distance Education for Gifted Students: Leveraging Technology to Expand Academic Options / P. Wallace // High Ability Studies. – 2005. – № 16. – P. 77–86.
397. Warwick SU: Warwick Students Union [Electronic resource]. – URL : <https://www.warwicksu.com/>
398. Webb J. T. Nurturing socio-emotional development of gifted children / J. T. Webb // International Handbook of Giftedness and Talent / K. A. Heller, F. J. Mönks & A. H. Passow. – Oxford : Pergamon Press, 1993. – P. 525–538.
399. Webquest [Electronic resource]. – URL : <http://eric.ed.gov/?q=webquest>
400. Webquest [Electronic resource]. – URL : <http://webquest.org/>
401. WebQuests: Definitions and Foundations [Electronic resource]. – URL : <http://www.eduscapes.com/sessions/travel/define.htm>
402. WebQuests: Pathways for Teaching to Learn, Learning to Teach [Electronic resource]. – URL : <http://technologysource.org/article/webquests/>
403. Webster's Dictionary of English [Electronic resource]. – URL : <http://www.totodefinition.com/search.php?word=mentor>
404. What WebQuests (Really) Are [Electronic resource]. – URL : <http://tomarch.com/writings/what-webquests-are/>
405. White J. Howard Gardner: The Myth of Multiple Intelligences [Electronic resource] / J. White // Viewpoint. – № 6. – London, 2005. – URL:<http://eprints.ioe.ac.uk/1263/1/WhiteJ2005HowardGardner1.pdf>
406. White Paper: Excellence in Schools [Electronic resource]. – URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/wp1997/excellence-in-schools.html>
407. Wientjes H. Compacting, Enrichment and Multiple Intelligence Theory in Gifted Education: A Dutch Example / H. Wientjes, R. Tanner // Gifted Education Press Quarterly. – 2005. – № 19. – P. 2–7.
408. Wood D.N. Teaching of Gifted Children. – Manchester, 1973.
409. World Council for Gifted and Talented Children [Electronic resource]. – URL : <http://www.world-gifted.org/>

410. Zimlich S. Using technology in gifted and talented education classrooms: the teachers' perspective: dis. ... for PhD. – The University of Alabama, 2012. – 238 p.
411. Zorman R. Mentoring and role modelling programs for the gifted / R. Zorman // International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent / K. A. Heller, F. J. Monks & A. H. Passow. – Oxford : Pergamon Press, 1995. – Vol. 16. – P. 727–741.
412. Zuckerman H. Scientific elite: Nobel laureates in the United States / H. Zuckerman. – New York : Free Press, 1977. – 337 p.